

המאה התשע עשר

1800 עד 1899

1800

אוכלוסיה: אירופה (מיליונים):

רוסיה 27; צרפת 25; גרמניה 24; אוסטריה - הונגריה 22; איטליה 17; בריטניה 10; ספרד 10; ארה"ב 8.

מלחמות נפוליון -

קרב מארגנו (Marengo): נצחון על האוסטרים באיטליה.

האנגלים תופסים את מאלטה מידי חיל המצב הצרפתי.

כלכלה: יצור (מיליוני לירות סטרלינג): בריטניה 230, צרפת 190, גרמניה 60, רוסיה 15. צרפת - הדירקטוריון מייסד את "הבנק הצרפתי", בשיתוף עם אנשי הון.

חידושים:

איטליה - אלכסנדרו וולטה (Volta): פיתוח סוללת חשמל.

ארה"ב - וויטני (Whitney): רובה עם חלקים סטנדרטים.

חברה: בריטניה -

התעשיין רוברט אוואן (Owen 1771-1858) משפר את תנאי העבודה במפעליו.

ציור: צרפת -

ז'אק לואי דוד: "מאדאם רקאמיה".

ספרות: גרמניה - שילר: "מרי סטיוארט" (מחזה). עובד והוצג בארץ.

מוסיקה: צרפת - בואלדיו (Boieldieu): "קפה בגדד" (אופרה).

1801 מלחמות נפוליון -

בריטניה מאפשרת לצבא הצרפתי לעזוב את מצרים.

ארה"ב - ג'פרסון נשיא שלישי (אחרי וושינגטון ואדם סמית).

רוסיה - אלכסנדר I צאר עד 1825.

דת: "קונקורד" (הסכמה) בין צרפת והאפיפיור: הכרה למעשה ברפובליקה מחד, ובזכות האפיפיור לאשר מנויים לכנסייה מאידך.

ציור: ספרד -

גויה: שתי גרסאות "המאחה" (Majas=נערה) בלבוש ובערום.

ספרות: גרמניה - שילר: "העלמה מאורליאן" (ז'אן ד'ארק). הוצג בארץ.

מוסיקה: אוסטריה -

היידן: "העונות". בסגנון הקלאסי.

בטהובן: סונטת "ליל ירח" אופ' 27 מס' 2. בסגנון קלאסי.

1802 צרפת - (מאי) משאל עם מאשר את מנוי של

נפוליון כ"קונסול לכל החיים" ברוב של 3,500,000 לעומת 8,374 מתנגדים (הצבעה זו מעידה גם על גידול, מאז 1795, במספר בעלי זכות בחירה).

רוסיה - חלוקת סמכויות בין הצאר ושרים הממונים על משרדים.

אדריכלות: פרסומים (צרפת) -

דוראן: "הרצאות על אדריכלות". נחשבות לאבן יסוד לקראת הידוק הזיקה בין צורה לשימושיות.

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: סימפוניה

מס' 2, בסגנון קלאסי.

1803 צרפת - נפוליון מוכר לארה"ב את לואיזיאנה

(למעשה כל אגן נהר המיסיסיפי ועד לקנדה בצפון).

חידושים: בריטניה -

מוסיקה:
אוסטריה - בטהובן: "פידליו" (אופרה יחידה של המלחין).
איטליה - פגאניני גדול הכנרים יוצא למסע קונצרטים באירופה.

ספרות: נפטר פרדריק שילר (46). משורר גרמני. מגדולי הספרות העולמית. שיריו ומחזותיו תורגמו מספר פעמים לעברית. בארץ הועלו עיבודי מחזותיו: "וילהלם טל" (הבימה) ו"מרי סטיוארט" (הקאמרי. Schiller).

1806 **מלחמות נפוליון:**
"קרב יינה". הצרפתים בברלין.
הצבא הצרפתי נכנס ל-ווארשה.
יסוד "איחוד ארצות הריינוס" כמדינת חסות צרפתית.
גיוזף בונאפרטה מוכתר למלך נאפולי. לואי בונאפרטה מוכתר למלך הולנד.
גרמניה - ביטול התואר "קיסר רומא המערבית הקדושה". נקבע לראשונה בימי שארלמיין (ר') (800).

קולוניאליזם: בריטניה - משתלטת על מושבת הכף ההולנדית (היום דרום אפריקה).

חידושים: תחילת הפקת סוכר (מסלק סוכר) באירופה - על מנת למנוע יבוא סוכר בריטי מהאיים הקאריביים.

אמנות: איטליה -
מוזיאון "גלריה ברה" במילאנו נפתח לציבור.
אדריכלות: צרפת-
שאלג'ן: שער הניצחון בפאריז (הושלם בשנויים 1835).
בסגנון ניאו קלאסי גראנדיוזי.
פרסייה ופונטיין: שער הניצחון "קארוסל" בגני ארמון טולריי, (היום בגני הלובר).

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: סימפוניה מס' 4; הקונצרטו לכינור. בסגנון קלאסי.

1807 **מלחמות נפוליון:**
הצבא הצרפתי פולש לפורטוגל (המלך ומשפחתו בורחים בספינה בריטית לברזיל).
ג'רום בונאפרטה מלך ווסטפאליה (גרמניה).

ספרות: גרמניה - גית: "פאוסט" (חלק א'. תורגם לעברית).

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: סימפוניה מס' 5. בסגנון קלאסי.

אדריכלות: רוסיה -
אדריאן **סאחארוב** (Zakharov 1761-1811): בנין האדמירליות, בס' פטרסבורג. בסגנון קלאסי גראנדיוזי.

רוברט פולטון (Fulton 1765-1815): פיתוח ספינה עם מנוע קיטור.
הנרי שארפל (Sharpnel 1761-1842) פיתוח פגז רסס הקרוי על שמו.

1804 **צרפת - נפוליון מוכתר לקיסר, לאחר משאל עם שנערך בחודש מאי (3,500,000 בעד; 2,500 נגד). הטקס בכנסית נוטרדאם בפאריז, בנוכחות האפיפיור. עד 1808 יוכתרו כל אחיו למלכים: ז'וזף מלך ספרד, לואי מלך הולנד, ג'רום מלך ווסטפאליה (גרמניה) ו-מוראט (גיסו) מלך נאפולי.**

עיון: יפו -
מוחמד אבו נבוט ("אבי האלה") מתמנה למושל האזור, עד 1818. בזמנו שוקמו הריסות מלחמת נפוליון ותוספת בנינים חדשים: המסגד הגדול ("מחמודיה"), ארמון המושל, בית המרחץ, הרהט ליד המסגד והרהט ליד אבו כביר וכן חיזוק חומות יפו (פורקו).

ספרות: גרמניה - שילר: "וילהלם טל" (מחזה). סגנון הרומנטיקה.

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: סימפוניה מס' 3 ("הרואיקה"). בסגנון קלאסי.

אדריכלות: צרפת -
פייר **וניון:** מקדש "התהילה" (היום כנסיית מאדלן). דוגמא ראשונה של סגנון ניאו קלאסי גראנדיוזי.

עיצוב פנים: צרפת -
תחילת סגנון ה"אמפיר" ע"י האדריכלים **פרסייה ופונטיין**. שילוב מרכיבים מסגנונות לואי XVI, "דירקטוארי" וסמלים "מצריים".

הגות: גרמניה - נפטר עמנואל קאנט (80). נחשב לאבי הפילוסופיה המודרנית ואחד מגדולי ההוגים ביחד עם אפלטון ואריסטו. בספרו הראשון "ביקורת התבונה הטהורה" טען שמבנה העולם כפי שהוא נתפש בחושינו, נקבע מלכתחילה (a Priori) ע"י ההכרה, באמצעות מסגרות, שקאנט קרא להן "קאטגוריות". בספרו השני ביטא את אחד מרעיונותיו המפורסמים: כוון כל פעולה על פי עיקרון שיוכל לשמש כחוק כללי. ספרו השלישי, "ביקורת השיפוט" עיקרו תוספת לשני ספריו הקודמים (Kant).

1805 **מלחמות נפוליון:**
קרב אוסטרליץ: נצחון צרפת נגד אוסטריה ורוסיה.

קרב טראפלגאר - הצי הצרפתי-ספרדי מובס ע"י הבריטים בפיקודו של נלסון.

ציון: בריטניה -
טרנר: "ספינה טובעת". בסגנון הרומנטיקה.

הגות: גרמניה - יוהאן גוטליב פכטה (Fichte) ממונה לרקטור אוני ברלין. מאבות הלאומנות הגרמנית.

1810 מלחמות נפוליון : הפקעת סחורות בריטיות בנמלי אירופה. נפוליון נושא לאשה את מארי-לואיז, בתו של קיסר אוסטריה.

חידושים: צרפת - פיתוח שיטה להכנת שימורי מזון ע"י פרנסוא אפר (1840-1750). גורם חשוב לכלכלת הצבא במלחמות נפוליון ובהמשך להזנת האוכלוסיה בערי התעשייה (Appert).

ציור: ספרד -

גויה: "איימי המלחמה" (סידרת הדפסים. יצאו לאור 1864).

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: "אגמונט" (אופרה).

1811 טורקיה - הרוסים תופסים את בלגראד (היום בירת סרביה). מצרים - שחיתת שרידי הממלוכים ע"י ההמון בקהיר.

מלחמות נפוליון : הדוכס וולינגטון מביס את הצרפתים (לראשונה) בשני קרבות בספרד.

כלכלה:

ממלכת אוסטריה פושטת רגל. בריטניה - חברי תנועת מחאה (LUDITES) הורסים מכונות תעשייה בצפון אנגליה.

אדריכלות: בריטניה -

ג'ון נאש: תחילת תכנון רח' ריגינט בלונדון. בסגנון הניאו קלאסי.

ספרות: גרמניה - נפטר (התאבד) היינריך פון קלייסט (35). מקצת סיפוריו ומחזותיו תורגמו לעברית (Kleist).

1812 מלחמות נפוליון :

24.6 : פלישה צרפתית לרוסיה בראש צבא מאוחד של 550,000 איש. נצחונות ב-סמולנסק, בורודינו, וכניסה למוסקבה.

19.10 : תחילת הנסיגה.

18.12 : נפוליון חוזר לפאריז. הצבא נשאר ברוסיה בפיקוד מוראט (בסופו של דבר יחזרו לצרפת רק 20.000 איש. מספר רב של עריקים ושבוים צרפתים ישמשו כמורים ובתפקידים אחרים עד שהצרפתית תהיה לאצולה ולבורגנות הרוסית כשפת אם שניה.

הדוכס וולינגטון נכנס למדריד. מנצח את הצרפתים בקרבות בצפון ספרד ומגיע לצרפת.

1808 אמריקה הלאטינית: מרד המושבות הספרדיות בראשות חוזה סן-מארטין (1778-1850) וסימון בוליבאר (1783-1830).

סילוק הספרדים מונצואלה, פאראגווי, אקוודור (1811); ארגנטינה (1816); צ'ילי (1818); מקסיקו, פרו (1821); בוליביה (1825).

התפצלויות:

1828 ארגנטינה אורוגווי.

1830 קולומביה, ונצואלה, אקוודור.

1839 מקסיקו, קוסטה ריקה, ניקאראגואה, הונדוראס, אל סאלוודור. קובה והפיליפינים זכו לעצמאות בשנת 1898 בסיוע ארה"ב.

מלחמות נפוליון :

הצרפתים פולשים לספרד.

ג'וזף בונאפרטה מוכתר למלך ספרד (קודם נאפולי). מוראט (גיסו של נפוליון) מלך נאפולי.

ציור: צרפת -

פרודון: "אונס פסיכה". סגנון ניאו קלאסי.

אנגר: "אשה ברחצה". סגנון ניאו קלאסי.

פיסול: איטליה -

קאנובה: "יונס המנצחת" (דיוקן אחות נפוליון בערום). סגנון ניאו קלאסי.

מוסיקה: אוסטריה - בטהובן: סימפוניה "הפאסטוראלית" מס' 6. בסגנון קלאסי.

1809 מלחמות נפוליון :

קרוב "ואגראם". הצרפתים ב-ווינה.

נפוליון מתגרש מ-ז'וזפיין.

אוסטריה - מטרניך ממונה לראש ממשלת אוסטריה.

שבדיה - ז'אן ברנאדוט (ממפקדי נפוליון לשעבר) נבחר ליורש העצר.

אדריכלות: צרפת -

ברוניאר: בנין "הבורסה" בפאריז (עד 1894). בסגנון ניאו קלאסי גראנדיוזי.

חברה: ארה"ב - נפטר לוחם זכויות האדם **תומאס פיין** (72). נולד באנגליה. פעיל מלחמת העצמאות של ארה"ב והמהפכה הצרפתית (Pain).

מוסיקה: אוסטריה -

בטהובן: "הקיסר". קונצרטו "הקיסר".

נפטר ג'וזף היידן (77). מראשוני הסגנון הקלאסי ומגדולי המוסיקאים בכל הדורות. (Haydn).

ארה"ב - חוזה שלום עם אנגליה (ר' 1812).

חידושים: בריטניה -

קטר רכבת ראשון פועל בהצלחה.

תחילת תאורת הגז ברחובות לונדון.

ספרות:

גרמניה - את"א הופמן: "סיפורים דימוניים בנוסח

[הצייר] קאלו". בסגנון הרומנטיקה.

בריטניה - וולטר סקוט: "ווייוורלי" (סיפורת).

בסגנון הרומנטיקה.

מוסיקה: אוסטריה - שוברט: התחלת סידרת

השירים (סה"כ 700 עד 1828). בסגנון הרומנטיקה.

הגות: נפטר יוהאן פִיכטה (92). פילוסוף ממבשרי

הלאומיות הגרמנית (Fichte).

1815 צרפת - "מאה הימים": נפוליון נמלט מגלות האי

אלבה. הובס בקרב "וטרלו" (בלגיה). נשלח לאי ס' הלנה

(נפטר 1821). משטר טרור מלוכני: מעצר של 70,000

אנשי מנהל והוצאה להורג כמה מתומכי נפוליון.

אוסטריה - "קונגרס וינה": כנס השליטים האנטי

ליברלים (אוסטריה, בריטניה, פרוסיה, צרפת ורוסיה).

שויץ - איחוד הקאנטונים (כל אחד עם חוקה משלו)

לצורך הגנה, מדיניות חוץ תוך החלטה לשמירה על

נטרליות מוחלטת במאבק בין המדינות האירופאיות.

כלכלה: בריטניה - משבר בגין סיום מלחמות

נפוליאון. הגירה המונית לקנדה ולארה"ב.

חידושים: ארה"ב - אנית קרב מונעת לראשונה ע"י

מנוע קיטור. (38 טון).

מדע: צרפת - ז'אן פרזנל (1788-1827): תאורית גלי

האור (Fresnell).

אמנות: גרמניה

סגנון הבידרמאייר, עד 1848: **עיצוב פנים זעיר בורגני**

(Biedermeier).

פיסול: איטליה -

קאנובה: "שלוש העלמות" (גראציות). בסגנון ניאו קלאסי.

אדריכלות: בריטניה -

ג'ון נאש (Nash): שיפוץ "ביתן ברייטון". בסגנון רומנטי

אקזוטי.

ספרות:

בריטניה - ביירון: "שירים עבריים" (תורגם

לעברית ע"י י' אורלנד 1945). בסגנון הרומנטיקה.

גרמניה - את"א הופמן: "משקה לשטן" (סיפורת).

בסגנון הרומנטיקה.

עם ישראל: דיון בשאלת היהודים בקונגרס וינה.

ארה"ב מכריזה על מצב מלחמה נגד בריטניה בגין

הטבעת אניות סוחר שניסו להגיע לאירופה.

האנגלים מפגיזים את ערי החוף, חודרים במעלה

הנהרות ומפגיזים את וואשינגטון.

חידושים: בריטניה - הנרי בל מפעיל ספינה עם

מנוע קיטור (25 טון).

אמנות: אנגליה -

תומאס אלג'ין (Elgin 1766-1841) מביא את פסלי

הפארטנון ללונדון (היום במוזיאון הבריטי).

עם ישראל: פרוסיה - שויון זכויות ליהודים.

1813 מלחמות נפוליון:

פרוסיה ואוסטריה מצטרפות לרוסיה במלחמה נגד

נפוליון.

"קרב העמים" - מפלה ניצחת לנפוליון בלייפציג.

הצרפתים מגורשים מגרמניה, הולנד ובלגיה. הצבא

הגרמני חוצה את הריינס וחודר לצרפת.

חברה: צרפת -

איסור העסקת ילדים במכרות.

אופנה: ריקוד ה-וואלס בטרקליני אירופה.

ציור: בריטניה -

טרנר: "בוקר סגריר". בסגנון הרומנטיקה.

ספרות: גרמניה - האחים גרים מתחילים בחיבור

אסופת אגדות עם וילדים.

מוסיקה:

אוסטריה - בטהובן: סימפוניה מס' 7. בסגנון

קלאסי.

צרפת - רוסיני: "האיטלקיה באלג'יר" (אופרה).

בסגנון קלאסי.

הגות:

בריטניה - רוברט אואן: "מבט חדש על החברה".

גרמניה - הגל: "ההגיון האוביקטיבי".

1814 מלחמות נפוליון:

נפילת פאריז (30 למרץ). נפוליון מתפטר ונשלח לאי

אלבה (אפריל 17).

חידוש המלוכה בצרפת בראשות לואי XVIII לבית

בורבון, עד 1824.

הכרה בחלק מהשיגי המהפכה: הסדרי קרקע,

זכויות אזרח, שוויון בפני החוק. כל העוצמה

הפוליטית בידי בעלי ההון.

שני פרלמנטים: העליון תורשתי (אצולה). התחתון

נבחר על ידי ציבור מצומם של בעלי האמצעים.

שלש מפלגות עיקריות "המלוכנים" בעד החזרת כל

זכויות היתר של האצולה. העצמאיים בעד שמירה

על כל הישגי המהפכה. הרפורמיסטים בעד מלוכה

חוקתית.

- 1816 חברה:** רוסיה - יסוד אגודות ליברליות חשאיות לשחרור הצמיתים (איכרים) וחלוקת קרקע לקיומם.
- רפואה:** פיתוח ה-סטטוסקופ.
- חינוך:** גרמניה - פיתוח קוביות משחק כשיטה לחינוך ילדים בגיל הרך ע"י פרדריק פרובל (Froebel 1782-1852).
- אמנות:** צרפת - יסוד ביה"ס לאמנויות היפות: "בו-זאר": כולל ציור, פיסול ואדריכלות (BEAUX ARTS).
- ספרות:** בריטניה - קולרידג' (1772-1834): "קובלאי חאן" (שירה. Coleridge).
- מוסיקה:** צרפת - רוסיני: "הספר מסביליה" (אופרה). עפ"י בומארשה.
- 1817 הגות:** בריטניה - דויד ריקארדו: "עקרונות המדיניות הכלכלית והמיסוי".
- ספרות:** אנגליה - נפטר ג'ין אוסטיין (42). מספריה תורגם לעברית "גאווה ודעה קדומה" (Austin).
- 1818 צרפת - פינני צבאות הכיבוש הזרים.** שבדיה - ז'אן ברנאדוט, לשעבר מפקד בצבא הצרפתי ומייסד שושלת מלכי שבדיה, מוכתר כשארל XIV. צפון אמריקה - קביעת הגבול בין קנדה לארה"ב על קו רוחב 49.
- חיזושים:** בריטניה - אנית קיטור חוצה לראשונה את האוקיינוס האטלנטי (26 ימים). טלפורד (Telford 1757-1834) מתכנן ובונה בוולס את הגשר התלוי הראשון על שרשרת ברזל (אורך 117 מ', התמוטט ושוקם 1940).
- מדע:** שבדיה - יעקב ברצליוס: משקל האטום (Berzelius 1779-1848).
- אמנות:** ספרד - יסוד מוזיאון "פראדו" במדריד.
- הגות:** ברלין - הגל יורש את מקומו של פייכטה (נפטר 1814) כרקטור האוני.
- 1819 ארה"ב - רכישת פלורידה מספרד.**
- חברה:** בריטניה - הגבלת העסקת ילדים ל-12 שעות עבודה ליום.
- אדריכלות:** ברלין - **שינקל:** בנין התיאטרון. סגנון ניאו קלאסי.
- ציור:** צרפת - **ג'ריקו (Gericault):** "ניצולי המדוזה". תיאור ארוע. בסגנון הרומנטיקה.
- ספרות:** בריטניה - ביירון: "קין". בסגנון הרומנטיקה. (תורגם ע"י פרישמן). צרפת - ויקטור הוגו: "אודות" (שירה. ODES). בסגנון הרומנטיקה.
- 1820 אוכלוסיה (מליונים):** צרפת 30; רוסיה 29; גרמניה 26; אוסטריה-הונגריה 24; בריטניה 21; איטליה 11; ספרד 11; ארה"ב 10.
- חברה:** ספרד - המלך מחזיר את חוקת 1812, אבל אינו משתלט על הצבא והליברלים. צרפת - רצח יורש העצר (בית בורבון): צימצום נוסף של בעלי זכות בחירה. תחילת הקמתן של אגודות חשאיות, מקצתן ליברליות ומקצתן של תומכי נפוליון.
- כלכלה:** תעשייה (מליוני לירות סטרלינג): בריטניה 290 (35%); צרפת 220 (29%); גרמניה 85 (9%); רוסיה 20 (2%).
- מדע:** צרפת - אנדרה אמפר (1775-1836): "עקרונות תנועת החשמל" (Ampere).
- אמנות:** יוון - גילוי הפסל ההלניסטי ונוס על האי מלוס ("ונוס ממילו"). היום בלובר).
- ספרות:** בריטניה - וולטר סקוט: "איבנהו". בסגנון הרומנטיקה. (סיפורת. תורגם לעברית 1920). רוסיה - פושקין: "רוסלאן ולודמילה". בסגנון הרומנטיקה הלאומית (שירה).
- הגות:** בריטניה - מאלטוס: "עקרונות המדיניות הכלכלית" - מתריע על הסכנות שבהתפוצצות האוכלוסיה.
- 1821 יוון - תחילת מלחמת העצמאות, עד 1830.**
- חברה:** איטליה - דיכוי מהפכות ליברליות בפיידמונט ובנאפולי, בסיוע הצבא האוסטרי. פורטוגל - מהפכה ליברלית המלך מאשר חוקה חדשה.
- מדע:** בריטניה - מייקל פאראדיי (1791-1867) (Faraday): "עקרונות מנוע החשמל". קבע גם את

- 1824 צרפת - שארל X מלך צרפת עד 1830 (בית בורבון). החזרת דגל המלוכנים (לבן עם פרח שושן), פצוי לאצולה על נזקי המהפכה.
- אמנות:**
סגנון הרומנטיקה שוטף את אירופה, כתוצאה ממלחמת העצמאות של יוון: שילוב של ליברליזם, הומניזם ולאומיות.
 תחילת השימוש במושג "אוואנגארד" (חלוציות).
- ציור:** בריטניה -
קונסטבל: "עגלת חציר" בסגנון הרומנטיקה.
ווליאם בלייק: איורים לספר איוב, בסגנון הרומנטיקה.
ספרות:
 גרמניה - היינריך היינה: "ספר השירים" הראשון. בסגנון הרומנטיקה (Heine 1797-1856).
 אנגליה - נפטר ג'ון קיטס (26). מגדולי הרומנטיקה. בין יצירותיו המפורסמות "אודה לכד יווני" (Keats).
- 1822 אפריקה - יסוד ליבריה ע"י ארה"ב, במטרה ליישב בה עבדים משוחררים.
- חברה:**
 ספרד - קונגרס וינה (אוסטריה, בריטניה, גרמניה, פרוסיה וצרפת) מאשר יציאת חיל משלוח צרפתי לדיכוי מרד הצבא והליברלים.
תחבורה: בריטניה - גשר רכבת ראשון מברזל.
- ציור:** צרפת -
דלאקרוא: "דנטה ו-ורגיליוס חוצים את נהר המוות". בסגנון הרומנטיקה.
- ספרות:**
 רוסיה - פושקין: "יבגני אוניגין" (שירה). תורגם לעברית. בסגנון הרומנטיקה.
 אנגליה - נפטר המשורר פרסי שלי (30). טבע באגם באיטליה. מגדולי הרומנטיקה הבריטית (Shelley).
 גרמניה - נפטר ארנסט תאודור אמדאוס הופמן (44). מחבר סיפורי דמיון ("סיפורי הופמן"). חביב הרומנטיקנים במאה ה-19 (E.T.A. Hoffmann).
- מוסיקה:** אוסטריה -
 שוברט: סימפוניה מס' 8 ("הבלתי גמורה") בסגנון הרומנטיקה.
 ליסט: הופעת בכורה של הפסנתרן (בן 11).
- 1823 ארה"ב - "עקרון מונרו": יבשת אמריקה אינה פתוחה עוד לייסוד מושבות.
- חברה:** בריטניה - תחילת הרפורמות הליברליות: ביטול עונש המוות על 100 עברות.
- חידושים:** בריטניה - צ'ארלס מקינטוש ממציא בד עמיד לחדירת מים.
- 1824 **מוסיקה:** אוסטריה - בטהובן: סימפוניה מס' 9. סגנון קלאסי רומנטי.
- ספרות:**
 צרפת - סטנדאל: "ראסין ושייקספיר", מסה רבת השפעה שהעלתה את קרנו של שיקספיר והביאה להתעניינות מחודשת ביצירותיו.
 בריטניה - נפטר הלורד ביירון (36). מגדולי הרומנטיקנים. משיריו תורגמו לעברית ע"י יל"ג, אורלנד, פרישמן ועוד (Byron).
- 1825 **חברה:** רוסיה (דצמבר) - כשלוך נסיון למהפכה ליברלית. הוצאה להורג של המורדים ("דקבריטים").
תחבורה: בריטניה - רכבת הנוסעים הראשונה.
- חידושים:** המצאת זרקורים למגדלי אור, תיאטרון ועוד (תאורת גז חמצן ומימן LIME LIGHT).
- ציור:** צרפת -
דלקרוא מבקר בלונדון. קורו משתקע באיטליה.
- אדריכלות:** ברלין -
שינקל: המוזיאון לאמנות. סגנון ניאו קלאסי.

ספרות:
 בריטניה - סקוט: "טליסמא" (סיפורת). תורגם לעברית (1930). סגנון הרומנטיקה.
 רוסיה - פושקין: "בוריס גודנוב" (שירה). בסגנון הרומנטיקה הלאומית.
הגות: צרפת -
 נפטר הדוכס קלוד סן-סימון (65). מראשוני הסוציאליסטים (Saint Simon).
 בחיבורו "אמיל" (1762). מכאן גם שאר הצעותיו: מיון תלמידים לפי יכולתם ולא רק לפי גילם, העדפת עבודה קבוצתית על לימוד יחידני וכן חשיבות נושאים כגון: רישום, התעמלות, בניית דגמים, הכנת תוכניות ומפות בולטות ומעל לכל טיולים בחיק הטבע. שיטותיו הם היום חלק בלתי נפרד מהחינוך היסודי. על ממשיתיו נמנים: פרובל, הרברט, מונטסורי, דיואי ופיאז'ה. מכתביו תורגמו לעברית: "כיצד מלמדת גרטרוד את בנה", "משנת פסטאלוצי" (Pestalozzi).

1828 יוון - נסיגה חלקית של הטורקים, בלחץ הבריטים.

כלכלה: גרמניה - תחילת איחוד המכס של מדינות הפדרציה בלחץ פרוסיה (הושלם 1868).

חברה:
 צרפת - רוב ליברלי בפרלמנט (הבית התחתון). תחילת החקיקה לשיפור תנאי העבודה, לשמירת "בריאות העם".

גרמניה - פרשת קאספאר האוזר (1812-1833): ילד מסתורי שגדל כנראה ללא מגע אנוש - אחת החידות שהסעירו את בני המאה ה-19.

חידושים: ארה"ב - רכבת נוסעים ראשונה.

ספרות:
 צרפת - אלכסנדר דומא "האב" (1802-1870): "שלושת המוסקטרים". סיפורת (תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה ההסטורית.
 ארה"ב - נח וובסטר (1758-1845): המילון האמריקאי של השפה האנגלית.

מוסיקה: אוסטריה - נפטר פרנאץ שוברט (31). נחשב לאחרון ענקי הקלאסיקה (אחרי היידן, מוצרט ובטהובן) אבל גם כראשון הרומנטיקנים הדגולים (מנדלסון, שומן, ברהמס).

1829 טורקיה - הכרה רשמית בעצמאות יוון (אזור אתונה והפלופונס). מקסיקו - ביטול העבדות.

דת: בריטניה - ביטול ההגבלות על הקאתולים בשרות הציבורי.

חידושים:
 ארה"ב - פיתוח ראשוני של רובה בריח, מנוע חשמלי ומכונת כתיבה.
 צרפת - דאגר (Daguerre 1789-1851) ו-ניפצה (רי' 1827) יוצרים שותפות לפיתוח המצלמה.

מוסיקה:
 גרמניה - פליקס מנדלסון "מגלה" מחדש את יצירותיו של יוהאן סבאסטיאן באך.

ספרות:
 בריטניה - סקוט: "טליסמא" (סיפורת). תורגם לעברית (1930). סגנון הרומנטיקה.
 רוסיה - פושקין: "בוריס גודנוב" (שירה). בסגנון הרומנטיקה הלאומית.

הגות: צרפת -
 נפטר הדוכס קלוד סן-סימון (65). מראשוני הסוציאליסטים (Saint Simon).

1826 **חברה:** רוסיה - הקמת משטרה חשאית במטרה למנוע התארגנויות של ליברלים. צנזורה על פירסומים.

מוסיקה: גרמניה -
 פליקס מנדלסון: "חלום ליל קיץ" (מוסיקת רקע למחזה השקספירי). בסגנון הרומנטיקה.
 נפטר קארל מאריה פון וובר (40). זכור היום כאבי המוסיקה הרומנטית הגרמנית. (Weber).

1827 יוון - הצבא הטורקי נכנס לאתונה.
 רוסיה - מנצחת את הפרסים וכובשת את העיר אריואן (היום בירת ארמניה).

חברה: גרמניה - ביטול הצמיחות בפרוסיה.

חידושים:
 אוסטריה - ג'וזף ראסל (1793-1857): מנוע מדחף לאוניות.
 בריטניה - ג'ורג' אוהם (1787-1854): מאפייני החשמל (חוק אוהם Ohm).
 גרמניה - פרדריך וואלר (1800-82): תהליך להפקת אלומיניום (Wohler).

צרפת - ז'וזף ניפצה (1765-1833): צילום על לוחות מתכת (Niepice).

מוסיקה: אוסטריה -
 שוברט: "שירי מסע החורף". בסגנון הרומנטיקה.
 נפטר לוודויג בטהובן (57) גדול המלחינים בכל הדורות. אחרון הקלאסיקנים וראשון הרומנטיקנים.

ציור: צרפת -
דלקרוא: "מות סארדאנאפאלוס" (עפ"י ביירו) בסגנון הרומנטיקה.

חינוך: שוויץ -
 נפטר יוהאן היינריך פסטאלוצי (82). דגל ב"השכלה לעניים". שיטתו החינוכית מדגישה את פיתוח היכולת ללימוד עצמי: מהמוכר והידוע - אל החדש, בשילוב מלאכת כפיים עם חוויות אמיתיות - כולם בקצב המאפשר התפתחות הדרגתית המתאימה לילד. תכנית לימודים זו מושתתת, כמו אצל מחנכים רבים אחרים, על הצעותיו של ז'ז' רוסו

צרפת - רוסיני: "וילהלם טל" (אופרה) על-פי שילר.

ספרות: בריטניה - טניסון: "טימבוקטו" (שירה) בסגנון הרומנטיקה.

1830

צרפת - מהפכת סטודנטים משכילים וליברלים ברחובות בפאריז (מהפכת יולי), סילוק הבורבונים והחזרת חלק מזכויות האזרח. המלך שארל X מתפטר. הרוב הליברלי בפרלמנט בוחר כמלך את לואי פיליפ אוגוסט (בית אורליאן). החזרת דגל המהפכה (כחול לבן אדום) ותיקון החוקה: הגדלת מספר הבוחרים אחריות השרים למשרדיהם, שתי מפלגות עיקריות ליברלים ושמרנים.

רוסיה - מרד הליברלים הלאומניים הפולנים עד 1831.

איטליה - דיכוי מרידות ליברליות לאומיות (בהשפעת מהפיכת יולי בצרפת). יסוד הארגון החשאי "איטליה הצעירה" במטרה להביא לאיחוד איטליה תחת הסיסמה "איטליה שחררי את עצמך".

הולנד - בלגיה נפרדת מהולנד ובוחרת במלך משלה את ליאופולד I (בית זאקס קובורג). ההולנדים מתנגדים ותוקפים את אנטוורפן. צבא צרפתי הודף את ההולנדים (1832).

סרביה - אוטונומיה במסגרת האימפריה העותמנית.

קוליניאליזם: צרפת משתלטת על אלג'יריה כחלק מפעולות חיסול שודדי הים התיכון (אלג'יריה לכאורה עדיין חלק מהאימפריה העותמאנית).

כלכלה: צרפת - מדיניות עידוד התעשייה (רכבות ומכרות).

חידושים: צרפת - ז'וזף שאליי (Chaley), מתכנן ובונה גשר תלוי ראשון על כבלים מברזל (בשוויץ) באורך 265 מ'. תחילת פיתוח מכונת תפירה.

אופנה:

נשים - שרוולים תפוחים, כובעים פרחוניים עם סרטים. גברים - צווארונים קשוחים.

ציור: צרפת -

דלאקרוא: "החרות מובילה את העם" (מחווה למהפכה). בסגנון הרומנטיקה.

קורו: "קאתדרלת שארטרי". ריאליזם רומנטי.

דומייה: קאריקטורות ראשונות. ריאליזם.

אדריכלות: פרסומים (צרפת) -

היטרופ: על הצבעים המקורים של מקדשי יוון העתיקה. גילוי שהסעיר את הקלאסיקנים.

ספרות: צרפת -

הוגו: "הרנאני". (מחזה). בסגנון הרומנטיקה.

בלזאק (1799-1850), אבי הראליזם בספרות. מתחיל לאגד את כתביו - כ-40 רומנים - תחת הכותרת: "הקומדיה האנושית" (על משקל "הקומדיה האלוהית" של דנטה). סטנדאל: "האדום והשחור" (סיפורת תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה.

עם ישראל: שוויון זכויות ליהודי יוון.

רוסיה - דיכוי מרד הפולנים. פולין מאבדת את מעמדה האוטונומי. המוני משכילים נמלטים למערב בעיקר לפאריז. 1831

חברה:

גרמניה - כשלון המהפכות הליברליות בערים דרזדן, אכן ועוד. תחילת ההגירה המונית לארה"ב. צרפת - שביתות פועלי ליאון בדרישה לשיפור תנאי העבודה עד 1834.

שוויץ - הפגנות המוניות מביאות לחוקה יותר ליברלית ברוב הקאנטונים, כולל זכות בחירה לכל הגברים.

קולוניאליזם: יסוד "לגיון הזרים" כחיל מצב במושבות צרפת באפריקה (מתקבלים גם מתנדבים בשם בדוי הנמלטים מפני החוק).

רפואה:

גילוי השפעת הכלורופורם, כאמצעי לניטרול כאבים והרדמה.

מגפת חולירע מתפשטת מהודו דרך רוסיה למערב אירופה.

מדע: בריטניה - צ'ארלס דארווין, בן 22, יוצא למסעו המפורסם לחקר החי והצומח - לאורך חופי דרום אמריקה, ניו-זילנד ואוסטרליה.

חידושים: פיתוח ראשוני של גפרורים.

ספרות: צרפת - ויקטור הוגו: "הגיבן מנוטרדאם". (סיפורת. תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה.

מוסיקה: צרפת - הפסנתרן והמלחין פרדריק שופן מגיע מפולניה לפאריז (דרך וינה) לסידרת קונצרטים.

הגות: נפטר -

הפילוסוף הגרמני פרדריך הגל (61). מגדולי ההוגים בכל הזמנים. האחרון שניסה לפתח שיטה כוללת להבנת העולם. אבי הדיאלקטיקה ההסטורית של מעבר משלב של "תזה" להיפוכו "האנטי תזה" ומכאן לרמה הגבוהה יותר ה"סינטיזה" וחוזר חלילה (הציווי ההיסטורי). מיחסים לו גם את השימוש, לראשונה, במושג "רוח הזמן" על מנת לתאר את האוירה הכללית הגורמת להווצרותם של תקופה וסגנון (Hegel).

ארכיאולוגיה: צרפת - נפטר ז'אן-פרנסואה שאמפוליון (42). מפענח כתב החרטומים על פי אבן הרוזטה (Champolion).

1833 חברה: בריטניה - הגבלת עבודת ילדים ל-8 שעות. פיקוח ממשלתי על תנאי העבודה במפעלים.

1834 בריטניה - תחילת ההתישבות בדרום אוסטרליה.

חברה:

גרמניה - שלטון חוקתי במספר נסיכויות: ברונסוויק, הנובר, הסה-קאסל וסכסוניה. יסוד האירגון הליברלי "גרמניה הצעירה", כולל אנשי רוח כגון המשורר היינריך היינה (1797-1851), במטרה לקדם את הדמוקרטיה ע"י מאמרים ופירסומים אחרים.

צרפת - החזרת שוויון הזכויות לכל האזרחים. נפטר המרקזי מארי-ג'וזף דה **לאפאייט** (77). מפקד חיל המשלוח הצרפתי לעזרת מושבות אמריקה בעת מלחמת העצמאות (1776), מראשי המהפכה הצרפתית (1789) ומהפכת "1830" לסילוק הברבורנים והחזרת זכויות האזרח (Lafayette).

שו"ץ - יסוד האירגון הליברלי "אירופה הצעירה", במטרה: לעורר מהומות על מנת לזעזע את אוסטריה, ולשחרר את כל הלאומים תחת שלטונה ובמיוחד את האיטלקים והסלאבים (פולנים, צ'כים, סלובקים, קרוואטים, סרבים וסלובנים).

חידושים:

ראשית פיתוח הקצרנות. ארה"ב - מקרומיק (1809-1884): מכונת קציר ודייש.

ציור: יפן -

הוקוסאי (1760-1840): "מראות הר פוגי". השפיע על האימפרסיוניסטים וממשיכיהם.

אדריכלות: פאריז -

לאברוסט: ספריית ס' ג'נייב. בסגנון ה"בו-זאר". יסוד הועדה לשימור ושיחזור אתרים הסטוריים (לראשונה בהסטוריה) בראשות הסופר פרוספר מרימה (Mérimée) ובשיתוף עם האדריכל **ויולה -לה-דוק**.

ספרות: צרפת -

בלזאק: "אבא גוריו"; (סיפורת. תורגם לעברית). בסגנון הראליזם. אלפרד דה מוסה Musset: "לורנסאקציו" (מחזה). בסגנון הרומנטיקה. רוסיה - פושקין: סיפורים קצרים. בסגנון הרומנטיקה.

1835 דרום אפריקה - "הבורים" (הולנדים) עוזבים את מושבת הכף הבריטית ומתישבים באזורי הצפון (עד 1837).

הגנרל הגרמני קארל פון **קלאוזביץ** (51). מגדולי התאורטיקנים הצבאיים זכור בזכות ספרו "על המלחמה" הכולל את האימרה: המלחמה היא דיפלומטיה באמצעים אחרים (Clausewitz).

עם ישראל: שוויון זכויות ליהודי בלגיה.

1832 חברה:

בריטניה - הגדלת מספר בעלי זכות בחירה מ-300.000 ל-1 מיליון. גרמניה - המשך בהפגנות המוניות בזכות חקיקה ליברלית. צרפת - המשך הפגנות הליברלים בפאריז, עד 1834. **קולוניאליזם:** בריטניה משתלטת על איי פוקלנד (בסמוך לארגנטינה).

תחבורה: צרפת - רכבת נוסעים ראשונה. (בריטניה 1825, ארה"ב 1828).

הגות: תחילת המושג "**סוציאליזם**": התנגדות הן לקאפיטליזם והן לליברליזם. המטרה: להגיע לחלוקה צודקת יותר של הרכוש וארגון הוגן יותר של הסדר החברתי, במיוחד למעמד העובדים (הפרולטריון). בנוסף לשאיפה לשלום כלל עולמי והבנה בין העמים והגזעים. האמצעים: תיקונים חברתיים ע"י מאבק חוקי ובלית ברירה, מהפכה.

אמנות: צרפת -

דומייה נאסר בגין פרסום קאריקטורות בגנות המשטר המלוכני.

ציור: יפן -

אנדו **הירושיגה** (1797-1858) מוציא לאור את סידרת ההדפסים: "53 השלבים של טוקאידו". השפיע על האימפרסיוניסטים וממשיכיהם.

ספרות:

בריטניה - טניסון: "הליידי מ-שאלוט" (שירה). בסגנון הרומנטיקה. נפטר - וולטר **סקוט** (71). בריטי. מגדולי הרומנטיקה. מספריו תורגמו לעברית: "אייבנהו" ו"טליסמא" (Scott). יוהאן וולפגאנג פון **גתה** (92). גרמני. מגדולי הסופרים בכל הדורות. יצירותיו זכו לכמה תרגומים לעברית, ביניהם: "יסורי וורטר הצעיר" (ספורת) והפואמות "פאוסט", "הרמן ודורותיא", "איפיגניה בטוריס" ועוד. זכור גם ספרו על "תורת הצבע" (Goethe).

מוסיקה: צרפת - ברליוז: "הסימפוניה הפנטאסטית". בסגנון הרומנטיקה.

ספרות: רוסיה - נפטר (בדו קרב) אלכסנדר פושקין (38). מגדולי הרומנטיקה. שיריו וסיפוריו זכו למספר תרגומים לעברית, מהם "יבגני אוניגין", ע"י א' שלונסקי (1949).

1838 תחבורה: הפלגת אנית קיטור עם 100 נוסעים מלונדון לניו-יורק (703 טון) וסמוך לאחר מכן אנית קיטור שניה (440 טון) חוצה מבריסטול לניו-יורק ב-15 יום.

עיצוב אורבני: פאריז - **היטרופ:** כיכר הקונקורד (עד 1840).

ספרות:

צרפת - הוגו: "רואי בלאס" (מחזה).

בריטניה -

דיקנס: "אוליבר טוויסט" (סיפורת). תורגם לעברית). ראלזום רומנטי. אליזאבט בארט בראונינג (1806-1861): "שרפים ושירים אחרים". רומנטיקה.

תיאטרון: פאריז - הופעת בכורה של השחקנית ראשל (רחל פליקס 1820-58) ב"קומדי פראנסז". החלה כזמרת רחוב. זכורה בזכות ביצועי תפקיד "פדרה" של ראסין.

צילום: פאריז -

דאגר ו-ניפצ'ה: הצגת טכניקת הצילום בפני האקדמיה לאמנות (Niepce Daguerre).

הגות: צרפת - אוגוסט קומט (Comte) קובע לראשונה את עקרונות הסוציולוגיה כמדע.

1839 לוכסמבורג - דוכסות בנפרד מהולנד. כל ארצות השפלה (בלגיה, לוכסמבורג, הולנד) מוכרות כמדינות נפרדות ע"י בריטניה וצרפת, בתנאי שתשארנה נייטרליות כדוגמת שויץ (ר' 1815). **קולוניאליזם:** צרפת - משתלטת על מפרץ גיבוטי בחוף המזרחי של אפריקה.

חברה:

צרפת - איסור העסקת ילדים מתחת לגיל 9. (ר' גם 1813).

גרמניה - הגבלת עומס העבודה לילדים ל-10 שעות ליום. (תוך עשור יונהגו הגבלות דומות גם ברוב ארצות המערב).

חידושים:

ארה"ב - צ'ארלס גודייר מפתח את שיטת הקשחת הגומי (וולקאניזציה) - שלב חשוב בפיתוח צמיגי המכונית לעתיד (Goodyear 1800-1860). שוויץ - אוגוסט סטיינהייל (1801-1870) מרכיב שעון חשמלי.

טורקיה - "שלום אדריאנופוליס": רוסיה מקבלת את שפך הדאנובה (היום רומניה) ואת השמירה על זכויות היוונים האורתודוכסים בטורקיה.

עיו: אוסטרליה - יסוד מלבורן.

חידושים: ארה"ב - סמואל קולט (1814-1865): רושם פטנט לאקדח ורובה הקרוי על שמו (Colt).

תחבורה: גרמניה - קו רכבת ראשון בין דרזדן ולייפציג. (בריטניה 1825, ארה"ב 1828, צרפת 1832).

אמנות:

צרפת - הפילוסוף ויקטור קוזן משתמש לראשונה בביטוי "אמנות לשמה" (Cousin 1792-1867).

ספרות: דנמרק - האנס כריסטיאן אנדרסן: התחלת סיפורי הילדים (סה"כ 168).

מוסיקה:

איטליה - דוניצטי: לוצ'יה די לאמרמור" (אופרה); צרפת - הלוי: "היהודיה" (אופרה).

1836 צפון אמריקה -

יסוד מדינת טקסס בנפרד ממקסיקו. מדינת ארקאנזאס מצטרפת לארה"ב.

אדריכלות: צרפת -

ל-פ' **באלטאר:** ביהמ"ש ב-ליאון. דוגמא מאוחרת של רומנטיקה ניאוקלאסית "גראנדיוזית".

פיסול: פאריז -

רוז (Rude): תבליט "המארסייז" על שער הנצחון, בסגנון הרומנטיקה.

ספרות: רוסיה - גוגול: "המפקח הממשלתי" (סיפורת). עובד לתיאטרון, הוצג בארץ).

1837 בריטניה - הכתרת המלכה ויקטוריה (עד 1901). תחילת התקופה הויקטוריאנית והזהר של האימפריה הבריטית. ארה"ב - יסוד מדינת מישיגן.

חידושים: ארה"ב - סמואל מורס (1791-1872): מציג בניו-יורק את הטלגרף החשמלי כולל פיתוח טכניקת העברת ידיעות בכתב הקרוי על שמו.

ציו: צרפת -

תיאודור **רוסו:** "רחוב עצי הערמונים". תחילת סגנון הרומנטיקה "אסכולת בארביזון".

חינוך: גרמניה - פרדריק פרובל פותח גן ילדים נסויי: המשחקים כאמצעי לחינוך והוראה (Froebel).

ולאפשר התיישבות אזרחים בריטיים בעוד 5 נמלים. בנוסף התחייבה סין להעניק לסוחרים הבריטים את אותם הזכויות שינתנו בעתיד לכל מעצמה אחרת וכן לשלם "פיצויים" על נזקי המלחמה. כעבור שנתיים (1844) ינתנו אותם תנאים לארה"ב ולאחר מכן לצרפת, בלגיה, גרמניה, רוסיה, שבדיה ועוד.

חברה: בריטניה -

שביתות ומהומות באזורי התעשייה בצפון אנגליה. איסור העסקת נשים במכרות. איסור העסקת עניים בעבודות כפייה. ביטול העבדות. **רפואה:** ארה"ב - שימוש ראשון ב-אתר להרדמה בעת ניתוח ע"י הרופא קרופורד לונג (1815-1878). (Long).

אופנה: ריקוד ה-פולקה (במקור כנראה ריקוד עם צ'כי-פולני).

אדריכלות: פאריז -

ויקטור באלטאר: השוק המרכזי (זכוכית וברזל. נהרס).

ספרות:

רוסיה - גוגול: "נשמות מתות" (סיפורת. תורגם לעברית 1948). ריאליזם.

צרפת - נפטר אנרי **סטנדאל** (60). זכור בזכות הרומן "האדום והשחור" הכולל את הדמות הרומנטית ז'וליאן סורל. נחשב כמי שגילה מחדש את שיקספיר. יצירותיו השפיעו על היפוליט טן, פרוספר מרימה, גוסטאב פלובר ואמיל ז'ולא, יש אומרים גם על טולסטוי. מספריו תורגמו לעברית: "האדום והשחור", "מנזר פארמה" (Stendhal).

מוסיקה: רוסיה - גלינקה: "רוסלאן ו-לודמילה" (אופרה עפ"י פושקין) סגנון רומנטי. תחילת "האסכולה הרוסית".

1843 ארה"ב: תחילת ההתיישבות האמריקאית בקליפורניה.

אמנות: פירסומים (בריטניה) -

ג'ון **ראסקין:** "ציירים מודרניים". חלק א', השלמת הסידרה ב-5 חלקים, עד 1860.

מוסיקה: גרמניה - וואגנר: "ההולנדי המעופף" (אופרה). רומנטיקה.

הגות: דנמרק - סורן קירקגארד (1813-55): "חיל ורעדה". נחשב למבשר האקזיסטנציאליזם.

1844 **תחבורה:** מסילות הברזל בבריטניה: 3700 ק"מ.

ציור: בריטניה -

טרנר: "גשם קיטור ומהירות". בסגנון הרומנטיקה.

ספרות: צרפת - סטנדאל: "מנזר פארמה" (סיפורת. תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה.

1840 צרפת - האפר של נפוליון מועבר מהאי ס' הלנה לפאריז לקבורה ממלכתית בכנסיית "האינוואליד".

תעשייה: (מליוני לירות סטרלינג): בריטניה 387 (30%), צרפת 264 (20%), גרמניה 150 (12%), רוסיה 40 (3.2%).

תחבורה: (מסילות ברזל): ארה"ב: 4700 ק"מ; בריטניה: 2200 ק"מ.

אדריכלות: לונדון -

צ'ארלס בארי בשיתוף פוגין (1812-52): בנין הפרלמנט.

מדע: גרמניה - יוסטוס פון ליביג (1803-73): "כימיה אורגנית בחקלאות". שלב ראשון בפיתוח הדשנים. (Liebig).

הגות: צרפת - פייר ג'וזף פרודון: "מהו הרכוש ? - הרכוש הוא גניבה" (Proudhon 1809-65).

1841 בריטניה - ניו-זילנד במעמד מושבת כתר (תחילת ההתיישבות 1848). טורקיה - סגירת מיצר הבוספורוס בפני אוניות מלחמה רוסיות.

חידושים: בריטניה - תומאס קוק "ממציא" את המקצוע "סוכן נסיעות" (Cook 1808-92).

חינוך: ארה"ב - נשים מקבלות לראשונה תואר אוניברסיטאי.

אמנות: צרפת -

הצייר הניאו קלאסי **אנגר** חוזר מאיטליה. תחילת היריבות עם **דלאקרוא** והרומנטיקה.

ספרות: ארה"ב - אדגר אלן פו: "הרצח ברחוב מורג". סיפור מתח בלשי ראשון. רוסיה - נפטר (בדו-קרב) מיכאל **לרמונטוב** (27). משיריו תורגמו לעברית ע"י דוד שמעוני (1956), כולל הרומן "גיבור דורנו". ריאליזם רומנטי (Levmontov).

מוסיקה:

גרמניה - שומאן: סימפוניה מס' 1 "האביב" בסגנון הרומנטיקה.

בלגיה - אדולף סאקס (Sax 1814-1894) מפתח את הסאקסופון (נרשם כפטנט 1846);

1842 **קולוניאליזם:** אפריקה - השלמת כיבוש אלג'יר ע"י צרפת (התחלה 1830). המזרח הרחוק - "חוזה נאנקינג". לאחר מלחמה קצרה (מ-1839) בריטניה מאלצת את סין להחכיר לה את האי הונג-קונג

רפואה: ארה"ב - וויליאם מורתון (1819-68):
הדגמה ראשונה של הרדמה ע"י אתר.

אדריכלות: גרמניה -

סמפר (Semper): הגלריה בדרזדן. נחשב לדוגמה מוקדמת של התפיסה הפונקציונלית בגרמניה.

ספרות:

צרפת - באלזאק: "האחינית בט" (סיפורת. תורגם לעברית). ראליוס.

בריטניה - אדוארד ליר: THE BOOK OF NONSENSE לימים מהיותר פופולרים בשירה ההיתולית. (Lear 1812-88).

מוסיקה: גרמניה - מנדלסון: "אליהו" (אוראטוריה). רומנטיקה.

חברה: 1847

בריטניה - הגבלת עבודת נשים וילדים ל-10 שעות. איטליה - מהומות ליברליות בסיציליה. ארה"ב - סיפוח ניו מקסיקו. צרפת - כנסים המוניים לקידום רפורמות ליברליות (פברואר).

חידושים:

ארה"ב: "בהלת הזהב" בקליפורניה.

מדע: גרמניה - רוברט רמאק (1815-65): פרופ' יהודי ראשון באוני' ברלין. בזכות מחקרים בתחום מבנה התא והעצבים (Remok).

דת: שוויץ - מלחמה בין קאנטונים פרוטסטנטים וקאתולים.

מוסיקה:

איטליה - ורדי: "מאקבת" (אופרה עפ"י שייקספיר). רומנטיקה.

גרמניה - נפטר פליקס **מנדלסון** (38). נולד למשפחה יהודית (Mendelssohn). מגדולי המוסיקה הרומנטית.

הגות: קארל מרקס מתקיף את ספרו של פרודון על "הפילוסופיה של העוני" במאמר הקרוי "עונייה של הפילוסופיה".

"אביב העמים" - מהפכות ליברליות ולאומיות בכל רחבי אירופה: 1848

פברואר: צרפת - מהפכה בפאריז. המלך לואי פיליפ מתפטר. הקמת הרפובליקה ה-2 בראשות ממשלה זמנית. לואי בלאן (בעל תאורית הזכות לעבודה) מקים סדנאות ממלכתיות להעסקת מבטלים.

מרץ: איטליה - ההתקוממות לאיחוד איטליה בראשות גאריבאלדי: ונציה, פרמה ומילאנו, פאלרמו, נאפולי, סרדיניה טוסקנה ורומא (האפיפיור נאלץ להימלט).

אוסטריה - מהפכה ליברלית ב-וינה. מטרניך ראש ממשלת אוסטריה מתפטר.

ספרות:

צרפת - אלכסנדר דומא (האב): "הרוזן ממונטה קריסטו". (סיפורת. תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה.

רוסיה - נפטר איוואן **קרילוב (62)**. מחבר משלים (אזופוס של הרוסים). ממשליו תורגמו ע"י יל"ג, של"ג, טשרניחובסקי וחנניה רייכמן (Krylov).

מוסיקה:

גרמניה - מנדלסון: קונצרטו לכינור בסגנון הרומנטיקה.

איטליה - ורדי: "הרנאני" (אופרה עפ"י ויקטור הוגו).

חברה: גרמניה - קארל **מרקס** ו-פרדריק **אנגלס** נפגשים בפאריז. ידידות העתידה לגבש את התנועה הסוציאליסטית.

1845

אירלנד - (אוכלוסיה 8 מיליון) הרעב הגדול, כתוצאה מרקב תפוחי האדמה, עד 1846, כמיליון נפש מתו ברעב ומחלות נלוות. תחילת ההגירה ההמונית לארה"ב ואוסטרליה. ארה"ב: טקסס מצטרפת לארה"ב.

חברה:

צרפת - יסוד התנועה הסוציאליסטית בראשות לואי בלאן, כולל דרישה להבטחת עבודה בשכר מינימום בבתי מלאכה ממלכתיים (Blanc).

חידושים: כבל טלגרף מונח בקרקעית תעלת לה-מאנש בין אנגליה לצרפת.

ספרות: צרפת -

פרוספר מרימה (Mérimée): "כרמן"; (סיפורת. תורגם לעברית). בסגנון הרומנטיקה.

מוסיקה: גרמניה - וואגנר: "טאנהאוזר" (אופרה).

חברה: גרמניה -

פרדריך אנגלס: "מצב הפועלים באנגליה". מקס סטירנר (1806-1856): "האנוכי והאנוכיות" - פילוסופיה אנארכיסטית אגוטיסטית.

1846

אוסטריה - דיכוי מרד הפולנים בגאליציה בסיוע הצבא הרוסי.

קראקוב מאבדת את מעמדה כעיר חופשית ומסופחת כמחוז של לכתר האוסטרי. ארה"ב: תחילת המלחמה עם מקסיקו.

חברה: איטליה - חוקה חדשה וחנינה לאסירים פוליטיים במדינת האפיפיור.

חידושים: צרפת - תאורת חשמל באופרה בפאריז.

אוסטריה - דיכוי מהמפכה הלאומית בהונגריה, ע"י צבא אוסטרי ורוסי.
יוני: צרפת - דיכוי מרד הרפובליקנים.
יולי: איטליה - צבא צרפתי מחזיר את האפיפיור לרומא.
אוגוסט: אוסטריה - הוצאה להורג של מהפכנים הונגרים. ונציה נכנעת לצבא האוסטרי.

אמנות: צרפת -

מילה מתיישב ב-בארביזון, ליד פאריז (כתוצאה מכך יהיה מזוהה עם אסכולת ציורי נוף בשם זה. (ראה תיאודור רוסו 1837).

אדריכלות: פרסומים (בריטניה) - ג'ון ראסקין: "שבעה מאורות האדריכלות".

ספרות:

בריטניה - דיקנס: "דוד קופרפילד". סיפורת בסגנון הרומנטיקה (תורגם לעברית).
צרפת - ג'ורג' סאנד: "פדיטה הקטנה". סיפורת בסגנון הרומנטיקה (תורגם לעברית)
ארה"ב - נפטר אדגאר אלן פו (40). אבי הסיפור הבלשי. משיריו וסיפוריו תורגמו לעברית (Poe).

מוסיקה:

גרמניה - המלחין ריכרד וואגנר, מפעילי המהפכה הליבראלית בדרזדן, נמלט לציריך מחשש למעצר.
צרפת - נפטר פרדריק שופן (39). נולד בפולין (Chopen). מגדולי הרומנטיקה.

1850 איטליה - קאמיליו קאבור (1810-1861) ראש ממשלת פיידמונט. פועל לאיחוד איטליה בראשות מלכי בית סבוי (Cavour).
גרמניה - ועדות פעולה שמרניות ברוב המדינות הגרמניות.

כלכלה:

גרמניה - פריחה במרבית התחומים (מיכרות, בנקאות, ביטוח, אופטיקה וצבע).
אוסטריה והונגריה - איחוד המכס.
חידושים: פיתוח הצוללת הראשונה.

ציור: צרפת -

קורבה: "סתתי האבן". נחשב לדוגמה ראשונה של סגנון "הראליזם" בציור המודרני.
מילה: "הזורע". ראלזים רומנטי. מהתמונות היותר מפורסמות של המאה ה-19.

ספרות:

בריטניה - רוברט בראונינג: "סונטות מהפורטוגזית" (הכוונה לאשתו אליזבת בארט בראונינג). סגנון רומנטי. נפטר המשורר וויליאם וורדסוורת (80). מגדולי הרומנטיקה (Wordsworth).
צרפת - נפטר הונורה באלזאק (51). אבי "הראליזם" בספרות. מכתביו תורגמו "גובסק",

אפריל: צרפת - רוב למעמד הבינוני בבחירות לפרלמנט.

מאי: צרפת - הפגנות הסוציאליסטים בראשות לואי-אוגוסט בלאנקי (BLANQUI).

יוני: צרפת - סגירת הסדנאות הממלכתיות. מרד פועלי פאריז. שר הצבא מקבל סמכויות דיקטטור ומצווה לפתוח באש על המפגינים "האדומים": 10,000 הרוגים.

אוגוסט: איטליה - כשלון המהפכה הלאומית. גאריבאלדי נמלט לשויץ.

אוקטובר: אוסטריה - מהפכה ליברלית שניה בוינה. מהפכה לאומית בצ'כיה והונגריה. מרד הצבא שנשלח לדכא את המהפכה בהונגריה וחלוקת נשק לפועלים. הקיסר נאלץ להימלט מוינה נובמבר: אוסטריה - מהפכה ליברלית שלישית בוינה. המלך מתפטר לטובת בנו פרנץ יוזף I (משל עד 1916).

דצמבר: צרפת - חוקה חדשה: בית מחוקקים אחד ובחירה ישירה של הנשיא כל 4 שנים לקדנציה אחת בלבד. רוב למלוכנים (3/2) בבחירות. לואי נפוליון נבחר כנשיא ע"י 75% מהמצביעים (בן אחיו של נפוליון).

אמנות: בריטניה -

יסוד "אחוות" הציירים **הפרה-רפאליסטים**. סגנון רומנטי היסטורי.

הגות:

בריטניה - מארקס ואנגלס (מגרמניה): "המאניפסט הקומוניסטי".
ג'ייס מיל: "עקרונות הכלכלה המדינית".
צרפת - נפטר פרנסוא **שאטובריאן** נולד 1768 (Chateaubrian). זכור בין השאר בזכות חיבוריו על ה"מהפכה" (1797) ו"יעל רוח הנצרות" (1807).

ספרות: בריטניה - נפטר אמילי **ברונטה** (30). אחות הסופרת שרלוט ברונטה. זכורה בזכות ספרה הרומנטי "אנקת גבהים". עובד בהצלחה רבה לקולנוע (Bronte).

עם ישראל: שויון זכויות ליהודי הולנד.

1849 "אביב העמים" - מרץ: גרמניה - דיכוי המהפכות הליברליות בפרוסיה (ברלין, דרזדן ובאדן). מלך פרוסיה מבטיח פיצוי למשפחת הנפגעים ומתחייב לכנס אספה לאומית להכנת חוקה חדשה, כולל פתרון בעית איחוד גרמניה. אלפי ליברלים מאוכזבים מהגרים לארה"ב.
איטליה - הצבא האוסטרי משתלט מחדש על צפון איטליה.

מאי: גרמניה - אספה לאומית מכוונת (586 נציגים, כולל 223 משפטנים, 100 פרופסורים, 46 תעשיינים 5 בעלי מלאכה). השלמת נוסח זכויות היסוד (אוקטובר). אוסטריה מתנגדת לאיחוד בגלל הלאומים הלא גרמניים בשיטחה (הונגארים וסלאבים). מכאן ואילך פרוסיה תופסת את מקום אוסטריה כמנהיגת הגרמנים.

- 1859 אוסטריה - אובדן ההגמוניה במרכז גרמניה וצפון איטליה בגלל נחשלות כלכלית וצבאית ולחץ הליברלים הלאומיים.
- גרמניה - רפורמות בצבא הפרוסי במטרה לתגבר את שורות הצבא והמילואים בהתאם לגידול האוכלוסייה (למרות ההגירה) מאז מלחמות נפוליון (1814).
- 1860 ארה"ב - לינקולן נבחר לנשיא. סרביה - תחילת המאבק לאיחוד הסלאבים הדרומיים (יוגוסלביה). איחוד איטליה - רוב במשאל עם לאיחוד אזורי טוסקנה, אמיליה-רומאנייה, פארמה ומודנה, תחת כתר בית סאבו. מפגש הראשון של "הפרלמנט האיטלקי" ב-טורינו. גריבאלדי ו"אלף המתנדבים" מפליגים מגנואה ו"משחררים" את פאלרמו ונאפולי. צבאות המלך ויקטור עמנואל II לבית סאבו נכנסים לרומא. גריבאלדי מכריז על ויקטור עמנואל II כמלך איטליה.
- עיוור:** רוסיה - יסוד הנמל ולאדיבסטוק באוקיינוס השקט.
- כלכלה:** חוזה סחר חופשי בריטניה-צרפת.
- אוכלוסייה:** הגירה לארה"ב (60-1850): 424.000 בריטים; 914.000 אירים.
- חידושים:** פיתוח מנוע הבערה הפנימית הראשון ע"י לנואר (Lenoir).
- אמנות:** פרסומים (שויץ) - יעקב בורקהארדט: "תרבות הרנסאנס באיטליה".
- ציור:** צרפת - **מאנה:** "זמר ספרדי". בסגנון הראליזם.
- פיסול:** צרפת - **קארפו:** "היעוד". בסגנון הרומנטיקה.
- חברה:** גרמניה - יסוד המועדונים הלאומיים. **מוסיקה:** אוסטריה - פראנץ פון סופה: "הפנסיונר". אופרטה וינאית ראשונה (Suppe).
- הגות:** גרמניה - נפטר ארתור שופנהאור (73). זכור גם בזכות התיחסותו לנושא האדריכלות: "לארכיטקטורה כאמנות אין לייחס אלא כוונה יחידה והיא לגלם את תכונות החומר: כובד, קשיחות, קשיות". הביטוי המושלם לנושא זה הוא עמוד וקורה, כי בהם הופרדו כליל העומס והתמיכה... אמנם, בכל קיר פשוט כלולים תמיכה ועומס, אולם בהתמוזגות נהיית לאחד: הכל תמיכה והכל עומס. על כן אין כאן פעולה אסתטית, כי זו מופיעה רק בהפרדה הנראית לעין... אין ספק, שדברים אלו נוגעים
- "פצינו קני", "אבא גוריו", "האכסניה האדומה, "אהבה במדבר", "אימפריה היפה", "הנקמה", "פייירטה", "אוזיני גרנדה", "עור היחמור" ועוד.
- 1851 צרפת - נשיא הרפובליקה לואי נפוליון מפזר את הפרלמנט. מעצר המתנגדים לפעולה. **אדריכלות:** לונדון - ג'וזף פאקסטון: "קריסטל פאלאס" היריד הבי"ל הראשון.
- 1852 צרפת - ינאר: משאל עם מאשר חוקה חדשה: בחירת הנשיא ל-10 שנים. ימשול בעזרת סנאט. הפרלמנט יכול לדחות או לקבל הצעות חוק אבל אינו יוזם או מתקן אותן. במקביל מחוזק המשמר הלאומי והצנזורה על פרסומים. דצמבר: משאל עם שני: 97% בעד מינוי לואי נפוליון, כ"קיסר הצרפתים בחסד האל ורצון העם", עד 1870.
- 1854 רוסיה - מלחמת קרים: צבאות בריטניה וצרפת פולשות לקרים. אוסטריה פולשת לרומניה. (אזור חסות רוסיה).
- 1855 רוסיה - מלחמת קרים: נפילת סבסטופול בידי צבאות בריטניה וצרפת.
- חברה:** אוסטריה - חזרה למשטר מלכותי אבסולוטי, כולל ממשל צבאי בהונגריה וצפון איטליה. צרפת - איסור העסקת ילדים עד גיל 12.
- כלכלה:** אוסטריה - פריחה כלכלית (רכבות מכרות ותעשייה).
- ציור:** פאריז - **קורבה:** סדנת האמן - אלגוריה ריאליסטית.
- 1856 רוסיה - מלחמת קרים: חוזה שלום. רוסיה מאבדת את מוצא הדאנובה ואת מעמדה כמיצגת היוונים האורתודוכסים בטורקיה. מחיר המלחמה: 118,000 הרוגים, בין הדמויות המפורסמות שהשתתפו במלחמה: הסופר הרוסי טולסטי שחיבר מספר סיפורים בהם תיאר את חוויותיו. פלורנץ נייטינגל (1820-1910) שעמדה בראש קבוצת נשים שפעלו לראשונה בתולדות המלחמות כחובשות צבאיות.
- חברה:** גרמניה - הגירה המונית לארה"ב כתוצאה ממשבר כלכלי. **מוסיקה:** גרמניה - ווגנר: "לוהנגרין" (אופרה). רומנטיקה היסטורית. נפטר רוברט שומאן (46). מגדולי הרומנטיקה.
- 1858 **עם ישראל:** שוויון זכויות ליהודי בריטניה.

ספרות:
בריטניה -
ג'ורג אליוט: "סילאס מארינר" (סיפורת). סגנון רומנטי.
נפטרה אליזבאת **בארט בראונינג** (55). מגדולי הרומנטיקה האנגלית. היתה נשואה למשורר רוברט בראונינג, משיריה תורגמו לעברית.
רוסיה -
איבן טורגנייב (1818-1883): "אבות ובנים" (סיפורת. תורגם לעברית 1904). סגנון רומנטי.
דויטויבסקי: "רשימות מבית המתים" (סיפורת. תורגם לעברית). ראלזים.

1862 איחוד גרמניה - ביסמארק ראש ממשלת פרוסיה עד 1890. מתחיל באיחוד הממלכה, בחסות בית המלוכה הפרוסי (הוהנצולרן). המשך חיזוק הצבא בניגוד לדעת הפרלמנט הליברלי. תחילת המילטאריזם הגרמני והמאבק על ההגמוניה בגרמניה (עד כה בידי אוסטריה).
סרביה - פינני חיל המצב הטורקי.

חברה: ארה"ב - מלחמת האזרחים: שחרור העבדים במדינות הצפון.

חידושים: ארה"ב - גאטלינג (1818-1903): ממציא מכונת יריה בעלת 6 קנים.
רפואה: יסוד "הצלב האדום הבינלאומי".

אמנות: פאריז -

נפתחה חנות למימכר חפצי חן מהמזרח הרחוק. ארוע רב השפעה בהתהוות הסגנונות החדשים באמנות.

ציור: פאריז -

מאנה: "קונצרט בגני הטולרי". בסגנון הראלזים.
מאנה (30) פוגש את **מונה** (22) וידידיו בבית קפה ליד גני טולרי.

ספרות:

צרפת -

ויקטור הוגו: "עלובי החיים" (סיפורת. תורגם לעברית). ראלזים רומנטי.
פלובר: "סאלאמבו" (סיפורת. תורגם לעברית). ראלזים רומנטי.

מוסיקה: איטליה - ורדי: "כוחו של הגורל" (אופרה).

1863 יוון - הבריטים מוסרים את האיים האיוניים לממשלת יוון.

צרפת - נפוליון III מנצל את המצב בארה"ב ושולח צבא למקסיקו. מינוי מקסימיליאן לבית האבסבורג לקיסר מקסיקו.

פולין - מרד כללי מחוסל ע"י כח משותף של רוסים ופרוסים: הוצאות להורג. הפקעת רכוש וביטול הלאומיות כולל הוראת השפה הפולנית.

בכמה היבטים חשובים של החוויה הארכיטקטית: ההנאה הנובעת מביטוי ברור של כל מרכיב (עמוד, קורה, קימרון, תקרה, קיר וכו'). מכאן אולי, הנטייה להדגיש כל מרכיב בפני עצמו, כמו למשל חויית הרוממות של הקתדרלה הגותית מחד והמישור האופקי המרחף כאילו ללא תמיכות מאידך (Schopenhauer).

עם ישראל: נולד תיאודור (בנימין זאב) **הרצל**. אבי הציונית המדינית. נפטר 1904.

ארץ ישראל

עיר: ירושלים -

תחילת בניית שכונת "משכנות שאננים": ההתישבות היהודית הראשונה מחוץ לחומות הערים העתיקות. על קרקעות שנקנו ע"י משה מונטיפיורי.
בניית המנזר הרוסי בירושלים ("מגרש הרוסים". היום בניין עיריית ירושלים וסביבתו).

1861 גרמניה - וילהלם I מלך פרוסיה, עד 1888. תומך באיחוד גרמניה (האוסטרים מתנגדים) ניצחון לליברלים בפרלמנט הפרוסי.

רומניה - הופכת למדינה. תיקונים חוקתיים, כולל הפרדת הדת מהמדינה שחרור האיכרים ועוד.
איחוד איטליה -

מלך נאפולי נכנע לגאריבאלדי וממלכתו (סיציליה-דרום איטליה) מצטרפת לאיחוד האיטלקי. הפרלמנט האיטלקי מאשר את מעמדה של המדינה כמלוכה חוקתית בראשות ויקטור עמנואל II (ר' כיבוש רומא 1870).

נפטר המדינאי **קאמיליו קאבור** (51). מאבות איחוד איטליה (Cavour).

חברה: ארה"ב - חוק ביטול העבדות: תחילת **מלחמת האזרחים** בין הצפון לדרום.
רוסיה - ביטול הצמיחות.

חידושים: גרמניה - תחילת ייצור נשק במפעלי "קרופ" ב-אסק.

ציור: הולנד -

יוסף **ישראלס** (1821-1911): "דייג שטבע". סגנון ראליסטי רומנטי. מראשוני הציירים ממוצא יהודי. אביו של יצחק ישראלס (1865-1934) מראשוני האיפרסיוניסטים בהולנד.

אמנות: בריטניה -

יסוד חברת "מוריס ושות'" על-ידי וויליאם **מוריס**. מקום לידתה של תנועת "אמנות ואמנות" (ARTS & CRAFTS).

אדריכלות: פאריז -

שארל **גאריניה**: בית האופרה, עד 1875. סגנון אקלקטי.
ז'אק היטרון: תחנת רכבת צפון (גאר די נור), עד 1865. סגנון "הבו-זאר".

קולוניאליזם: צרפת משתלטת על איי קאלדוניה באוקיינוס השקט.

חידושים: בריטניה - פתיחת רכבת תחתית בלונדון.

אמנות: צרפת -

בודלייר: "הציירים המודרניים" (ביקורת האמנות).
יסוד "סלון הדחויים": אולם לתצוגות עבודות שלא נתקבלו ע"י ועדת "הסלון הרשמי". צעד זה ננקט ע"י נפוליון III, על מנת להפיג את לחצם של החוגים הליברלים.

ציור: צרפת -

מאנה: "סעודת בוקר על הדשא". ראליזם. הוצג בסלון "הדחויים".

אדריכלות: פרסומים (צרפת) -

ויולה-לה-דוק: "על הברזל באדריכלות".

ספרות:

ארה"ב - נפטר גיימס פנימור **קופר** (74). מספריו תורגמו לעברית: "אחרון המוהיקנים", "מרד ביערי", "פוזמק העור", "קוטל חיות הבר" ועוד.
צרפת - נפטר אלפרד **דה-ויני** (66). מגדולי הרומנטיקה (Vigny).

1864

איחוד גרמניה - אוסטריה ופרוסיה שולחות צבא לחבל שלזוויג - הולשטיין שבחסות הכתר הדני. הצבא הדני מובס. מכאן ואילך תווית דנמרק על כל יומרות אימפריאליות או שימוש בכח הזרוע, דהיינו לא צבא ולא צי.

ארה"ב - מלחמת אזרחים: לינקולן נבחר מחדש לנשיא. גנרל יוליסס ס' גראנט ממונה כמפקד צבאות הצפון.

חברה: רוסיה - תיקון השלטון: ממשלות מחוזיות. הקלות בחוקים. פתיחת בתי משפט לקהל ומעמד עצמאי לשופטים.

חידושים: ארה"ב - מפעל ראשון לשימורי דג הטונה.

מדע: צרפת - לואי פאסטר מפתח את השיטה הקרויה "פיסטור" (Pasteurisation) להפסקת תסיסת היין וטיהור החלב (השיטה: חימום עד לפני נקודת הרתיחה מחסלת את החידקים אבל אינה פוגעת באיכות התזונתית של המזון).

ציור:

צרפת - **מונה ו-באזיל** מציירים על שפת הים בעיירה הונפלור. שלב מוקדם לקראת האימפרסיוניזם (ר' 1867).
ספרד - **גויה** (מהעזבון): פרסום סדרות ההדפסים "זוועות המלחמה" ועוד (צוירו 1810-26).

ספרות: גרמניה - נפטר פרדיננד **לאסאל** (39). ממייסדי התנועה הסוציאליסטית בגרמניה. נולד למשפחה יהודית (Lasalle).

מוסיקה:

גרמניה - ברוקנר: סימפוניה מס' 0 (גירסה שניה 1860).

צרפת - אופנבאך: "הלנה היפה" (אופרטה). סגנון רומנטי.

ארה"ב - מלחמת האזרחים: הדרום נכנע ללא תנאי לכוחות הצפון. רצח הנשיא לינקולן. **1865**

מפעלים: הנחת הכבל הטלגרפי התת-ימי אירופה-ארה"ב.

ארה"ב - הנחת צינור דלק (מבארות הנפט בפנסילבניה: 15 ק"מ).

חידושים: ארה"ב - קרון שינה; שואב אבק; מכונה לעשיית קרח.

רפואה: הפעלת אמצעי חיטוי בעת ניתוח (הגורם העיקרי למות החולים עד כה).

מדע: אוסטריה (צ'כיה) - גיורג' מנדל מנסח את חוקי התורשה.

אמנות: צרפת (פרסומים) -

היפוליט **טן** (Taine 1829-93): "הפילוסופיה של האמנות". הרצאות על האמנות בבו-זאר, עד 1869. על הזיקה בין האמן, החברה והסביבה (תורגם לעברית).

ציור: צרפת -

גוסטאב **דורה:** איורים לסיפורי המקרא. סגנון הרומנטיקה.

מאנה: "אולימפיה" (ציור 1863). סגנון הרה"ב. הוצג בסלון "הדחויים".

ספרות:

בריטניה - לואיס קארול: "עליסה בארץ הפלאות" (סיפורת).

רוסיה - טולסטוי: "מלחמה ושלוש" (סיפורת. תורגם לעברית). ראליזם רומנטי.

מוסיקה:

אוסטריה - שוברט: ביצוע בכורה של הסימפוניה מס' 8 "הבלתי גמורה" (מהעזבון. חוברה: 1822).

גרמניה - ואגנר: "טריסטן ואיזולדה" (אופרה). סגנון רומנטי.

הגות: צרפת - נפטר פייר ג'וזף **פרודון** (62). מאבות הסוציאליזם והאוטופיה האנארכיסטית.

עם ישראל:

ספרות - מנדלי מוכר ספרים: "אנשים קטנים" (סיפורת ביידית ובהמשך בעברית).

1866 יוון - כשלוך התקוממות בכרתים כנגד השלטון הטורקי.

רומניה - הקמת צבא לאומי.

איחוד גרמניה - פרוסיה ואיטליה חותמות הסכם להתקפה מתואמת על אוסטריה. הצבא האוסטרי מובס ע"י פרוסיה. פרוסיה מספחת את האנובר, הסה, נאסאו, פראנקפורט, ושלזוויג-הולשטיין. איטליה מספחת את אזור ונציה.

כלכלה:

בריטניה - "יום ששי השחור": מפולת בבורסה של לונדון.

רומניה - פיתוח רכבות וקידוחי נפט.

חידושים: בריטניה - פותח מוקש ימי ע"י רוברט וויטבאד (1823-1905).

אמנות: ארה"ב -

פתיחת מוזיאון המטרופוליטן בניו-יורק.

ציור: צרפת -

דגה: ציורים ראשונים של רקדניות בלט. ראליוס אוביקטיבי.

ספרות:

צרפת - אלפונס דודה: "מכתבים מתחנת הרוח שלי" (סיפורת). סגנון המדגיש, אולי לראשונה, את הווי החיים המקומי (דרום צרפת) במסגרת הכלל לאומית. (Daudet)

רוסיה - דוסטויבסקי: "החטא ועונשו" (סיפורת). ריאליזם רומנטי.

מוסיקה:

אוסטריה (צ'כיה) - סמטאנה: "הכלה המכורה" (אופרטה). סגנון רומנטי.

צרפת - אופנבאך: "חיי פאריז" (אופרטה). סגנון רומנטי.

עם ישראל: שיוויין זכויות ליהודי אוסטריה.

ספרות (עברית): אברהם מאפו: "אשמת שומרון" (סיפורת). הופיע בשש מהדורות עד 1900) סגנון רומנטי.

1867 אוסטריה - הקיסר פראנץ יוזף נכנע לדרישת ההונגרים, מעתה כתר כפול "אוסטריה-הונגריה". הוצאות משותפות: מדיניות חוץ, צבא וכספים. המימון: אוסטריה 70% הונגריה 30%. נותרו בעיות פנים 15 אזורים מלכותיים, 8 לאומיים, 17 פרלמנטים, תסיסה מתמדת של הסלאבים, צ'כים, סלובקים, קרואטים, סלובנים, בוסניה, פולנים ורוסים וכן מיעוטים אחרים כגון איטלקים, רומנים ויהודים.

ארה"ב - רכישת אלאסקה (מרוסיה) תמורת \$7,200,000. נבראסקה מצטרפת כמדינה לארה"ב.

צרפת - נפוליון III מוציא הצבא הצרפתי ממקסיקו (בלחץ ארה"ב). מקסימליאן נתפס ע"י המקסיקנים ומוצא להורג.

גרמניה - יסוד הפדרציה הצפון גרמנית בראשות פרוסיה, כולל אזור מכס משותף. נציג ראשון של הסוציאליסטים בפרלמנט (רייכסטאג) הצפון הגרמני.

קנדה - במעמד דומניון (מדינת חסות אוטונומית) של בריטניה.

איחוד איטליה - גאריבלדי פולש למדינת האפיפיור, נוהל מפלה ונופל בשבי בידי הצבא המאוחד של האפיפיור וחיל סיוע צרפתי.

כלכלה: אוסטריה - התפתחות ופריחה עד 1878.

קולוניאליזם: צרפת משתלטת על כל הודו סין (ויטנאם, לאוס וקואמבודיה).

מפעלים:

צרפת - תחילת יצור תעשייתי של אופניים.

חידושים:

גרמניה - פיתוח מנוע חשמל (דינמו) ע"י סימנס. דרום אפריקה - גילוי יהלומים במדינה החופשית אוראנג.

צרפת - פטנט בפיתוח שיטה ליציקת בטון מזוין ע"י גיוזף מוניה (Monier 1823-1906). שבדיה - המצאת הדינמיט ע"י אלפרד נובל.

אמנות: צרפת -

הצלחה מדהימה למוצגים מיפן ביריד הבינלאומי בפאריז, השפעה רבה על האמנות (ר' 1862).

ציור: צרפת -

מאנה: "ההוצאה להורג של מאקסימיליאן" סגנון ריאליסטי.

מונה: תחילת האימפרסיוניזם - מהפך סגנוני בציור (ריאליזם).

ספרות:

נורבגיה - איבסן: "פר גינט" (מחזה). בסגנון הריאליזם.

צרפת - אמיל זולא: "טרז ראקין". (סיפורת). סגנון הנאטוראליזם (ריאליזם).

נפטר **שארל בודלייר** נולד 1821. מחבר "פרחי הרע". מראשי התומכים בסגנון הריאליזם (Baudelaire).

רוסיה - טורגנייב: "אבות ובנים" (סיפורת). ריאליזם רומנטי.

מוסיקה: אוסטריה - יוהאן שטראוס: "הדאנובה הכחולה" (ולסים).

הגות: קארל מארקס: "הקפיטל" (חלק א'). יסוד תורת הכלכלה הסוציאליסטית.

- 1869 מפעלים:** מצרים - פתיחת תעלת סואץ, בבעלות חברה צרפתית ואיסמאיל, מושל מצרים (הלאמה 1956). היזם: הדיפלומט הצרפתי פרדינאן לספס (Lesseps 1805-1879), ר' גם תעלת פנמה (1879).
- 1868 אוסטריה - חוק גיוס חובה.**
רוסיה - פולשת לסאמרקאנד ומספחת את כל מרכז אסיה (היום הרפובליקות האיסלמיות).
- חברה:**
הנסיך הרוסי מיכאל באקונין מיסד את האחזה הבינלאומית לדמוקרטיה חברתית (לימים התנועה האנארכיסטית).
ספרד - מהפך למשטר רפובליקני (עד 1874).
- חידושים:** ארה"ב - חברה ראשונה ליצור שימורי בשר בשיקאגו.
- מדע:** צרפת - גילוי שלד אדם קדמון ליד העיר קרו-מאגנון.
- חינוך:** אוסטריה - חוק חינוך חובה (בי"ס יסודי) והפרדה בין מדינה וכנסיה בבתי הספר.
- ציור:** פאריז -
מאנה: דיוקן הסופר אמיל זולא. ריאליזם.
- ספרות:**
בריטניה - אלקוט: "נשים קטנות". (סיפורת). רומנטיקה.
רוברט בראונינג: "הטבעת והספר" (שירים). רומנטיקה.
רוסיה - דוסטויבסקי: "אדיוט" (סיפורת). תורגם לעברית. ריאליזם רומנטי.
- מוסיקה:**
גרמניה - וואגנר: "מייסטרזינגר" (אופרה). רומנטיקה היסטורית.
רוסיה - מוסורגסקי: "בוריס גודנוב" (אופרה). הושלמה 1874. רומנטיקה לאומית.
צ'ייקובסקי: סימפונה מס' 1. רומנטיקה לאומית.
איטליה - נפטר גואציני **רוסיני** (76). פעל שנים רבות בפאריז. זכור היום בעיקר בזכות האריות והפתיחה לאופרות "הספר מסיביליה", "ווילהלם טל". בשנותיו האחרונות התמסר בעיקר לבישול ("סטייק רוסיני").
- עם ישראל:** אוסטריה - שיויון זכויות ליהודי גאליציה (היום פולין).
- ארץ ישראל**
עיר: יפו -
- יסוד השכונה הגרמנית ע"י חברי התנועה הדתית ע"ש "אבירי ההיכל" (טמפלארים), יוצאי מחוז ויטנברג בגרמניה.
- 1870 מפעלים:** מצרים - פתיחת תעלת סואץ, בבעלות חברה צרפתית ואיסמאיל, מושל מצרים (הלאמה 1956). היזם: הדיפלומט הצרפתי פרדינאן לספס (Lesseps 1805-1879), ר' גם תעלת פנמה (1879).
- חידושים:** פיתוח הצוללוד ע"י ג'ון האייט (Hyatt 1837-1920).
- מדע:** רוסיה - מנדלייב: טבלת החומרים - פריצת דרך לגילוי חומרים חדשים.
- ציור:** צרפת -
מאנה: "המרפסת". מחווה לגויה. סגנון הריאליזם.
- ספרות:** צרפת - ויקטור הוגו: "האיש הצוחק" (סיפורת). תורגם לעברית. ריאליזם רומנטי.
גוסטאב פלובר: "החינוך הסנטימנטלי" (סיפורת). תורגם לעברית. ריאליזם רומנטי.
ורלן: "נשפי ג'ן". שירה בסגנון "הסימבוליזם": הדגש הזיקה בין מילים צלילים, צבע ומשמעות פנימית.
- מוסיקה:**
איטליה - ורדי: "אאידה" (אופרה). חובר לפי הזמנת מלך מצרים לציון פתיחת תעלת סואץ.
גרמניה - ואגנר: "ריינגולד" (אופרה).
צרפת - נפטר הקטור **ברליוז** (66). מגדולי המוסיקה הרומנטית. מחבר: "הסימפונה הפנטסטית", "הרולד באיטליה" (Berlioz).
- 1870 מלחמת פרוסיה-צרפת** -
1 ספטמבר: קרב סדאן. מפלת הצבא הצרפתי נפוליון III נופל בשבי (מכאן יוצא לגלות באנגליה).
2 ספט: פאריז במצור.
3 ספט: כינוס ממשלה זמנית ב-בורדו.
4 ספט: צרפת רפובליקה. גיוס צבא עממי להמשך המלחמה בגרמנים.
איטליה - רומא הופכת לבירת המדינה. (האפיפיור שליט על הותיקן בלבד).
- דת:** גרמניה - מאבק הכנסיה הקאתולית כנגד ההגמוניה הפרוסית (פרוטסטנטית), עד 1886.
- חידושים:** ארה"ב - תחילת בניית גשר ברוקלין בניו-יורק (486 מ'): שימוש ראשון בשיטה למתיחת כבלים הנהוגה עד היום. התכנון ע"י ג'ון רובלינג (Roebing). הושלם ע"י בנו ב-1883.
- מפעלים:** ארה"ב - ג'ון ד' רוקפלר (1839-1937) מיסד את חברת הנפט "סטאנדרד אויל".
- ארכיאולוגיה:** תחילת חפירות ב-טרויה (טורקיה) ע"י היינריך שלימאן (מגרמניה).

אמנות: צרפת -

האימפרסיוניסטים **מונה ופיסארו** מבקרים בלונדון (נמלטו ממלחמת צרפת-פרוסיה).

ספרות:

צרפת -

ז'ול ורן: "20 אלף מיל מתחת למים" (סיפורת ילדים. תורגם לעברית 1894).

נפטר אלכסנדר **ז'ומא** (68). מגדולי הרומנטיקה. מספריו תורגמו לעברית: "שלושת המוסקטרים", "זכרונותיו של קוסם", "מקץ עשרים שנה", "החבצלת השחורה", "בסערת התאווה", "הרוזן ממונטה קריסטו" ועוד (Dumas).

אנגליה - נפטר צ'ארלס **דיקנס** (58). שילב רומנטיקה וביקורת החברה. מספריו תורגמו לעברית: "כתבי בית הוועד הפיקוויקי", "בית ממכר העתיקות", "שתי ערים", "ניקולאס ניקלבי", "דוד קופרפילד", "אוליבר טוויסט" ועוד (Dickens).

מוסיקה:

צרפת - דליב (Delibes): "קופליה" (מוסיקה לבלט). רומנטיקה.

רוסיה - צ'ייקובסקי: הפתיחה לרומיאו ויוליה (מוסיקה לבלט). רומנטיקה.

עם ישראל: שוויון זכויות ליהודי איטליה ושבדיה.

ספרות - מנדלי מו"ס: "פישקה החיגר" (סיפורת ביידיש ובעברית).

ארץ ישראל

עיו: יפו -

יסוד המושבה הגרמנית "שרונה" (היום "הקריה ת"א).

1871 אוכלוסיה (מיליונים):

רוסיה 80, גרמניה 41; ארה"ב 39; צרפת 36; יפן 33; איטליה 27; בריטניה 26; אירלנד 5.5.

"המלחמה הצרפתית-פרוסית" -

ינואר: תבוסת הצבא העממי.

פברואר: המלכנים זוכים ברוב בבחירות למועצה הלאומית התחלת שיחות השלום עם גרמניה.

18 מרץ: ממשלת צרפת מחליטה לפרק את התותחים של המשמר הלאומי בפאריז (רובם ממעמד הפועלים).

26 מרץ: המשמר הלאומי בפאריז: מקיים בחירות, ניצחון לסיעות השמאל. החזרת ה"חוקת 1793" (10 שעות עבודה, ביטול התמיכה במוסדות דתיים, החזרת לוח השנה של המהפכה, ביטול משמרת לילה של האופים).

דיכוי מרידות המשמר הלאומי בערים ליאון, מארסיי, סיאטיין, טולוז.

10 מאי: חוזה שלום בין צרפת לגרמניה. ווילהלם מלך פרוסיה מוכתר לקיסר כל גרמניה ב-וורסאי.

צרפת משלמת פיצוי בסך 500 ביליון פראנקים. גרמניה מספחת את חבל אלזאס-לורן. הצבא הגרמני נשאר במזרח צרפת להבטחת גיוס התנאים.

21 מאי: "שבוע הדמים" - צבא הממשלה חודר לפאריז. נהרגו 20,000 "קומונרים" לעומת 750 חיילים. נעצרו עוד 38,000 איש והוגלו 7,000.

איחוד גרמניה - פרוסיה שולטת בצבא, במכס, במסחר, בתחבורה ובדאר. שאר המדינות אחראיות למינהל המקומי, המשפט, התרבות וגבית מסים (חלק מועבר לשלטון המרכזי לפי הצרכים).

חברה:

גרמניה - תחילת החקיקה החברתית.

יפן - ביטול המשטר הפיאודלי.

מסעות: העיתונאי הנרי ס. סטנלי "מוצא" את הסוציולוג הד"ר לוינגסטון (1813-1873) שאבד כביכול בלב אפריקה המזרחית. מכאן האימרה המיוחסת לסטנלי בעת המיפגש: "Dr. ? Livingstone I presume".

חידושים: ארה"ב - פיתוח מקדחה לחציבה בסלע ע"י סימון אינגרסול.

ציור: צרפת -

מונה: "גשר וסטמינסטר". אימפרסיוניזם.

עיור ואדריכלות: ארה"ב -

השריפה הגדולה בשיקאגו. תחילת "אסכולת שיקגו" כתוצאה מבנייתה של העיר.

ספרות:

בריטניה - לואיס קארול: "עליסה בארץ הראי ההפוך".

צרפת - ארתור רמבו (Rimbaud): "ספינה שיכורה" (שירה בסגנון הסימבוליזם). נער הפלא הראשון בספרות הצרפתית. ראה גם ריימון ראדיגה (Radiguet 1903-1923) ופרנסוא סאגאן (Sagan 1935).

רוסיה - אוסטרובסקי: "היער" (מחזה). הוצג בארץ. ריאליזם.

חברה: גרמניה - חוק פלילי וחוק חינוך אחיד לכל הממלכה. 1872

מיכאל באקונין מגורש מועידת האינטרנציונל ב-האג. מיסד את התנועה האנרכיסטית (שוללי השלטון הריכוזי).

מפעלים: חציבת מנהרת גוטהארד בין שוויץ לאיטליה (הושלמה 1881).

רימסקי-קורסקוב: "איבן האיוב" (אופרה).
רומנטיקה לאומית.

1874 אירופה - ברית הקיסרים: גרמניה, אוסטריה,
רוסיה.

בריטניה - בנימין דיזראלי ראש הממשלה (עד
1880).

גרמניה - "תקציב הברזל" לחיזוק הצבא הגרמני.
ספרד - החזרת שלטון המלוכה.

חברה:

גרמניה - נשואים אזרחיים חובה.
רוסיה - הנהגת גיוס חובה (6 שנים).

קולוניאליזם: בריטניה - משתלטת על איי פוגי
באוקיינוס השקט וסודן, במזרח אפריקה.

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים הראשונה.

ספרות:

צרפת -

ויקטור הוגו: "1793" (סיפורת). תורגם לעברית
1929) בסגנון הרומנטיקה.

ורלן: "רומנסות ללא מילים" (שירה) בסגנון
הסימבוליזם.

אוסטריה -

ליאופולד סאכר-מאזוך (1833-95): רומן ראשון. על
שמו המושג "מאזוכיזם" = מי שמוצא סיפוק
מיסורים פסיים או נפשיים. בדרך כלל משולב עם
המושג "סאדיזם" על שמו של הסופר המרקוז
הצרפתי דו סאד (1740-1814) מי שמוצא סיפוק
מענויים של אחרים. אין כל ידיעה ודאית שהשניים
ביצעו את המעללים המופיעים בכתביהם (Sacher
Masoch).

מוסיקה:

אוסטריה -

סמטאנה (צ'יכה): "מולדתי" (סימפוני פיוטית).
סגנון רומנטי לאומי.

יוהאן שטראוס II: "העטלף" (אופרה).

איטליה - ורדי: "רקוויאם".

גרמניה - בראהמס: "ריקודים הונגריים". סגנון
רומנטי לאומי.

עם ישראל: שיוויון זכויות ליהודי שוויץ.

1875 מצרים - אסמאעיל שליט מצרים מוכר לבריטניה
את חלקו (כמעט 50%) בחברת תעלת סואץ (גיוס
הכספים ע"י דיזראלי בסיוע משפחת רוטשילד).

הבלקאנים - הסולטן הטורקי מסרב להעניק שוויון
זכויות לנוצרים בבאלקאן. תחילת מלחמת
העצמאות של הסרבים והבולגרים.

דת: גרמניה - ביטול המסדרים הדתיים בפרוסיה.
הוקמו מחדש בתור אירגונים אזרחיים כגון

אמנות: צרפת -

פאול סזאן לומד את סגנון האימפרסיוניזם אצל פיסארו.

ציור:

ארה"ב - וויסלר: "אם האמן". התמונה היותר מפורסמת
של האמן.

צרפת -

קורבה: "דג השמך". ריאליזם.

מונה: "התרשמות - זריחה". על שמה הסגנון הקרוי
אימפרסיוניזם (התרשמות).

סזאן: ביתו של התלוי". מיצירות המופת של האמנות
המודרנית.

ספרות:

צרפת -

אלפונס דודה (Daudet): "הרפתקאות טארטרין
מטאראסקין" (תורגם לעברית). הרומנטיקה
הלאומית.

רמבו: "אילומינאציות" (שירים). פורסם ע"י ורלן.
סימבוליזם.

נפטר תיאופיל גוטייה (61). מחסידי האמנות
לשמה. מאבות ביקורת התיאטרון. (Gautier).

הגות: בריטניה - נפטר ג'ון מיל (66). זכור גם
ביכות תורת התועלתיות כגורם עיקרי המניע את
החברה (Mill).

1873 צרפת - פינוי הצבא הגרמני לאחר גמר תשלום
ה"פיצויים". יסוד "רשמיי" של הרפובליקה
הצרפתית השלישית (ראשונה: 1792; שניה: 1848).

כלכלה: גרמניה - משבר עם סיום תשלומי
הפיצויים של צרפת. התלת מכסי מגן.

חברה: גרמניה - חוק בריאות ממלכתי.

חידושים: תחילת פיתוח טכניקת צילומי צבע.
תחילת יצור מכונות כתיבה, ע"י מפעלי הנשק
"רמינגטון".

ציור: פאריז -

מאנה: "מונה בסירה". ברוח האימפרסיוניזם.

ספרות:

צרפת - ז'ול ורן: "מסביב לעולם בשמונים יום"
(סיפורת ילדים). תורגם לעברית (1894).

ארתור רמבו (Rimbaud): "עונה בגיהנום".
(שירים).

רוסיה - טולסטוי: "אנה קארנינה" (סיפורת).
פורסם 1875. תורגם לעברית.

מוסיקה:

גרמניה - ברוקנר: סימפונה מס' 2. סגנון רומנטי.
רוסיה -

צייקובסקי: סימפונייה מס' 2. רומנטיקה לאומית.

"הטמפלרים" ששמו לעצמם כמטרה את ישובה מחדש של ארץ ישראל: וילהלמינה (היום בני עטרות) שרונה (הקריה בת"א) "ולאהאלה" (שכונה הגרמנית ביפו) קאטמון (השכונה הגרמנית בירושלים) והשכונה הגרמנית בחיפה.

כלכלה: גרמניה - יסוד בנק כלל ממלכתי.

הצבאות באירופה: רוסיה 3.360.000; גרמניה 2,800.000; צרפת 412.000

אמנות:

גילוי פסל "הרמס" מאת פראקסיטלס באולימפיה. יוון.

ציור: פאריז -

מאנה: "הכובסת". ראליזם.

תכנון ערים: בריטניה -

ריצ'רד נורמן **שאו:** בדפורד פארק, פרבר הגנים הראשון ליד לונדון.

ספרות: דנמרק - נפטר האנס כריסטיאן **אנדרסן** (70). מגדולי מחברי אגדות ילדים בספרות העולמית. אגדות אנדרסן תורגמו לעברית ע"י ד' פרישמן ואח' (Andersen).

ארכיאולוגיה: היינריך שלימאן: "טרויה וממצאיה". דו"ח החפירה הארכיאולוגית.

מוסיקה: רוסיה - צ'ייקובסקי: קונצרטו לפסנתר מס' 1. רומנטיקה לאומית.

צרפת - נפטר ג'ורג' **ביזה** (37). מחבר האופרה "כרמן" (Bizet).

1876 מלחמות הבלקנים - רצח אוכלוסיה בולגרית ע"י הטורקים. סרביה ומונטנגרו פותחות במלחמה נגד הטורקים. קוריאה - עצמאית.

חידושים:

ארה"ב - אלכסנדר גארהם בל ממציא את הטלפון - תחילת "מהפכת התקשורת".

גרמניה - ניקולאס אוטו (1832-41): מנוע בערה פנימית עם 4 בוכנות, כתחליף לקיטור (Otto).

ארכיאולוגיה: היינריך שלימאן מתחיל בחפירות מיקנה ביוון - גילוי התרבות "המיקנית".

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים השניה.

אדריכלות: פאריז -

אבאדי: כנסיית "SACRÉ COEUR", מונטרטר. בסגנון ניאו ביזאנטי.

ספרות:

ארה"ב - מארק טוויין: "הרפתקאות טום סויר" (TOM SAWYER). סיפורת ילדים. תורגם לעברית.

צרפת -

מאלארמה: "אחר הצהריים של פאן" (שירה). בסגנון הסיבוליזם.

נפטר **ג'ורג' סאנד** (72). זכורה גם בזכות ידידותה עם המלחין פרדריק שופן. מספריה תורגם לעברית הרומן "פדיטה הקטנה" (Sand).

מוסיקה:

גרמניה -

וואגנר: "זיגפריד" (אופרה). רומנטיקה.

בראהמס: סימפוניה מס' 1. רומנטיקה.

הגות: נפטר הנסיך הרוסי מיכאיל **באקונין** (62). ממיסדי התנועה האנארכיסטית (Bakunin).

1877 בריטניה - המלכה ויקטוריה מוכתרת לקיסרית הודו.

מלחמות הבלקנים - רוסיה פותחת במלחמה נגד טורקיה. הצבא הרוסי חוצה את רומניה ומביס את הטורקים בבולגריה. במקביל חדירה לאזורי חסות טורקיים בהרי מוסלמים צירקסים, בריחה המונית של מוסלמים צירקסים וציצינים (מהם יושבו בארץ ישראל ובעבר הירדן).

חידושים:

ארה"ב - אדיסון ממציא את הפאטיפון (פונוגרף).

ארגנטינה - בשר קפוא נשלח לראשונה לאירופה.

אמנות: הולנד -

פתיחת מוזיאון ריקס באמסטרדאם.

ציור: פאריז -

תערוכה שלישית של האימפרסיוניסטים.

מאנה: "נאנא". ראליזם.

פיסול: צרפת (פאריז) -

רוזן: "דור הברוזה". היצירה החשובה הראשונה של האמן.

אדריכלות: בריטניה -

וויליאם מוריס מיסד את האגודה הממלכתית לשימור אתרים עתיקים (עין גם צרפת 1834).

צילום:

ארה"ב - **מויברינג:** צילומי רצף (תמונות בודדות).

צרפת - **מאריי:** צילומי רצף (תמונה אחת).

ספרות: גרמניה - נפטר קארל פרדינאנד **גוצ'קוב** (66). (Gutzkow). מחזאי. מיצירותיו הועלו על

הבמה בארץ: "אוריאל ד'אקוסטה" (התפרסם 1847).

ספרות: נורבגיה - איבסן: "בית הבבות" (מחזה). ראלזום.

מוסיקה: רוסיה - צ'ייקובסקי: "יבגני אוניגין" (לפי פושקין). סגנון הרומנטיקה (האסכולה הרוסית).

1880 דרום אפריקה - הבורים מתנתקים מבריטניה ומקימים רפובליקה עצמאית בטרנסוואל.

חברה: צרפת - יסוד המפלגה הסוציאליסטית.

קולוניאליזם: חלוקת אפריקה: בריטניה משתלטת על אזור קניה וגרמניה על טאנגאניקה (1885). חלוקת איי האוקיינוס השקט: צרפת משתלטת על האי טאהיטי.

חידושים: ארה"ב - אדיסון: נורת הליבון; רחובות ניו-יורק מוארים בחשמל. **מסילות ברזל** (אלפי ק"מ): ארה"ב 145; בריטניה 28; צרפת 26; רוסיה 20.

תרבות: אוסטריה - הכרה רשמית בשפה הפולנית ובשפה הצ'כית.

חינוך: יסוד אוניברסיטת פראג.

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים החמישית.

פיסול: פאריז -

רודן: "האדם החושב", "שערי הגהנום". בסגנון אימפרסיוניסטי.

אדריכלות: גרמניה -

סיום קתדרלת קלן (התחלת הבניה 1248). סגנון הגותיקה.

ספרות:

ארה"ב - ג'ייס האריס: "הדוד רמוס" (סיפורת ילדים. תורגם לעברית) סגנון "עממי".

צרפת - אמיל זולה: "נאנה" (סיפורת. תורגם לעברית). סגנון הנאטורליזם.

גי דה מופסאן: "סיפורים" (כדור שומן ועוד. מקצתם תורגמו לעברית). סגנון הראליזם הרומנטי.

רוסיה - דוסטויבסקי: "האחים קרמזוב" (סיפורת תורגם לעברית). ריאליזם רומנטי.

אנגליה - נפטר ג'ורג' אליוט (61). ספרה "דניאל דירונדה" תורגם לעברית (Eliot).

1881 מלחמות הבלקנים - סיפוח תסאליה ע"י יון. עד כה בשלטון טורקיה.

מוסיקה: גרמניה - בראהמס: סימפוניה מס' 3. צרפת - סן-סאן (Saint-Saens): "שמשון ודלילה" (אופרה). רומנטיקה. רוסיה - צ'ייקובסקי: "אגם הברבורים" (בלט). רומנטיקה.

1878 מלחמות הבלקנים - הרוסים כובשים את אדירנה. הצי הבריטי מגיע לאיסטנבול לפי בקשת הטורקים. שביית נשק בין טורקיה לרוסיה.

היוונים פותחים במלחמה נגד הטורקים. קונגרס ברלין מתכנס לדון בבעיית הבלקנים: הכרה בעצמאות מונטנגרו ובולגריה (הגבול הנוכחי אושר 1885) רוסיה מספחת את בסרביה וחלק מארמניה, בריטניה מקבלת את קפריסין, ואוסטריה את בוסניה. בריחה המונית של מוסלמים בוסנים (בחלקם התיישבו בארץ ישראל).

חברה: גרמניה - ביסמארק קובע חוקים נגד הסוציאליסטים. בו זמנית מתחיל להנהיג רפורמות מתקדמות.

חידושים: המצאת המיקרופון, ע"י דיויד יוז; שימוש ראשון ביוז לחיטוי; פיתוח רובה רב כדורי (מחסנית).

אמנות:

בריטניה - וויליאם מוריס: תחילת תנועת "אמנות ואומנות" (ARTS & CRAFTS).

עיצוב: פאריז -

יריד התעשייה והעיצוב. הצלחה רבה לעיצובים, תמונות ופסלים של גוסטאב דורה.

1879 אוסטריה - חוקי חרום (מדינת משטרה) עד 1893. בשיתוף גורמים שמרניים (קאתולים, סלאבים, גרמניה) מעמד אוטונומי לגאליציה (פולין) מערב אוקראינה וצ'כיה.

כלכלה: גרמניה - איחוד חוקי המס והמכס.

חידושים:

פיתוח הסאכרין כתחליף לסוכר. רכבת חשמלית מיוצרת ע"י "סימנס" ומוצגת לראשונה ביריד בברלין.

מפעלים: יסוד החברה לכריית תעלת פאנאמה ע"י פרדיאנד לספס (מיסד חבי תעלת סואץ).

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים הרביעית.

נפטר **הונורה דומייה**. לוחם למען צדק חברתי. גדול הקאריקאטוריסטים בכל הדורות נולד 1810 (Daumier).

פיסול: צרפת -

רודן: "ייוחן המטביל". שילוב רומנטיקה ואימפרסיוניזם.

קולוניאליזם:

חלוקת אפריקה: צרפת משתלטת על טוניסיה.
דרום אפריקה - בריטניה מכירה בעצמאות טראנסוואל.

עיון: (מיליונים):

לונדון 3.3; פאריז 2.2; ניו-יורק 1.2; ברלין 1.1; וינה 1;
טוקיו 0.8; פטרסבורג (לנינגרד) 0.6.

חברה:

הטרור האישי כנשק פוליטי: רצח הצאר אלכסנדר II.
ונשיא ארה"ב גארפילד.
בריטניה - ביטול עונש המלקות בצבא.
גרמניה - חוק ביטוח תאונות עבודה.
צרפת - חופש העתונות והספרות.

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים השישית.

אדריכלות: הולנד -

קויפר (Cuyper 1827-1921): תחנת הרכבת המרכזית
באמסטרדם. בסגנון נאו קלאסי.

ספרות: נפטר -

פודור **דוסטויבסקי** (60). רוסי. מגדולי הסופרים
בכל הזמנים. מספריו תורגמו לעברית: "רשימות
מבית המוות", "אדיוט", "שדים", "רוח נמוכה",
"עול הימים", "האחים קרמזוב", "החטא ועונשו",
"לילות לבנים", "נטוצ'קה ניזבנובה" ועוד
(Dostoevsky).

גוסטאב **פלובר** (60). צרפתי. מגדולי הסופרים בכל
הזרות. נודע גם בזכות אימרתו "האלוהים
בפריז" שנהיתה למוטו של האדריכל מיז-ואן-
דר-רו ודורות רבים של מעצבים ואדריכלים
מודרניים. מיצירותיו תורגמו לעברית: "סלמבר",
"תאסי", "מאדאם בובארי", "החינוך
הסנטימנטלי" ועוד (Flaubert).

מוסיקה:

צרפת - אופנבך: "סיפורי הופמן" (אופרטה.
הבכורה לאחר מות המלחין).
רוסיה - נפטר מודסט **מוסורגסקי** (46). מחבר
"בוריס גודנוב" ו"תמונות בתערוכה"
(Moussorgsky). מגדולי האסכולה הרוסית
(רומנטיקה לאומית).

עם ישראל: רוסיה - רדיפת היהודים כחלק
ממדיניות הממשלה הצארית.
ספרות (מקור): דוד פרישמן: "יום הכיפורים"
(סיפורת).

1882

קולוניאליזם: חלוקת אפריקה -

בריטניה: מצרים, סודן - הופכות למדינות חסות
בריטיות.
צרפת: גאבון. (מערב אפריקה).
איטליה: אריטריאה (מזרח אפריקה).

חידושים:

בריטניה - פיתוח מכונת יריה ע"י היראם מאקסים
(1840-1916). משנה את יחסי הכוחות - לפחות
בתיאוריה - בין הסתערות המונים ויחידה צבאית
קטנה יחסית.

מדע: בריטניה - נפטר צ'ארלס **דארווין** (73). חברו
העיקריים: מוצא המינים בדרך הברירה הטבעית;
מוצא האדם (1871) - גרמו למשבר חמור בין המדע
למסורת הדתית.

רפואה:

וינה - פרויד: יסוד האגודה לחקר הנפש.
גרמניה - קוך: בידוד חיידק השחפת.

ציור: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים השביעית.

מאנה: "הבר בפולי ברגר", ראליוס.

ספרות:

בריטניה - רוברט לואיס סטיבנסון: "אי המטמון"
(סיפורת ילדים. תורגם לעברית 1926).
נורבגיה - איבסן: "אויב העם" (מחזה). ראליוס.
ארה"ב - נפטר הנרי **לונגפלו** (75). רומנטיקה
לאומית. מכתביו תורגמו לעברית: "היאוותה"
ו"אבנג'לינה" ע"י שי טשרניחובסקי (1923) ועוד
מבחר שירים (1954) (Longfellow).

מוסיקה:

רוסיה -
צ'ייקובסקי: סימפוניית "1812".
רימסקי-קורסקוב: "מלכת השלג" (בלט עפ"י
אוסטרובסקי). סגנון רומנטי.
הגות: ארה"ב - נפטר ראלף וואלדו **אמרסון** (79).
מספריו תורגמו לעברית "אנשי מופת", "מסות
ועיקרים".

עם ישראל: יסוד תנועת "בילוי", מבשרת הציונות.

הגות: פינסקר - אוטואמנציפציה (שחרור עצמי).

ארץ ישראל

העליה הראשונה - עד 1903. ראשוני הבילויים,
יוצאי חארכוב ואודיסה, יורדים בחוף יפו (6.7).
ראשית פעולתו של הבארון רוטשילד (מצרפת)
בארץ ישראל.

עיון:

יפו - 12,000 תושבים, מהם 600 יהודים.

1883

אוסטריה - רפורמה בשיטת ההצבעה. לראשונה
רוב ציכי בפרלמנט בבראג. יצירת אזורי בחירה
נפרדים לגרמניה בגאליציה (פולין) בוקובינה
(רומניה).

קולוניאליזם: הבריטים מפנים שנית את סודאן.

מפעלים:

פתיחת קו רכבות: "אורינט אקספרס" (פאריז-איסטנבול).
גרמניה - יסוד מפעל המנועים דיימלר-בנץ (בנוין וסולר).
ארה"ב - פתיחת גשר ברוקלין בניו-יורק.

חברה: גרמניה - חוק הביטוח הרפואי.

אמנות: צרפת -

תחילת ההצלחה המסחרית של האימפרסיוניסטים.

ציור: פאריז -

רנואר: תערוכת יחיד בגלריית דוראן-רואל בפאריז.

אדריכלות: ארה"ב -

וויליאם לה בארון ג'ני: בנין "גורד שחקים" (10 קומות) ראשון בשיקאגו.

ספרות:

בלגיה - ורהארן: "הפלמים" (שירה) (Verheeren).
נפטרו -

אדוארד פיצג'רלד (79). בריטי. מחבר "המרובעים" ע"פ עומר כייאם. מקצתם (17) תורגמו לעברית ע"י ז'בוטינסקי (Fitzgerald).

איבן טורגנייב (64). רוסי. מספריו תורגמו לעברית: "אבות ובנים", "קן אצילים", "אהבה ראשונה", "ניר", "רודין", "על כסף", "פלגים", "כתבי צייד" ועוד (Turgenev).

מוסיקה:

צרפת -

שאבריה (Chabrier): "אספאניה" (מוסיקה לבלט).
רומנטיקה לאומית.

דליב (Delibes): "לאקמה" (אופרה).
גרמניה - נפטר ריכרד וואגנר (70). מגדולי מחברי האופרות בסגנון לאומי רומנטי (Wagner).

הגות: גרמניה -

ניטשה: "כה אמר זאראטוסטרה".

נפטר **קארל מרקס** (65). גרמני-יהודי (הוטבל ע"י אביו). מאבות התורה החברתית כלכלית הקרויה על שמו (Marx).

חברה: 1884

אוסטריה - הגבלות על התנועה הסוציאליסטית.
בריטניה - תחילת התנועה הפביאנית לתיקונים חברתיים וסוציאליזם בדרך השכנוע והפניה לשכל הישר. (ע"ש פביאן Fabian מדינאי מתקופת רומי העתיקה).

קולוניאליזם: חלוקת אפריקה -

בריטניה: חלק מסומאליה.

ליאופולד מלך בלגיה מקבל אישור מועדת ברלין (1884-5) לבעלות פרטית על אזור אגם הקונגו.

חידושים: בריטניה - צ'ארלס פארסון (1854-1931): טורבינת קיטור.

רפואה: גילוי חיידקי הטטנוס ע"י ארתור ניקולאייר (1862-1934).

אמנות: פאריז -

יסוד סלון "העצמאים" ע"י סרה (Seurat), בשיתוף עם **סניאק ופיסארו**. המוטו: "ללא ועדות שיפוט וללא מיון". תערוכת זכרון ל-**מאנה**.

פיסול: פאריז -

רודן: "אזרחי קאלה" (הושלם 1895).

אדריכלות:

איטליה - אנדרטה למלך ויקטור עמנואל II, בפיאצה ונציה, רומא. בסגנון אקדמי גראנדיוזי. התכנון ע"י **ג'זפה סאקוני** (Sacconi) (1853-1905). הושלמה (1911).

ספרד - **גאודי**: התחלת בניית הכנסייה SAGRADA FAMILIA בברצלונה. בסגנון אורגני פאנטסטי (טרם הושלמה).

ספרות:

ארה"ב - מארק טוויין: "האקלברי פיין". (סיפורת. תורגם לעברית).

נורבגיה - איבסן: "אוזוי בר" (מחזה).

פולניה - סינקייביץ: "באש ובחרב". (סיפורת. תורגם לעברית). רומנטיקה לאומית.

צרפת - ורלן: "פעם ואף פעם" שירה. סגנון הסימבוליזם.

מוסיקה:

גרמניה -

בראהמס: סימפוניה מס' 3.

ברוקנר: סימפוניה מס' 7.

צרפת -

סזאר פראנק: "סימפוניה פואטית".

מאסנה: "מאנון" (אופרה).

מלחמות הבלקאנים - בולגריה מספחת אזורים טורקיים. סרביה מתנגדת ופולשת לבולגריה אבל נוחלת מפלה מוחצת. 1885

קולוניאליזם: סודאן - קפטן גורדון נהרג בחרטום ע"י קנאים מוסלמים בראשות ה"מאהאדי".

חידושים:

ארה"ב - ג'ורג' איסטמן מפתח את נייר הצילום.

בריטניה - פראנסיס גאלטון מגלה שלכל אדם טביעת אצבעות יחודית.

רפואה: צרפת - פסטר מפתח את החיסון נגד כלבת.

עיון: דרום אפריקה -

תחילת התפתחות יוהנסבורג, כתוצאה מגילוי זהב ב- טראנסוואל.

ציור: צרפת -

סזאן: "מונט סן ויקטואר". בסגנון פוסט אימפרסיוניסטי.

עיצוב: פאריז -

רנה לאליק פותח סדנה לעיצוב תכשיטים בסגנון **אר-נובו**.

ספרות:

צרפת -

זולא: "ג'רמינאל" (סיפורת. תורגם לעברית).
נאטורליזם.

מופאסאן: "בלאמי" (סיפורת. תורגם לעברית).
ראליזם.

נפטר **ויקטור הוגו** (83). מגדולי הסופרים בכל הדורות. מספריו תורגמו לעברית: "עלובי החיים", "הגיבן מנוטרדאם", "שנת תשעים ושלוש", "בוג ז'רגל", "הגיבור בכבלים" ועוד (Hugo).

מוסיקה:

אוסטריה - יוהאן שטראוס II: "בארון הצוענים" (אופרטה).

גרמניה - בראהמס: סימפוניה מס' 4.

צרפת - סזאר פראנק: ואריאציות סימפוניות.

הגות: קארל מארקס - "הקפיטל" (חלק ב').
מהעזבו. הובא לדפוס ע"י אנגלס. תורגם לעברית).

1886 צרפת - גרוש בני משפחות המלוכה (אורליאן ובונאפרטה). קודם לכן (1884) נקבע בחוק שאסור לצאצאי משפחות המלוכה להציג את מועמדותם או להבחר לנשיאות בצרפת.

אמנות: פאריז -

תערוכת האימפרסיוניסטים השמינית והאחרונה.

סרה: "גראנד ז'אט". בסגנון ה"פוינטיליזם" (נקודות). מסגנונות הפוסט אימפרסיוניזם.

פיסול:

פאריז - **רוזן:** "הנשיקה".

ניו יורק - נחנך פסל החרות. בסגנון ניאו קלאסי. עוצב ע"י פרדריק-אוגוסט **ברטולה**. (Bertholet 1834-1904). מתנת העם הצרפתי לרגל חגיגות ה-100 לייסוד ארה"ב. במבצע השתתפו גם המהנדס גוסטאב **אייפל**, האדריכל **וילהלם דוק** (מדרגות ומרפסת תצפית) והאדריכל ריצ'ארד **האנט** (מבנה הבסיס).

אדריכלות: ארה"ב -

סאליבן ואדלר: האודיטוריום, שיקאגו. מיצירות המופת של אסכולת שיקאגו.

ספרות:

ארה"ב -

הנרי גיימס: "הבוסטונים".

נפטרה המשוררת **אמילי דיקנסון** (56). מקצת משיריה תורגמו לעברית (Dickenson).

בריטניה -

ר.ל. סטיבנסון: ד"ר ג'קל ומר הייד (תורגם לעברית).

פרנסיס בארנט (Burnett) - "לורד פנטלרוי הקטן". (ספרות ילדים. תורגם לעברית).

רוסיה - נפטר המחזאי אלכסנדר **אוסטרובסקי** (63). מראשוני הראליסטים בספרות הרוסית. ממחזותיו הוצגו בתיאטרון העברי "על חטא שלא חטאו" ו"היער". שניהם בתרגום א' שלונסקי.

מוסיקה: נפטר המלחין ההונגרי-אוסטרי פראנץ **ליסט** (75). מגדולי הרומנטיקה. מחבר "רפסודיה הונגרית" (Liszt).

עם ישראל: נולד דוד בן-גוריון (נפטר 1973).

1887 קולוניאליזם: צרפת - משתלטת על הודו-סין (וייטנאם, קאמבודיה ולאוס).

חידושים:

פיתוח סרט הצוללוידי לצורך צילום.

אליעזר זמנהוף (1859-1917) מפתח שפה בין לאומית "אספראנטו". חסידי השיטה מקיימים עד היום מועדונים ומפגשים.

ציור: פאריז -

ואן גוך (מהולנד): "מולן דה לה גאלט". פוסט אימפרסיוניזם.

פיסול: ארה"ב -

סנט-גודן: אנדרטת לינקולן בוואשינגטון. (Saint-Gaudens 1848-1907). סגנון ניאו-קלאסי.

ספרות:

בריטניה - ארתור קונן דויל: סיפור ראשון של דמות הבלש שארלוק הולמס.

שבדיה - סטרינדברג: "האב" (מחזה. הוצג בארץ).
בסגנון הדראמה הפסיכולוגית.

מוסיקה:

איטליה - ורדי: "אותלו" (אופרה).

גרמניה - ברוקנר: "טה דאום"

רוסיה - נפטר אלכסנדר **בורודין** (53). פעל בסגנון רומנטי לאומי. זכור בזכות יצירתו העיקרית: האופרה "הנסיך איגור" ע"פ פואמה רוסית עתיקה (Borodin).

1889 ברזיל - פדרו II מוותר על כסא המלכות. הממלכה הופכת רפובליקה.

קולוניאליזם: כלוקת אפריקה - איטליה: חלק מסומאליה.

חברה: גרמניה - חוק ביטוח לאומי נכות ופנסיה: גברים בגיל 65 נשים בגיל 60.

מפעלים: החברה הצרפתית לכריית תעלת פאנמה פושטת רגל.

חידושים:

ארה"ב - ה' הולרית (Hollerith) מפתח את כרטיסי הניקוב (יסוד שיטות המיחשוב) המבוסס על כרטיסים דומים המשמשים את תעשיית הטקסטיל. בריטניה - פרדריק אבל (Abel) ממציא את הקורודיט (מרכיב עיקרי בנפצים).

ציור: צרפת -

ואן גוך: "נוף עם עצי ברוש", "פורטרט עצמי עם אוזן חבושה".

אדריכלות: צרפת -

גוסטב אייפל: המגדל הקרוי על שמו, ביריד הבינלאומי בפאריז, לציון מאה שנה למהפכה הצרפתית. אמיל גאלה: הצלחה לעבודותיו בסגנון המבשר את האר-נובו.

עיצוב: צרפת -

אמיל גאלה: הצלחה לעבודות זכוכית בסגנון האר-נובו.

ספרות:

ארה"ב - מארק טוויין: "ינקי בחצר המלך ארתור". (סיפורת. תורגם לעברית).

בריטניה -

ג'רום ק' ג'רום: "שלושה בסירה אחת". (סיפורת. תורגם לעברית).

נפטר רוברט בראונינג (77). מגדולי המשוררים בשפה האנגלית (Browning).

צרפת - אנאטול פראנס: "תאיס" (סיפורת. תורגם לעברית).

מוסיקה: גרמניה - ריכרד שטראוס: "דון ז'ואן" (פואמה סימפונית).

הגות: בריטניה - ט"ה האקסלי: "אגנוסטיזם" (AGNOSTICISM) = ספקנות לקיומו של אלוהים.

עם ישראל: הגות - אחד העם: "לא זה הדרך" מאמר בזכות הציונית הרוחנית.

אוסטריה - קרע בין הגרמנים והצ'כים. 1890

גרמניה - וילהלם II מפטר את ראש הממשלה ביסמארק. (נפטר כעבור שנתיים בהיותו בן 86).

יפן - לראשונה בחירות.

לוקסמבורג - נסיכות בנפרד מהולנד.

ארץ ישראל

עיו: יפו -

חברת "עזרת ישראל", בראשות שמעון רוקח, מקימה את "נווה צדק", השכונה היהודית הראשונה מחוץ לחומת יפו. עד 1906 יתוספו אליה השכונות נווה שלום, מחנה יהודה, אחווה, יפה נוף, מחנה יוסף ואוהל משה. הבתים בסגנון הבנייה היפואית (לדוגמא: בית אמזלג).

1888 גרמניה - וילהלם II קיסר - עד 1918.

קולוניאליזם: דרום אפריקה - לובנגולו מלך מאטאבלה מקבל חסות בריטניה ומאשר זכיון חציבת יהלומים לססיל רודז (Rhodes).

חידושים:

ארה"ב -

ג'יב דאנלופ מפתח את הצמיג הממולא אויר.

ג'ורג' איסטמן מפתח את מצלמת הכיס "קודק". הופך את הצילום לתחביב עממי.

ציור:

בלגיה - ג'יימס אנסור: "כניסת ישו לבריסל". אקספרסיוניזם פנטסטי (פוסט אימפרסיוניזם).

צרפת - ואן גוך: "הכסא הצהוב". פוסט אימפרסיוניזם.

גוגן: "יעקב נאבק עם המלאך". פוסט אימפרסיוניזם.

תכנון ערים:

פרסומים (וינה) -

קמילו סיטה: "תכנון העיר מבחינה אמנותית".

ספרות:

ארה"ב - אדוארד בלאמי "במבט לאחור 1887-2000" (סיפורת). אוטופיה סוציאליסטית שעוררה בשעתו סערה גדולה. נמכר במליון עותקים והביא ליסוד מועדוני בלאמי. בין המושפעים: אבנעזר הווארד (עיר הגנים של המחר 1898) טוני גארנייה (עיר תעשייה 1904) וכן בוריס שץ מיסד "בצלאל" בירושלים (1906). הספר תורגם לעברית מספר פעמים (1895; 1898; 1903).

בריטניה - אוסקר ווילד: "הנסיך המאושר" וסיפורים אחרים (תורגם לעברית).

צרפת -

ורלן: "אהבה" (שירה). סימבוליזם.

זולא: "האדמה" (סיפורת). נאטורליזם.

מוסיקה לבלט:

רוסיה -

רימסקי-קורסקוב: "שחרזאדה". סגנון רומנטי לאומי.

צ'ייקובסקי: סימפוניה מס' 5.

ארץ ישראל

עיו: יפו -

הריסת החומות והסוללות (נבנו לפי הנחיות האדמירל הבריטי סר סידני סמית לאחר נסיגת נפוליון).

המצאת הרוכסן (שימוש ראשון 1919).

אמנות:

גוגן מתישב באיי מארקסה, באוקינוס השקט. תחילת החזרה לאמנות "פרימיטיבית".

ציור: פאריז -

טולוז לוטרק: כרזות ראשונות. שילוב אר נובו ופוסט אימפרסיוניזם.

ספרות:

בריטניה -

קונן דויל: "הרפתקאות שרלוק הולמס" (מתפרסם בהמשכים בלונדון).

תומאס הארדי: "טס מ-ד'ארברויל" (סיפורת. Hardy).

ארה"ב - נפטר הרמן מלוויל (72). מגדולי הסופרים באמריקה. (Melville). מחבר "בילי באד" ו-"מובי דיק" (תורגמו לעברית 1950-53).

צרפת - נפטר ארתור רמבו (37). החל לכתוב בגיל 15. תוך שנתיים הספיק לחבר כמה משיריו הגדולים ביניהם "אניה שיכורה". עד היותו בן 21 (1875) עוד המשיך וכתב את "עונה בגיהנום" ושירי "הארה". בשנים הבאות נדד באירופה ובמזרח אפריקה בנסיון להתעשר מעיסוקים שונים ביניהם מכירת נשק למלך חבש. 8 שנים לאחר שנעלם מבלי להשאיר כל עקבות פרסם המשורר פאול ורלן, שהיה ידידו האינטימי, את יצירותיו בסידרת "המשוררים המקוללים" (1883). מכאן ואילך נודע כאחד מגדולי הסימבוליסטים ומאבות השירה החדשה החושפת את נבכי הנפש הלא ראציונאלית. רמבו חזר למארסיי בהיותו בן 37 וכאן נפטר תוך זמן קצר כתוצאה ממחלה אנושה. לימים התברר שבכל שנות נדודיו לא כתב אפילו שורה אחת (Rimbaud).

מוסיקה:

אוסטריה - מאהלר: סימפוניה מס' 1.
רוסיה - רחמנינוב: קונצרטו לפסנתר מס' 1 (גירסה ראשונה. גירסה סופית 1917).
צרפת - נפטר המלחין ליאו דליב (55) אבי המוסיקה לבלט ("קופליה" 1870). זכור גם בזכות האריה: "שיר הפעמונים" (Delibes).

עם ישראל: שיוויון זכויות ליהודי נורבגיה.

הגות: אחד העם - "אמת מארץ ישראל" (מאמר).
נפטר היינריך (צבי הירש) גרץ (74). חיבר את "תולדות עם ישראל" (11 כרכים 1853-74), הנחשב לחיבור החשוב ביותר בתחום זה.

חברה: 1892

ארה"ב - שבידת עובדים במפעלי הברזל והפלדה.
בריטניה - לראשונה חבר בפרלמנט מתנועת הליבור (העבודה).

קולוניאליזם: דרום אפריקה - ססיל רודז ראש ממשלת מושבת הכף.

חברה:

הסוציאל-דמוקרטים הגרמנים מאמצים את התפיסה הכלכלית חברתית של מרקס ואנגלס (מארקסיזם).
שויץ - חוק ביטוח לאומי.

רפואה: שימוש ראשון בכפפות גומי בעת ניתוח.

ציור: צרפת -

תחילת הפוסט אימפרסיוניזם.

סזאן: "משחקי הקלפים". סרה: "הקרקס" (פוינטיליזם).
יסוד קבוצת "נביא" ע"י פאול סרוזייה ביחד עם פייר בונאר, מוריס דני, אדוארד וויאר, פליקס ואלוטון, אריסטיד מאיול ועוד (חלקם ידועים בשם "האינטימיים" ע"פ הנושאים, שציירו). הקבוצה כללה גם את המוסיקאי הנודע קלוד דבوسی. בהמשך (1891) זכו לתמיכת האחים תאדה ואלכסנדר נתנון, בעלי כתב העת REVUE BLANCHE, שבו פורסמו גם מעבודותיהם של הסופרים מרסל פרוסט ואלפרד ז'ארי.

עיצוב: צרפת -

מאז'ורל - פותח סדנה לעיצוב רהיטים בסגנון אר-נובו, ב-אנסי.

ספרות:

בריטניה - אוסקר ווילד: "תמונתו של דוריאן גריי" (סיפורת. תורגם לעברית).
נורבגיה -
איבסן: "הדה גאבלר" (מחזה). ראליזם.
קנט האמסון: "רעב" (סיפורת. תורגם לעברית).
ראליזם.
רוסיה - טולסטוי: "סונטת קרויצר" (סיפורת. תורגם לעברית).

מוסיקה:

איטליה -
מאסקאני: "קאבלריה רוסטיקנה".
ליאונקאבלו: "הליצן" (אופרה).

1891 "הטורקים הצעירים" מתארגנים בגינה כקבוצת לחץ בתקוה להביא לרפורמות בממשל העותמאני המושתת והמתפורר.

צפון אירופה - יסוד האיגוד ה"פאן גרמני", לחיזוק ההגמוניה של התרבות הגרמנית.
רוסיה - רעב כבד.

חברה: גרמניה - שכר מינימום מוגן ושבתון יום א'.
מפעלים: רוסיה - תחילת בניית מסילת הרכבת הטרנס-סיברית.

חידושים:

תחילת שידורי האלחוט.

רוסיה - ועידה "פאן סלאבית" בקראקוב. לחיזוק ההגמוניה של התרבות הרוסית.

חידושים:

פיתוח סיבי ויסקוזה (VISCOSE) ליצור בדי ריון (RAYON) - שלב חשוב במעבר לחומרים סנטטיים. דיזל רושם פטנט על מנוע בערה פנימית (קרואי על שמו). מרכזית טלפון אוטומטית ראשונה. שימורי אנוס ראשונים.

רפואה: גרמניה - אמיל בהרינג (1854-1917): פיתוח חיסון נגד דיפטריה.

ציור:

גרמניה - **מונק** (מנורבגיה): תערוכת עבודות בברלין נסגרת בטרם זמנה בלחץ תגובות הקהל. פאריז - תערוכה ראשונה של קבוצת "נביא-סימבוליזם". **מונה**: סידרת "קתדרלת רואן". אימפרסיוניזם.

אדריכלות: בלגיה -

הורטה: בית טאסל בבריסל. מהדוגמאות הראשונות של **סגנון "אר-נובו"** באדריכלות.

ספרות:

בריטניה - ג'יב שאו: "מקצועה של הגבי ווארן" (מחזה). ראליזם. קיפלינג: "באלאדות מהקסרקטין" (שירה). ראליזם רומנטי. אוסקר ווילד: "המניפה של הלידי וינדרמר" (מחזה). נפטר אלפרד **טניסון** (83). משורר "התקופה הויקטוריאנית" (Tennyson). נורבגיה - איבסן: "רב בנאיי" (מחזה). ראליזם. קנוט האמסון: "מסתורין" (סיפורת). תורגם לעברית. ראליזם. ארה"ב - נפטר המשורר הלאומי וולט **ויטמן** (73). מאסופת שיריו "עלי עשבי", תורגמו לעברית (Whitman).

מוסיקה:

גרמניה - ברוקנר: סימפוניה מס' 8. רומנטיקה. רוסיה - צ'ייקובסקי: "מפצח האגוזים" (סוויטה לבלט). רומנטיקה.

ארץ ישראל

מפעלים: חנוכת מסילת-הברזל יפו-ירושלים הראשונה בארץ (26.9).

1893 חברה: בריטניה - תנועת העבודה הופכת למפלגה פוליטית (לייבור).

ציור: בריטניה -

אוברי **בירדזלי**: איורים ראשונים. בסגנון האר נובו (Beardsley 1872-1898).

אדריכלות:

ארה"ב - היריד (קולומביה) בשיקאגו בסגנון ניאו קלאסי = סוף אסכולת שיקאגו. תוכנן ע"י האנט, מקים ו-בארנהם. **פרנק לויד רייט** (בן 24), מפוטר ממשד אדלר-סאליבן - פותח משרד עצמאי. בלגיה - **הורטה**: הבית ברח' פאול-אמיל ג'נסון 6, בריסל. בסגנון ה"אר נובו".

מפעלים: ארה"ב - הנרי פורד מתחיל בהרכבת מכוניות, בשיטת "הסרט הנע".

ספרות:

בריטניה - אוסקר ווילד: "אשה ללא חשיבות" (מחזה). אוסטריה - ארתור שניצלר: "אנטונל" (מחזה בן מערכה אחת). צרפת - נפטר גיי דה **מופאסן** (43). זכור בזכות סיפוריו הקצרים, רובם על נושא האהבה. מספריו תורגמו לעברית: "סיפורי אהבה", "סיפורי 1871", "בחיק המשפחה", "כדור של שומן", "בל-אמי", "עזה כמוות" ועוד (Maupassant).

מוסיקה:

פוצ'יני: מאנון לסקו. (אופרה). אוסטריה (צ'כיה) - דבו'אק: סימפוניה מס' 5 ("מהעולם החדש"). רומנטיקה לאומית. פינלנד - סיבליוס: "סוויטת קארליה". רומנטיקה לאומית. איטליה - ורדי: "פאלסטאף" (אופרה אחרונה). נפטר - פיטר אילאץ' **צ'ייקובסקי** (83) רוסי. מגדולי המוסיקה הרומנטית (Tchaikovsky). שארל **גונו** (82). צרפתי. זכור בזכות האופרה "פאוסט" (Gounod).

רוסיה - תחילת שלטון הצאר האחרון, ניקולאי II (עד 1917).

קולוניאליזם: אפריקה - אוגנדה בשליטת בריטניה. יפן - פולשת לסין וקוריאה - עד 1895.

חידושים:

פיתוח ראשון של תקליט גראמופון. צרפת - המצאת מצלמת הראינוע ע"י לואי לומייר (Lumiere 1862-1948).

רפואה: קיטאסאטו מיפן (1852-1931) במקביל לאלכסנדר ירסין מצרפת (1863-1943): גילוי חיידק החולירע (Kitasato; Yersin).

ציור:

גרמניה - קטה קולביץ: "מרד האורגים" (סידרת הדפסים. הסתיימה ב-1898). ראלזים.
פאריז - בונאר: כרזה לכתב העת LA REVUE BLANCHE. אר נובו / פוסט אימפרסיוניזם.

אדריכלות:

צרפת - גימאר: ארמון ברנג'ה. בסגנון האר נובו.
בודו: כנסית ס' ג'אן דה מונמרט, פאריז. בסגנון הבו-זאר, מבטון מזויין.
ארה"ב -

סאליבן: בנין חברת הביטוח, באפלו. אסכולת שיקאגו.
הוליברד ו-רוש: בנין מארקט שיקאגו. אסכולת שיקאגו.
מאייבק מתחיל לתכנן ב"סגנון היפני" באזור סן פרנסיסקו, עד 1914.
האחים גרין מתכננים וילות בסגנון "המסיון" (טיח וסיד לבן) באזור לוס אנג'לס, עד שנות ה-1920.

עיצוב: פאריז -

אלפונס מוחה (מציחה) חותם חוזה ל-6 שנים לעיצוב כל המודעות, התכשיטים, התלבושות והתפאורות למופעים של שרה בהרנארדט. בסגנון האר נובו.

ספרות:

בריטניה -

אנטוני הופ: "האסיר מזנדה". (סיפורת. תורגם לעברית). רומנטיקה מאוחרת.
קיפלינג: "ספר הגיונגל". (סיפורת. תורגם לעברית). רומנטיקה מאוחרת.
נפטר רוברט לואיס סטיבנסון (44). מגדולי הרומנטיקה. מספריו תורגמו לעברית: "לילות איי הדרום", "אי המטמון", "היהלום של הרג'ה", "די"ר גייקל ומר הייד" וכן מחזור שיריו "גן החרוזים לילד" (Stevenson).
נורבגיה - קנוט האמסון: "פאן" (סיפורת. תורגם לעברית). ראלזים רומנטי.

מוסיקה:

פינלנד - סיבליוס: "פינלאנדיה". (פואמה סימפונית). רומנטיקה לאומית.
צרפת - דבוסי: "אחר הצהרים של פאן" (מוסיקה לבלט ע"פ מאלארמה). אימפרסיוניזם.
מאסנה (MASSNET): "תאיס" (אופרה עפ"י פלובר).

עם ישראל:

צרפת - פרשת דרייפוס: אלפרד דרייפוס, סרן בצבא הצרפתי, נעצר באשמת בגידה. נשפט בדלתיים סגורות (משפט צבאי) ונשלח למאסר עולם ב"אי השדים" (ליד גיניאה הצרפתית - דרום אמריקה).
1895 יפן - נוחלת מפלה בסין (סוף מלחמת יפן-סין). קובה - תחילת מלחמת העצמאות נגד ספרד.

קולוניאליזם: חלוקת אפריקה - יסוד המושבה הבריטית רודזיה (ע"ש ססיל רודז).

חידושים:

איטליה - מארקוני מפתח את האלחוט.
ארה"ב - קינג ס' ג'ילט: סכין הגילוח.
צרפת - האחים לומייר (אוגוסט 1862-1954 - לואי 1862-1984): צילומי ראיוע ראשונים.

רפואה:

אוסטריה - זיגמונד פרויד: "חקר ההיסטריה".
גרמניה - וילהלם רנטגן: גילוי קרני X (קרני ג'ימ).
צרפת - נפטר לואי פסטר (73). פיתח שיטות לחיטוי מזון (פיסטור) וחיסון נגד כלבת, קדחת מלטה, מגפת תולעי המשי, מחלות עצי הגפן ועוד. גילה לראשונה את השפעת העובש כקוטל חיידקים, לימים פניצילין (Pasteur).

ציור: פאריז -

תערוכה של סזאן בגלריה של וולאר.

אדריכלות: פרסומים (אוסטריה) -

אוטו ואגנר: האדריכלות המודרנית.

ספרות:

בריטניה - ה.ג. וולס: מכונת הזמן (סיפורת דמיונית).
פולניה - סינקייביץ: "קוו ואדיס" (סיפורת היסטורית. תורגם לעברית).
צרפת - נפטר אלכסנדר דומא "הבן" (71). ספרו העיקרי "האשה עם הקמליות" תורגם לעברית (Dumas).

מוסיקה:

אוסטריה - מאהלר: סימפוניה מס' 2.
גרמניה - ריכארד שטראוס: "טיל אולנשפיגל" (פואמה סימפונית) רומנטיקה מאוחרת.
רוסיה - צייקובסקי: "אגם הברבורים" (מוסיקה לבלט).

הגות: נפטר פרדריק אנגלס (75). ידידו של קרל מארקס, נחשב בדרך כלל כמיסד הפלג המתון יותר של התנועה הסוציאליסטית (Engels).

עם ישראל -

הגות: אחד העם - "על פרשת דרכים" (קובץ מאמרים. תוספות עד 1913).

קולוניאליזם: חלוקת אפריקה - 1896

צרפת: מדאגאסקאר.
בריטניה: קירשנר יוצא לסודאן כנגד הקנאים המוסלמים בראשות ה"מאהאדי".
איטליה: כשלוך הנסיון לכיבוש חבש.

מפעלים: פתיחת הרכבת תחתית ב-בודאפשט.
ספורט: האולימפיאדה המודרנית הראשונה
נערכת באתונה.

חידושים: שבדיה - נפטר אלפרד נובל (63). ממציא
הדינמיט. הוריש את הונו לקרן מיוחדת ע"מ
להעניק פרס על תרומתם של אלו שהצטיינו
בתחומים הבאים: פיסיקה, רפואה, כימיה ספרות
ושלום (Nobel).

מדע: צרפת - אנרי בקרל (1852-1908): קרינת
האוראניום (Becquerel).

אמנות: וינה -

יסוד קבוצת "הססציון" (אר נובו). ביניהם גוסטב
קלימט (צייר), ג'וזף אולברייך, יוזף הופמן ואדולף לוס
(אדריכלים).

עיצוב: פאריז -

ואן דר וולדה (מבלגיה) מעצב את הגלריה לאמנות חדשה
(אר נובו) של סמואל בינג, בפאריז. כאן נמכרו עבודות של:
גאלה, לאליק, מאזיורל, מאקינטוש, טיפאני ועוד. ע"ש
גלריה זו גם הסגנון "אר נובו" שפרח עד 1905.

ספרות:

רוסיה - צ'כוב: "השחף" (מחזה). ראליוס.
צרפת - אלפרד ז'ארי: "המלך אובו" (מחזה). נחשב
למבשר תיאטרון האבסורד (הוצג בארץ. Jarry).

נפטר -
אדמונד דה גונקור (73). זכור ביחד עם אחיו ז'ול
(1830-1870). בעיקר בזכות הפרס ספרותי הקרוי
של שמש וכן יומניהם (תורגמו בחלקם לעברית)
הכוללים הבחנות ותאורים רבי ענין על בני
תקופתם, ביניהם כמה מחשובי היוצרים של
האמנות והספרות בפאריז (Goncourt).

פאול וורלן (52). מאבות "הסימבוליזם"
(אימפרסיוניזם) ביחד עם בודלר, מלרמה, רמבו
ועוד. משיריו תורגמו ע"י ז'בוטינסקי, רחל
ליטכנבוים, ויעקב כהן (Verlaine).

מוסיקה:

איטליה - פוצ'יני: "לה בוהם" (אופרה).
גרמניה -

ריכרד שטראוס: "כה אמר זאראטוסטרה"
(סימפוניה ע"פ ניטשה).

נפטר אנטון ברוקנר (72). מגדולי הרומנטיקה
(Bruckner).

הגות:

צרפת - הנרי ברנסון: "חומר וזיכרון".
אוסטריה - תיאודור הרצל: "מדינת היהודים"
(14.2).

עם ישראל:

פרשת דרייפוס: הצבא הצרפתי מסתיר ראיות
חדשות על חפותו של סרן דרייפוס.
ספרות (תרגום): המוהיקני האחרון מאת פי קופר.

1897 מלחמות הבלקאנים: כרתים מתאחדת עם יוון
(אושר סופית 1908).

חברה: אוסטריה - התחזקות התנועה "הפאן
גרמנית" וה"פאן סלאבית".

מפעלים: ארה"ב - רכבת תחתית ב-בוסטון.

אמנות: בריטניה -

בריטניה - סיר הנרי טייט מוריש לעם הבריטי את הגלריה
הקרויה על שמו.

ציור: צרפת -

פיסארו: "שדרת מונטמרטר". פוסט אימפרסיוניזם.

פיסול: צרפת -

רוזן: "ויקטור הוגו", אימפרסיוניזם.

אדריכלות:

בריטניה - צ'ארלס רני מאקינטוש: ביה"ס לאמנות
בגלאזגו (הושלם 1898. הספריה 9-1907). בסגנון אר נובו
גיאוטרי.

גרמניה - אוגוסט אנדל (Endel 1871-1925): "הצלמניה
אלוירה". בסגנון היוגנדסטיל (אר נובו).

ספרות:

בריטניה -

ה"ג וולס: "הרואה והבלתי נראה" (סיפורת. תורגם
לעברית).

ג'ורג' ברנד שאו: "קאנדידה" (מחזה). ראליוס.
שבדיה - סטרינברג: "אינפרנו" (מחזה). ראליוס
פסיכולוגי.

צרפת -

אדמונד רוסטאנד: "סיראנו דה ברז'ראק" (מחזה).
רומנטיקה.

נפטר אלפונס זודה (57). סגנון רומנטי מאוחר של
הדרום (פרובאנס). מספריו תורגמו לעברית:
מכתבים מהטחנה; "טרטרין איש טאראסקון"
ועוד (Daudet).

הגות:

אנגליה -

סידני ובאטריס ווב: "דמוקרטיה תעשייתית"
(פאביאניזם).

שויץ - נפטר יעקב ברוקהאודט (79). ספרו העקרי
"תרבות הרנסאנס באיטליה" תורגם לעברית
(Bruckhardt).

מוסיקה: גרמניה - נפטר יוהאן בראהמס. נולד
1833. מגדולי המוסיקאים בכל הדורות (Brahms).

עם ישראל:

צרפת - **פרשת דרייפוס**: מאתיו, אחיו של אלפרד דרייפוס, מגלה שהבוגד האמיתי הוא רב סרן צרפתי בשם מ' אסטרזהאזי.
באזל - **הקונגרס הציוני הראשון בראשות תיאודור הרצל ומקס נורדאו**.

צרפת - נפטר המשורר סטפן **מאלארמה** (56). מאבות הסימבוליזם ביחד עם פאול וורלן וארתור רמבו. משיריו תורגמו לעברית (Mallarme).

עם ישראל:

הקונגרס הציוני ה-5: יסוד הקק"ל.
פרשת דרייפוס: בית המשפט מזכה את אסטרזהאזי. הסופר זולא מפרסם מכתב גלוי לנשיא צרפת תחת הכותרת: "אני מאשים" ונשלח למעצר. אחד מקציני הצבא הצרפתי מודה שזייף מסמך.

ספרות עברית (מקור): שאול טשרניחובסקי: "חזיונות ומנגינות" (קובץ שירים ראשון).

ספרות עברית (תרגום):

"בן המלך והעניי" מאת מארק טווין (תרגום שני 1923).

"המלך ליר" מאת ו' שייקספיר. (תורגם מספר פעמים).

ארץ ישראל:

ביקור הקיסר וילהלם II (פגש כאן את הרצל).

1899 **קולוניאליזם**: דרום אפריקה - תחילת מלחמת "הבורים" (BOERS = הולנדים). בריטניה כנגד איגוד המדינות העצמאיות - טראנסוואל, אוראנג', נאטל - עד 1902.

אמנות:

גרמניה - יסוד תנועת אמנים "ססציון" (הפורשים) ב-ברלין, בראשות **מקס ליברמן**. התנועה מזוהה תחילה עם עם האימפרסיוניזם ובהמשך עם ה"אר נובו" (בגרמנית יוגנדסטיל).

פאריז - קבוצת "נביא" (ר' 1890) מציגה ביחד עם קבוצת הסימבוליסטים, (פובי דה שאבאן ואודיון רדון). פרסומים (צרפת) -

פאול **סניאק**: "מדלקרוא לניאו אימפרסיוניזם" כולל הסבר לשיטה האופטית של הפוינטיליזם.

אדריכלות:

בריטניה - צ'ארלס **ווייזי**: "בית האדריכל" - עם פנים שכולו בצבע לבן, בסגנון ה"ארטס אנד קראפטס".

גרמניה - **אולברייך**: תחילת תכנון מושבת האמנים ב-דארמשטאט, בסגנון האר-נובו (ססציון).

צרפת - ה' **גימאר**: תחנות המטרו (תחתית) בפאריז. בסגנון ה"אר נובו". קרוי גם סגנון "גימאר".

ספרות: ארה"ב - נפטר אלג'יר **הורשיו** (65). מזוהה, בזכות ספריו, עם דמות המצליחן (Horatio).

עם ישראל: דרייפוס מקבל חנינה.

1898 **קולוניאליזם**: סודאן - הצבא הבריטי בראשות קירשנר, מביס את מרד הקנאים.

ארה"ב - פותחת במלחמה לשחרור מושבות ספרד: השמדת הצי הספרדי במאנילה. לפי חוזה השלום ספרד מקבלת 20 מיליון דולר ומוותרת על מושבותה: קובה, פורטו ריקו, הפיליפינים וגואם.

מפעלים:

פאריז - פתיחת קו ראשון של הרכבת התחתית. רוסיה - השלמת קו מסילת הברזל הטרנס סיברית (עד נמל פורט ארתור באוקיינוס השקט). פרס (אירן) - תחילת קידוחי הנפט.

חידושים:

בריטניה - השקת צוללת ראשונה. גרמניה - צפלין בונה את ספינת האוויר הקרויה על שמו.

מדע: צרפת - פייר ומארי קירי מגלים את הרדיום (Radium). שלב ראשון לקראת עידן האטום.

ציור: צרפת -

סזאן: "סידרת המתרחצות".

אדריכלות:

ווינה - **אולברייך**: אולם תערוכות הססציון (אר נובו) הוינאי.

ספרד - **גאודי**: כנסיית קולוניה גואל.

תכנון ערים: פרסומים (בריטניה) -

אבנעזר האוורד: ערי גנים (מאמר ראשון).

ספרות:

בריטניה - ר"גי וולס: "מלחמת העולמות" (סיפורת. תורגם לעברית).

אוסקר ווילד: "הבלדה של כלא רדינג" (מיצירותיו האחרונות. נכתבה בכלא, מקום בו נאסר באשמת הומו-סכסואליות).

ג'יב שאו: "קיסר וקליאופטרה". (מחזה הסטורי). נפטר לואיס **קארול** (66). מחבר "עליסה בארץ הפלאות" (Carroll).

נורבגיה - קנוט האמסון: "ויקטוריה". (סיפורת. תורגם לעברית). ראליוזם.

סיכום המאה ה-19 בארופה

משה **הס**: מראשוני הסוציאליסטים וממבשרי התנועה הציונית. הראשון שהעריך כראוי את עוצמת מעמד הפועלים. השפיע רבות על מרקס ואנגלס (Hess 1812-1875).

הנסיך, מיכאל **באקונין**: מאבות האנארכיזם (ר' גם פרודון) צידד גם בזכות "תאוות" הפעולה האלימה (Bakunin 1814-1876).

קרל **מרקס** (1818-1883) פרדריק **אנגלס** (1820-1895), אבות הקומוניזם האוטופי מטריאליזם הסטורי דיאלקטי: ההסטוריה החברתית נעה במהלכים מדויקים הנובעים מצרכים ושאיפות כלכליות. למי שיש שואף לשמור על הקיים ולמי שאין שואף לשנות את המצב או ההסטוריה כמלחמת מעמדות.

"הקומוניזם" יביאו לביטול המעמדות והמלחמה ביניהם = סוף ההסטוריה (ר' גם באבוף). ביקורת הכלכלה הקאפיטליסטית: הרווח (הפער בין עלות היצור והמחיר לצרכן) = תפוקת יתר = משבר עודפים (הפער בין סך ההכנסה וסך ההוצאה) = הורדת שכר, מונופולים, ריכוז הון = מהפכה = תפיסת השלטון ע"י הפועלים, ביטול המעמדות = קומוניזם.

יעקב **בורקהארט**: "תרבות הרנסאנס" (Burckhardt 1818-1867).

היפוליט **טן**: פיזיטיביזם (גישה "מדעית"): "האדם תוצר הסביבה" (Taine 1828-1893).

הנסיך פיוטר **קרופוטקין**: התיאורטקן החשוב ביותר של האנארכיזם (Kropotkin 1842-1921).

ג'ורג' **סורל**: סוציאליסט אבי תאוריית הפעולה הישירה (המיתוס, האלימות והטרור). השפיע על הפאשיזם והנאציזם (Sorel 1842-1922).

סרן **קירקארד**: "אחריות היחיד" (Kierkegaard 1813-1855).

פרדריך **ניטשה**: "כה אמר זאראטוסטרה", "מות האלהים", "האדם העליון", "הרצון לכח" (1849-1900) (Nietzsche).

עידן התעשייה: בריטניה (1814), צרפת (1823), גרמניה (1850).

חברה: ליברליזם, לאומי, ושינוי מבנה האוכלוסיה (אורבניות, בורגנות ופרולטריון).

הגות חברתית:

הדוכס קלוד דה **סן-סימון**: הכח המניע את החברה קידום כלכלי. הבעיה החברתית מעמדות הבטלה (אצולה, צבא כמורה). הפתרון - שילוב בעלי האמצעים העובדים בראשות מומחים ("טכנוקרטיה"). רעיונותיו נוסחו ע"י תלמידיו-ממשיכיו רעיונותיו לעקרונות הבאים: ביטול או צמצום זכות הירושה על ידי העברת ההון למדינה. חלוקה הוגנת של הרכוש ע"פ העיקרון של הרווחים "כל אחד כפי יכולתו כל אחד לפי צרכיו" (Saint-Simon 1760-1825).

פרנסוא **באבוף**: אבי תנועות השמאל: חלוקה שווה והגונת של הקרקע והרווחים (Babeuf 1760-1797).

שארל **פוריה**: שחרור העבדים מכפיה וניצול. התארגנות מרצון של החברה לקהיליות (קומונות) של גדודי עבודה בכל התחומים (פאלאנגות) תוך שיתוף בידור במינהלה וברווחים (קואופרטיבים) (Fourier 1772-1837).

אוגוסט **קומט**, אבי הסוציולוגיה: שלושת שלבי החברה: 1. העולם מונע ע"י כוחות על טבעיים. 2. יצירת מושגים מופשטים (פילוסופיה). 3. "פוזיטיביזם": צימצום התופעות לחוקים (השימוש בידע לחיזוי בהתפתחויות למניעת תופעות שליליות). (Comte 1798-1857).

צ'ארלס **דארווין** (1809-1882): "אבולוציה" (מוצא המינים).

פייר-ז'וזף **פרודון**: אבי האנארכיזם האוטופי: ביטול כל צורת כפיה, מדינה וחוק יביא לחיי שיתוף קיבוצי, הרווח שלא מעבודה = גניבה (Prudhon 1809-1865).

לואי **בלאן**: "אבי הסוציאליזם": ריכוז היצור והרווחים בידי הממשלה. הקמת מפעלים קואופרטיבים לאומיים. העברת הרווחים (דיבידנד) לכלל הציבור לשיפור התנאים החברתיים או להשקעה ליצירת מפעלים נוספים (-1811) (Blanc 1882).

* * * *

Baltard, Louis-Pierre **באלטאר, לואי-פייר**
1764-1846
אדריכל צרפתי. מרצה לאדריכלות ב-פוליטכניק ולאחר מכן ב-בו-זאר. תכנן ובנה את בית המשפט ב-ליאון (1836-41) עם חזית רחבה של עמודים קורינתיים ענקיים. למרות שהבנין החל להבנות 21 שנה לאחר נפילת נפוליון הרי שסגנונו שומר על המסורת הניאו קלאסית גראנדיוזית המזוהה עם תקופת האימפריה (עי"ע ויניון).

Gerard, François **ג'ראר, פרנסוא**
1770-1837
צייר צרפתי. זכור היום בעיקר בזכות דיוקנה של ז'וזפין בונאפרט (1799) ו"הקרב באוסטרליץ" (1808) שהונצחו על ידו בסגנון המבשר את הרומנטיציזם (עי"ע דלאקרוא). יליד רומא. למד פיסול וציור אצל ז'אק-לואי דויד ובהמשל נהיה לעוזרו. שנתיים לאחר מכן (1793) מונה, לפי בקשת דויד, לועדת השיפוט המהפכנית ולימים טען שלא היה שותף להחלטות ההוצאה להורג של מוסד זה. ג'ראר, שהיה ידוע בגין נימוסיו, מיומנותו וזריזותו כצייר, היה אהוב על כל שליטי התקופה, תחילה המהפכנים, לאחר מכן על נפוליון ולבסוף על לואי ה-XVIII שהעניק לו את התואר בארון (1819). ג'ראר נפטר בפאריז בגיל 67.

Gros, Jean-Antoine **גרו, ז'אן-אנטואן**
1771-1835
צייר צרפתי. זכור בזכות תאורים הסטוריים של תקופתו בסגנון המבשר את הרומנטיציזם (עי"ע דלאקרוא). נולד בפאריז. בנו ותלמידו של צייר מיניאטורות. בגיל 14 הובא לסטודיו של ז'אק-לואי דויד שהיה ידיד המשפחה. בהיותו בן 22 (1793) נשלח עי"י דויד לאיטליה, שם פגש לראשונה את נפוליון ובשנים הבאות התלווה לכמה ממסעותיו הצבאיים. היה חבר הועדה לבחירת יצירות האמנות שנשלחו מאיטליה ללובר (הוחזרו לאחר נפילת נפוליון - עי"ע קאנובה).
לצירוי של גרו - רובם תאורי מסעות נפוליון - היתה השפעה על הציירים הרומנטיים של הדור הבא (עי"ע ג'ריקו ו-דלאקרוא). בין תמונותיו המפורסמות "נפוליון ביפו" (1804) שבה תיאור מדויק למדי של אכסנית עולי הרגל, הקיימת עד היום.
לאחר נפילת נפוליון (1815) המשיך גרו לנהל את הסטודיו של דויד, שברח לבלגיה. למרות שזכה לתואר בארון וקיבל הזמנות עבודה מ-לואי ה-XVIII, איבד את החדווה וההתלהבות שאיפיינה את תמונותיו. הפרשנות הרומנטית אומרת, שגרו היה מודע לשינוי שחל בו. אופיו הלא יציב והביקורת שספג ללא הרף מפי מורו דויד, גרמו לו, בסופו של דבר, שיתאבד בטביעה בנהר הסיינה בגיל 64.

Turner, William **טרנר, ויליאם**
1775-1851
צייר בריטי (שמו המלא ג'וזף מאלורד ויליאם טרנר). אחד מגדולי ציירי הנוף בסגנון המבשר את הרומנטיציזם של המאה ה-19. נולד בלונדון, בנו של בעל מספרה. החל

"אמפיר" EMPIRE. סגנון שהחל בפאריז תחת שלטונו של נפוליון בונאפרטה. ה"אמפיר" בדומה ל"רוקוקו" מתייחס לעיצוב פנים (עי"ע פרסייה ופונטיין), בעוד הבניינים עצמם, לפחות בצרפת, נשאו חותם ניאו קלאסי, מקצתם בגירסה הגראנדיוזית.
ממאפייני הסגנון: שילוב של אלמנטים רומיים ויווניים עם אלמנטים מצריים (כנראה תזכורת למסעו של נפוליון למצרים וארץ ישראל). הרהיט היותר טיפוסי לסגנון הוא הכורסה המאורכת (CHAISE LONGUE). בלבוש, זכורה בעיקר שימלת הנשים בעלת חגורה גבוהה עשויה בדי מלמלה ותחרה, שמקורה בתמונותיו של הצייר ז'אק-לואי דויד (עי"ע).

Fontaine, Pierre-Leonard **פונטיין, פייר-ליאונארד**
1762-1853

Percier, Charles **פרסייה, שארל**
1764-1838
אדריכלים צרפתיים. חלוצי סגנון ה"אמפיר" של תקופת נפוליון. פונטיין יליד פונטואז. בנו של אדריכל שהתמחה גם בעבודות הנדסה הידרוליות. פרסייה הצעיר ממנו בשנתיים נולד בפאריז ולמד ציור עד גיל 14. השניים נפגשו בהיותם נערים (1799) בעת לימודיהם בבו-זאר, בסדנה של האדריכל אנטואן פיירה (Peyre 1739-1823) ומכאן ואילך כמעט ולא נפרדו.

פרסייה זכה במילגה ללימודי אדריכלות (1786) ונסע ללמוד באקדמיה הצרפתית ברומא. פונטיין שהצטרף אליו נאלץ להתקיים כאן מצויר תמונות נוף. יחד פרסמו אלבום הדפסים "על ארמונות, בתים ומבנים אחרים ברומא" (1789) ואיורים לספרים שונים.
ב-1791 חזרו מפאריז ושנתיים לאחר מכן בהיות פונטיין בן 31 ופרסייה בן 29, פתחו משרד שהתמחה בעיצוב ואדריכלות פנים.

ב-1799 קיבלו הזמנה לשיפוץ ארמון בפאריז בסמוך לביתה של ג'וזפין. שם פגשו את נפוליון, שהזמין אותם (1800) לעצב את פנים ארמונותיו ב-מאלמזון סנט קלו וה-טולריי. במקביל הכינו את העיטורים לטקסים שונים, כגון טקס הזכרון לג'ורג' וושינגטון (1801), טקס הכתרת נפוליון (1804) וטקס נישואין עם מארי-לואיז (1810). עיטורים אלו שפורסמו בסידרה של אלבומים הביאו למהפך בעיצוב פנים בסגנון "הדירקטוארי" לסגנון הקרוי "אמפיר" (EMPIRE).

בתחום הבנין זכורים פונטיין ופרסייה בזכות עיצוב רחוב ריבולי בפאריז המתאפיין בחנויות המוגנות עי"י סטו עמודים בסגנון האופייני לערי ימי הביניים באיטליה ודרום צרפת (1862. הושלם 1855 עי"י אחרים).

לאחר נפילת נפוליון (1815) המשיכו לפעול בשרות לואי XVIII לבית בורבון ולואי פיליפ המלך "האזרח", למרות שסגנונם נהיה מיושן.
פרסייה נפטר בגיל 74. פונטיין המשיך לעבוד עוד 10 שנים - עד למהפכת 1848 - ונפטר 5 שנים לאחר מכן בהיותו בן 90. לפי בקשתו נקבר ביחד עם ידידו פרסייה.

לרשום בגיל צעיר. כבר בהיותו בן 12 היה אביו, מוכר מרישומי ללקוחות. לאחר מכן התקבל וסיים בהצלחה את לימודיו באקדמיה המלכותית לציור בלונדון. למרות שטרנר נסע הרבה ברחבי בריטניה ואירופה וחרף היותו מפורסם ומבוקש כצייר, נטה להתבודד ומעט מאד ידוע על חייו הפרטיים. את כל ציוריו, שנותרו עם מותו, בגיל 76, הוריש למדינה. אוסף זה כולל את אלפי הרישומים וצבעי המים, שלא הוצגו אלא כעבור שנים, עם התפתחות האימפרסיוניזם.

Constable, John

קונסטבל, ג'ון

1776-1837

צייר בריטי. מגדולי ציירי הנוף בסגנון המבשר את הרומנטיציזם של המאה ה-19. קונסטבל נולד בכפר קטן בחבל סאפוק. אביו היה בעל תחנות קמח אמיד. התחיל לצייר בהשפעת צייר חובב מקומי. התקבל לאקדמיה המלכותית לציור בגיל 23. בתום לימודיו, לאחר נסיונות ציור בסגנונות שונים, חזר לכפר מולדתו והתמקד בנושא הנוף.

בגיל 40 (1816) לאחר מות הוריו, קיבל קונסטבל את כספי הירושה, התחתן, קנה בית בלונדון והחל לצייר במלוא המרץ.

תמונתו "עגלת החציר", שהוצגה בלונדון (1821) ובביתן הבריטי של הסלון בפאריז (1824), הרשימה מאד את דלאקרוא. אבל להצלחה בפאריז לא היה המשך באנגליה. ב-1828 נפטרה אשתו והוא נשאר עם שבעת ילדיו, שטיפל בהם בעזרת תמיכה כלכלית (מחותנו), שאפשרה לו גם להמשיך לצייר.

בשנותיו האחרונות הירבה להשתמש בצבעי מים. קונסטבל נפטר בלונדון בגיל 61, כצייר כמעט בלתי ידוע. רק בסוף המאה ה-19, עם התפתחות האימפרסיוניזם, החל להתפרסם דווקא בזכות סקיצות הנוף 'הבלתי גמורות', שצייר ישירות מהטבע, לצורך הכנת תמונות 'מוגמרות' לסלונים.

Ingres, Dominique

אנגר, דומיניק

1780-1867

צייר צרפתי. ממשיך המסורת הניאו-קלאסית של דויד. יליד מונטיבן, סמוך לטולוז. אביו היה אומן של פיסולים דקורטיביים, מוסיקאי חובב וחבר באקדמיה המקומית. בילדותו למד אצל

אביו, היות וביה"ס המקומי, שנוהל ע"י הכנסייה, נסגר בשנות המהפכה הצרפתית. בהיותו בן 11 (1791), נשלח לאקדמיה לציור בטולוז וזכה בפרסי הצטיינות רבים. בתקופה זו התפרנס כנגן כינור בתזמורת האופרה המקומית (המשיך לנגן להנאתו עד יום מותו).

בגיל 17 נשלח לפאריז והתקבל לסטודיו של ז'אק-לואי דויד. כעבור שנתיים התקבל לבו-זאר. בתום השנה הראשונה קיבל פרס ראשון ושנה לאחר מכן קיבל את פרס רומא (מילגת לימודים באקדמיה הצרפתית ברומא) וגם שוחרר משרות צבאי בזכות כשרונו. בגלל המצב הכלכלי של צרפת אמנם לא נשלח לרומא, אבל ניתנה לו קיצבה קטנה וסטודיו במנור בפאריז. רק לאחר 5 שנים, בשנת 1806 נסע לרומא ושכר לעצמו סטודיו סמוך לבנין האקדמיה. בתקופה זו התקיים מהזמנות ממשלתיות (שתי

תמונות) בנוסף לרישומי דיוקנות בעפרון בהם הצטיין במיוחד. כמו כן (1813) נשא לאישה תופרת, שהגיעה במיוחד מצרפת, לפי המלצה של מכרה משותפת. ב-1819 בגלל ביקורת שלילית על עבודותיו, שהוצגו בסלון בפאריז, פסק מלקבל הזמנות רשמיות. כתוצאה מכך נשאר מחוסר אמצעים ונאלץ לגור עם ידיד - פסל איטלקי - בפירנצה. בהיותו בן 44 (1824), חזר לפאריז ולהפתעתו, התקבל בהתלהבות רבה. תוך שנה פתח סטודיו והחל לקבל תלמידים, שמספרם הגיע לאחר זמן קצר ל-100. בנוסף, קיבל (1827) דירת שרד ותמונתו "המחווה להומרוס" הוצגה בלונדון.

ב-1833 התמנה למנחה בבו-זאר ושנה לאחר מכן לנשיא האקדמיה. באותה שנה אושרה בקשתו לחזור לאיטליה, כראש האקדמיה הצרפתית ברומא. כאן שיפץ את הבנין (וילה מדיצי) הגדיל את הספרייה, קבע קורס בארכיאולוגיה וקיים קונצרטים בהם השתתף בעצמו, כנגן כינור.

בהיותו בן 61 (1841) חזר לצרפת והתקבל שוב בכבוד גדול. כעבור 8 שנים (1849), לאחר שנפטרה אשתו, הפסיק לצייר והתפטר מתפקידו בבו-זאר. בהיותו בן 72 (1852) התחתן בשנית (שוב בהמלצת ידידים) עם אישה בת 43. מכאן ואילך צייר בעיקר דיוקנות. בשנותיו האחרונות (מ-1862) כיהן גם כסנטור בפרלמנט הצרפתי.

אנגר, שנפטר בגיל 87, הוריש את תכולת הסטודיו שלו - ארבעת אלפים רישומים וסקיצות, לעיר מולדתו מונטיבן. אנגר, שהיה רומנטיקן ביסודו, שאף לייצג את המשך מסורת הניאו-קלאסית של ז'אק-לואי דויד: קונטור (קו מיתאר) חד וברור, צבעים רוויים וקומפוזיציה מאוזנת - זאת בניגוד לסגנון הרומנטי של המאה ה-19 המתאפיינת באפקטים דרמטיים של אור וצל ותנועות נסערות ומלאות רגש, כפי שמוצאים אצל מתחרהו הצעיר דלאקרוא (ע"ע).

Schinkel, Karl Friedrich

שינקל, קרל

1781-1841

אדריכל גרמני. זכור בזכות סגנונו המשלב ניאו קלאסיקה של המאה ה-18 ורומנטיציזם של המאה ה-19. יליד בראנדנבורג. פעל בעיקר בברלין. כאן תכנן את המוזיאון הישן (ALTES MUSEUM 1822-8). בבנין זה הושפע מהסגנון הגיאומטרי של בולה ו-לדו. בבנין החשוב הבא, האקדמיה והספרייה (5-1832), ביטל כמעט כליל את הקישוטים ההסטוריים. שינקל, שנפטר בברלין בגיל 60, נודע גם כצייר נופים בסגנון הרומנטי וכבמאי תיאטרון (מוצארט, חליל הקסם 1815).

Rude, Francois

רוז, פרנסוא

1784-1855

פסל צרפתי. פיתח סגנון דינאמי-רגשי שהיה לאב טיפוס של האמנות הרשמית ברוב שנות המאה ה-19. רוד, יליד דיוון, למד בבו-זאר וזכה בפרס רומא (1812). אבל, בגלל מצב המלחמה ובעיקר המפלה הגדולה ברוסיה לא נשלח לאיטליה. עבודתו הראשונה, שזכתה לתשומת לב, היתה פסל בסגנון הרומנטיקה הניאו-קלאסית: "מרקורי קושר את סנדלי הכנפיים" (1828). לאחר מכן נודע בזכות הפסל הקרוי "המארסייז" (6-1833) המעטר את שער הנצחון בפאריז. בשעתו נחשב לרומנטיקן ואפילו אנטי-קלאסיקאי, היות ועיצב כמה מדמויותיו עם פה פתוח

על אותם נושאים. בסוף חייו הקצרים צייר גם כמה דיוקנות של חברים. גריקו נפטר בהיותו בן 33 לאחר שנפל ונחבל בעת שרכב על סוס.

Hittorf, Jacob-Ignaz

היטורף, ז'קוב-איגנאץ
1792-1867

אדריכל וארכיטולוג צרפתי ממוצא גרמני. נולד ב-קלן. בנו של נפח, למד ציור ואדריכלות בעיר מולדתו. הגיע לצרפת בגיל 18 ביחד עם בן עירו פראנץ כריסטיאן גאו (Gau 1790-1853). למדו תחילה בסדנה של פרסייה ופונטיין (ע"ע) ואח"כ אצל בלאנגיה (Belanger ע"ע), שעבד באותה תקופה על בניית כיפת הזכוכית והברזל של שוק החיטה. במקביל המשיך בלימודי הציור.

בשנים 1819-23 סייר בגרמניה, אנגליה ואיטליה. כשחזר, תכנן את כנסיית ס' וינסן דה פאול (בשיתוף עם חותנו Lepère) - בסגנון נוצרי מוקדם ולא בסגנון הניאו-קלאסי המקובל. לאחר עליית "המלך האזרחי" לואי פיליפ (1830) מונה ל"אדריכל המלך" (עד מהפכת 1848). בהמשך הועסק ע"י הברון האוסמן.

היטורף, כמו רבים מבני דורו, ביניהם גם ידידו גאו, התעניין בארכיטולוגיה ואף פרסם ספר "על האדריכלות העתיקה בסיציליה". כמו כן היה הראשון שגילה שהפסלים והבניינים העתיקים היו צבועים, גילוי שזעזע את בני תקופתו. עבודות עיקריות:

1838-40 כיכר לה קונקורד בפאריז, כולל הפנסים (כפי שאנו מכירים כיום).

1839-41 אולם עגול עם כיפות ברזל וזכוכית שאנו-אליזה ואולם שני, באותה מתכונת, ברח' נפוליון (1851).

1861-5 תחנת הרכבת "גאר דה נור" (GARE DU NORD) המתאפיינת בסגנון הידוע בשם קלאסיקה של הבו-זאר. (יש אומרים שהתחנה לא נפתחה על ציר רחוב ראשי כשאר מיבני הציבור בפאריז היות והסתכסך עם הברון האוסמן ע"ע).

Thonet, Michael

תונט, מיכאל
1796-1871

יצרן ומעצב רהיטים אוסטרי. אבי הכסא הקרוי על שמו והמיוצר עד היום. יליד בופרד טרייר. בגיל 25 (1821) פתח בית מלאכה צנוע לעבודות עץ בוניה. התעניין ביצור רהיטים ע"י הדבקת שכבות עץ דקות מכופפות באדי קיטור. בדרך זו הצליח לייצר כעבור 21 שנה (1842) כסאות קלים בעלי קווים מעוגלים, על-פי טכנולוגיה שמקורה אצל יצרני גלגלים לעגלות. מכאן ואילך יוצרו ונמכרו רהיטים אלה בוניה.

ב-1851 הציג תונט את רהיטיו ביריד הבי"ל בלונדון ("ארמון הבדולח"), שזכו להצלחה גדולה. כעבור שנתיים הקים ביחד עם בניו את החברה, שנודעה מעתה בשם "האחים תונט". תוך שנים ספורות שוכלל תהליך היצור, שהגיע למימדים תעשייתיים, כולל חנויות מיוחדות בערי הבירה מערביות (ממוסקבה ועד שיקאגו). כאשר נפטר מיכאל תונט, בגיל 75, כבר ייצרו מפעליו למעלה מ-

לביטוי הצעקה - דבר הנוגד את התפיסה האקדמית ונראה לכמה מבני תקופתו כחור פעור, אבל דווקא לחידוש זה תהיה לימים השפעה על כמה אמנים, במיוחד ציירים, ביניהם אדוארד מונק, פאבלו פיקאסו ועוד.

Chevreuil, Michel-Eugene

שברוי, מישל-יוג'ין
1786-1889

מאבות תורת הצבע. כימאי צרפתי. יליד אנג'ר. התמחה בתחום יצור שמנים למוצרים כגון סבון (1809), נרות ללא פיח (1825) ועוד. כמו כן ערך מחקרים חלוציים בנושא ההשפעה הפסיכולוגית של ההזדקנות. בשנת 1824 ערך מחקר על התגובה הפסיכולוגית לצבע, שבוצע במסגרת עבודתו כאחראי לנושא הצביעה במפעלי השטיחים גובלן (GOBELIN) בפאריז. כתוצאה ממחקרו גילה כמה חוקים בתחום השפעת צבע על צבע. כגון:

1. הצבע יראה חזק יותר אם הוא נמצא על רקע צבע משלים (אדום על ירוק, כחול על כתום, צהוב על סגול וכו).

2. צבע חזק יוצר סביבו הד בצבע המשלים.

3. צבעים בתחום הכחול יראו קרים יחסית לצבעים בתחום האדום, (תופעה זו מתגברת בהתאם לצבע הרקע) וכך הלאה.

לחוקים אלה היתה השפעה מכרעת על התפתחות זרמים שונים באמנות, בעיקר הפוינטיליזם מיסודם של סניאק (ע"ע) ו-סרה (ע"ע). סרה, ראוי לציין, פגש את שברוי, בשנת 1886, שלוש שנים לפני מותו בגיל 103 !

Visconti, Ludvico

ויסקונטי, לודוויקו
1791-1853

אדריכל צרפתי ממוצא איטלקי. ויסקונטי זכור כמי שעיצב את הגלוסקמה של אפר נפוליון שהובא (1842) מסנט הלנה והונח בכנסיית "אינבאליד". נולד ברומא. בנו של ארכיטולוג מפורסם שברח מאיטליה והשתקע בצרפת ב-1798. ויסקונטי למד אדריכלות בבז-זאר בסדנה של פרסייה ופונטיין בפאריז (סיים במקום שני).

רוב ימיו עסק בתכנון מבני מגורים ומזרקות בפאריז. כאשר נפוליון III תפס את השלטון בצרפת (1851) הוזמן אצלו תכנון אגף חדש לארמון הלובר. אלא שויסקונטי נפטר שנתיים לאחר מכן בהיותו בן 61. העבודה השולמה, אחרי מותו ע"י הקטור-מרטין לפואל (Lefuel Hector-) (Martin 1810-1881).

Gericault, Theodore

ג'ריקו, תיאודור
1791-1824

צייר צרפתי. ממבשרי סגנון הרומנטיציזם. בהיותו סטודנט התמחה בציור נושאי ספורט ובעלי חיים בתנועה, בנוסף לדיוקנות וקומפוזיציות הסטוריות מקובלות. בין עבודותיו המפורסמות: "רפסודת המדוזה" (1818-9). הציור מתאר את ניצולי אניה צרפתית "מדוזה", שמתו מצמא ומרעב בטרם נמצאו בלב ים. לתמונה היו גם משמעויות פוליטיות, הקשורות בהאשמות כנגד הממשלה הצרפתית. התאורים המוזעזעים, בתמונה זו, מסמנים את תחילתה של הרומנטיקה בנוסח המאה ה-19 והיתה להם השפעה על דלאקרוא. ג'ריקו שהה באנגליה שנתיים (2-1820), כאן צייר בעיקר סוסים ורוכבים כולל ליטורפיות וצבעי מים

העמידו אותו כיריבו של אנגר. יתרה מכך, אפילו העמדתו לצד חסידי "הצבע", ברוח אסכולת ונציה, מול אנגר ונאמני "הקו", ברוח פירנצה, אין לה בסיס של ממש. לאחר מותו כבר החלו להתגלות ניצניה של אמנות החדשה: הראליזם של קורבה ומאנה, הנופים של קורו והאימפרסיוניזם של מונה וידידיו. מכאן גם החשיבות הרבה של כמה מתמונותיו המאוחרות בהן לא רק שהדגיש את הצבע אלא אף הבלית את משיכות המכחול. מסורת אחרת הקשורה בדלאקרוא הם "היומנים" שכתב - יומנים, שהייתה להם השפעה לא מעטה הן על תאורית האמנות והן על סגנון יומניהם של כמה מאמני הדורות הבאים.

רומנטיציזם ROMANTICISM. זרם אמנותי, שרווח באירופה מסוף המאה ה-18 ועד מחצית המאה ה-19. הרומנטיציזם מתאפיין בכמה הדגשים: הביטוי האישי ללא סייגים או מגבלות צורניות; תפיסת האמן כגאון הקובע בעצמו את הסטנדרטים ליצירתו ולהתנהגותו; החזרה לטבע (נופים פאסטורליים, חיות פרא, תרבויות אקזוטיות ופרימיטיביות). בדרך כלל מעורבים ברומנטיקה שני מרכיבים בסיסים: האחד, האמונה באדם וזכותו לחופש, שוויון ואחוה; רעיון המוצא את ביטויו בתמיכה בלתי מסויגת במהפכות עממיות, ליברליזם ומלחמתם של עמים למען שחרורם; השני, תחושת העצב והכאב שהם לעיתים גם תוגה מתוקה (בגרמנית וולטשמרץ). כל המאפיינים הללו מקורם בהנחה, שהאדם אינו יצור רציונלי ולכן כולו ניגודים, סתירות ומורכבויות לאין ספור. יש הרואים את ז'אן ז'אק רוסו (1712-78) כאבי תנועת הרומנטיקה על אף שעיקרה בתחום השירה, אצל יוצרים כגון גתה (1783-1849), שילר (1759-1805), בירון (1788-1824), שלי (1792-1822) וויקטור הוגו (1802-85). הסגנון הרומנטי בציור מתחיל עם ציירי הנוף הצרפתיים קלוד לורן (1600-1721) ואנטואן וואטו (1684-1721) שיצירתם שימשה גם כיסוד לעיצוב הגנים האנגלים ע"י ויליאם קנט (1685-1748) ולנצלוט בראון (1712-83) והצייר הצרפתי יובר רובר (1735-1808) שעיצב את הגנים ה"אנגליים" סביב הארמון בסגנון הכפרי, שתוכנן בוורסאי ע"י האדריכל רישאר מיק (1728-94) עבור מרי אנטואנט מלכת צרפת. רוח הרומנטיקה ניכרת גם אצל ציירי נוף מאוחרים יותר כגון האנגלים גיינסבורו (1727-88), טרנר (1775-1851) וקונסטבל (1776-1837), הגרמני קאספאר פרידריך (1774-1840) והצרפתים קורו (1796-1875) ותיאודור רוסו (1812-67), שהם גם מבשרי סגנון האימפרסיוניזם. מעבר לציור הנוף בולטים המאייר האנגלי ויליאם בלייק (1757-1827) והצייר הצרפתי דלאקרוא (1798-1863) הנחשב לגדול ואחרון האמנים בסגנון הרומנטיקה.

סגנון הרומנטיקה בארכיטקטורה מזוהה כמעט לחלוטין עם מגמת הניאו גותיקה שהחלה באנגליה עם הסופר הוראס וולפול (1717-97) והגיעה לשיאה בכתביו של הצרפתי **ויולה-לה-דוק** (1814-79). הסגנון השתלב בהמשך עם הארטס אנד קראפטס הבריטי והסתיים עם סגנון האר נובו בתחילת המאה ה-20. עם זאת ניתן לומר שהרומנטיקה בארכיטקטורה המשיכה להתקיים בעבודותיו של גאודי בברצלונה, אבל, גם אצל אדריכלים

400,000 כסאות לשנה. לאחר מותו המשיכו בניו לפתוח מפעלים וחנויות נוספות. הכיסאות הגיעו לשיא הצלחתם בעידן האר-נובו, מסוף המאה ה-19 ועד מלחמ"ע. מלחמ"ע ופרוקה של האימפריה האוסטרו-הונגרית גרמו נזק רב למפעלי תונט, שנמצאו מפוזרים בשלוש ארצות (אוסטריה, צ'כוסלובקיה והונגריה) עם זאת נמשך היצור ואף הוזמנו דגמים חדשים. לסגנון הריטי תונט היתה השפעה מכרעת על יצור כסאות מפלדה שטוחה וצנורות משנות ה-1920 ואילך ביניהם של המעצבים (ע"ע: מיז ואן דר רו, מרסל ברז'ר, שארלוט פריאן, איילין גרי).

לאחר מלחמ"ע אבדו למשפחה המפעלים בצ'כוסלובקיה והונגריה, שנפלו בידי המשטרים הקומוניסטים, עם זאת לא פסק ייצור הכסאות (בעיקר באוסטריה, גרמניה וארה"ב) ומשנות ה-1960 הוחל שוב בייצור הדגמים הישנים יותר, בגין ההתענינות הגוברת בסגנון האר-נובו.

דלאקרוא, יוג'ן Delacroix, Eugène 1798-1863

צייר צרפתי. גדול אמני סגנון הרומנטיציזם. יליד שארונטון. הצעיר בארבעת בניו של מדינאי צרפתי, שהיה פעיל במהפכת 1789 ולאחר מכן כיהן כשגריר בהולנד, עד שמונה למושל אזור העיר בורדו (נפט ב-1805 כשדלאקרוא היה בן 7). מצד אמו השתייך למשפחה שנודעה בזכות עיצוב רהיטים לחצר המלוכה במאה ה-17 וה-18. קיימת גם מסורת, שלא הוכחה, לפיה היה בנו הבלתי חוקי של המדינאי הצרפתי טאליראן (1754-1838). דלאקרוא סיים תיכון עיוני בגיל 17 והחל ללמוד ציור אצל אמן ניאוקלאסי בפאריז, אבל את מרבית השכלתו האמנותית רכש בלובר ע"י העתקת תמונות, בעיקר של רובנס ואמני אסכולת ונציה. כמו כן, הושפע מיצירותיו של בן תקופתו תיאודור גריקו (ע"ע).

כבר בהיותו בן 24 זכתה תמונתו "ורגיליוס ודנטה בשאול" להצלחה רבה. שנתיים לאחר מכן חזר על הצלחתו עם תמונה דראמטית אקטואלית "הרצח בחיור", המתארת את רציחתם של אזרחים יוונים חפים מפשע, ע"י הטורקים. אחרי מהפכת 1830 צייר שוב תמונה אקטואלית "החרות מובילה את העם", שהיא גם תמונתו הידועה ביותר.

בשנת 1832 התלווה למשלחת דיפלומטית, שעשתה חצי שנה בצפון אפריקה. למסע זה היתה השפעה על כמה מתמונותיו כגון: "נשים בהרמון באלג'יר", "נשים יהודיות במרוקו", "נשים טורקיות במרחץ", "צייד אריות" ועוד. עם שובו מצפון אפריקה הוזמן לבצע כמה סדרות של ציורי קיר ועיטורים לבניני ציבור (61-1835). במקביל המשיך בציור בדים גדולים על נושאים תנ"כיים והסטוריים. דלקרוא נפטר בפאריז בהיותו בן 65.

חשיבותו של דלאקרוא לאמני הדור הבא וממשיכיהם, מתבטאת הן בדברים שעשה והן באלו שלא עשה ובמיוחד בדברים שיוחסו לו. כך למשל, היה סרובו ההפגנתי לנסוע לאיטליה, זאת לעומת ביקורו בלונדון ומה שחשוב יותר, הביקור בצפון אפריקה, שפתח מסורת חדשה של מסעות 'דרומה'. למרות שמרבית תמונותיו הגדולות ממשיכות את מסורת הרומנטיקה הניאו קלאסית (נושאים הסטוריים מהעבר ומההווה), הרי שייחסו לו את דחיית סגנון זה ואף

Horeau, Hector

הורו, הקטור
1801-1872 ר' האוסמן עמ' 393.

Labrouste, Henri

לאברוסט, הנרי
1801-1872 ר' האוסמן עמ' 393.

Guys, Constantine

גיי, קונסטנטיין
1802-1897

צייר ומאייר צרפתי. נודע בזכות מאמר הערכה שכתב עליו (1863) המשורר ומבקר האמנות הצרפתי שארל בודלר, שראה בו את אחד מגדולי אמני הרישום של תקופתו. בצעירותו השתתף במלחמת העצמאות של יוון; סקר כעתונאי-מאייר את מלחמת קרים (6-1853) עבור העתונות הבריטית ולאחר מכן המשיך לדווח לעתונות האנגלית על חיי החברה הפאריזאית. כתוצאה מתאונת דרכים, בגיל 83 (1885), הפך נכה וחי עד מותו, כעבור 12 שנים, בעוני ושכחה. עבודותיו המפורסמות הן בעיקר סדרות איורים בהם שילב רישומי דיו וצבעי מים.

Bonington, Richard

בונינגטון, ריצ'רד פארק
1802-1828

צייר צרפתי-בריטי. זכור בזכות ציורי הנוף. יליד נוטינגהאם, אנגליה, עבר עם משפחתו לקאלה שבצרפת בגיל 16, שם גם התחיל לצייר בצבעי מים. התקבל לבו-זאר בגיל 19 ולמד אצל ז'אן אנטואן גרו (ע"ע). עם תום לימודיו הציג (28-1824) מספר פעמים בביתן הבריטי של סלון האמנות בפאריז, יחד עם ג'ון קונסטבל (ע"ע) ואחרים ואף זכה במדליית זהב. בהיותו בן 23 (1825) נסע עם דלאקרוא (אותו הכיר בפאריז) ללונדון על מנת לראות את עבודותיהם של ג'ון קונסטבל וויליאם טרנר (ע"ע). הציג בלונדון ב-1826 וב-1828. כאן נפטר בגיל 26 ממחלת השחפת.

בונינגטון זכה לתשומת לב מיוחדת בצרפת בגין הנופים בצבעי מים, דבר שהווה חידוש באמנות וזכה לשם "הסגנון האנגלי".

Semper, Gottfried

סמפר, גוטפריד
1803-1879

אדריכל גרמני. זכור בזכות גישתו המעשית, אם כי נשאר נאמן לסגנון הרומנטיקה הניאו קלאסי. יליד האמבורג. תחילה פעל בדרזדן אבל נאלץ לברוח בגין מעורבות, ביחד עם המלחין ריכרד וואגנר, במהפכת 1849. בהמשך שהה זמן מה בלונדון ואח"כ לימד בציריך (71-1855).

בין עבודותיו: בנין האופרה בדרזדן; בנין הפוליטכניקום בציריך; ה"בורגתיאטר" ובנייני המוזיאון המלכותי בווינה. העריץ וזכה לידידותו של האדריכל פרדריך שניקל (ע"ע) הנחשב לגדול הניאו קלאסיקנים הגרמנים.

סמפר, שנפטר ברומא בגיל 76, נודע היום בעיקר בזכות חיבור ספר בשם "הסגנון באמנות השימושית ובאמנות הבניה" (3-1860) המדגיש את הקשר שבין הסגנון והטכנולוגיה. יש הרואים בספר זה את תחילתה של הגישה התכליתית באדריכלות הגרמנית המודרנית ואולי אף

אחרים הפועלים עד היום בסגנון השואב את השראתו מהטבע. בתחום המוסיקה מזוהה הרומנטיקה עם מרבית היצירות שחוברו במאה ה-19 ועד תחילת המאה ה-20: בין השמות הבולטים בטהובן (היצירות האחרונות), שוברט, מנדלסון, שומן, ליסט, שופן, ברליוז, ביזה, צ'ייקובסקי, גריג, ורדי, בוצ'יני, וואגנר, בראהמס ועוד רבים - עד לאחרון שבהם: גוסטאב מאהלר, הנחשב גם לראשון המודרנים. למרות שלא ניתן להגדיר במדויק את ההבדל בין הקלאסיקה לרומנטיקה אפשר לומר שהקלאסיקה מגלמת את האיזון, השלווה וההגיון ואילו הרומנטיקה - את הדינמיות, הסערה והרגש.

Corot, Camille

קורו, קאמיל
1796-1875

צייר צרפתי. מגדולי ציירי הנוף בכל הדורות. נולד בפאריז. אמו ואביו היו בעלי חנות לבגדי נשים. לצערם של הוריו לא הצליח קורו בלימודיו ועוד פחות בעסקים. כשהגיע לגיל 25 ניתנה לו קיצבה כספית קטנה, על מנת שיוכל ללמוד ציור, כפי שרצה מלכתחילה. כמו כל בני דורו הרבה לשבת בלובר ולהעתיק תמונות, כמו כן קיבל שעורי ציור מאמנים שונים, כולם מהאסכולה הניאו-קלאסית. לאחר זמן קצר יחסית גילה שנטיותו היא לצייר בחיק הטבע. בתום 4 שנות לימודים (1825) עבר לאיטליה וכאן צייר את נופי רומא, נאפולי ו-ונציה. כאשר חזר לפאריז בהיותו בן 33 (1829), עשה לו מנהג שלא סטה ממנו כל חייו: בחודשי הקיץ צייר ישירות מהטבע, (בעיקר ביער פונטנבלו), ובחודשי החורף המשיך לעבד את אותן התמונות או להגדילן על מנת להציג אותן בתערוכת סלון האמנות במאי.

קורו ערך עוד שני ביקורים באיטליה בקיץ 1834 ובקיץ 1843, כמה ביקורים בשויץ (אימו היתה שוויצרית) ובמחוזות שונים בצרפת וכן נסיעה אחת להולנד (1854) ולאנגליה (1862).

למרות שעבודותיו נתקבלו לסלון כל שנה ואף הוענקו לו כמה פרסים, כמעט ולא מכר דבר והתקיים מקצבת המשפחה עד לשנות ה-1950. לעומת זאת זכה להערכה מחוגי האוואנגארד והמבקר שארל בודליר (ע"ע) כתב עליו שבחים וציין אותו כראש ציירי הנוף (1845).

בשנות ה-1950 החלו מתעניינים אספנים בעבודותיו, בעיקר היותר קטנות, שהיו חביבות על האספנים האמריקאים. מכאן ואילך הלכה וגדלה הצלחתו וגם מחירי תמונותיו עלו עם הזמן.

בניגוד לאמנים רבים בני דורו, קורו כמעט ולא התעניין בארועים פוליטיים של תקופתו, אבל הרבה לשמוע קונצרטים וגם נהג ליעץ ולעזור לאמנים ידידים ואחרים (ע"ע: ז'אן-פרנסוא מילה, תיאודור רוסו, ברט מוריסו, קמיל פיסארו) ובעיקר ידועה עזרתו להונורה דומייה, אותו שיכן, לאחר שהתעוור, בבנין קטן ליד ביתו שמחוץ לפאריז. את יצירתו של קורו, שנפטר בגיל 79, מקובל לחלק לשני סוגים: האחד - התמונות הרשמיות. השני - ה'סקיצות' - אותן ראו בעיקר האמנים שבאו לבקר ובזכותן ניתן לראות בו את אביהם הרוחני של כל ציירי הנוף בצרפת ממחצית המאה ה-19 ואילך.

בארה"ב, כפי שתבטא לימים במאמריו של לואי סאליבן : WS FORM FUNCTION. סברה זו מבוססת על ההנחה שהספר היה מוכר למהגרים, יוצאי גרמניה, שגרו בשיקאגו.

Paxton, Joseph

פאקסטון, ג'וזף
1803-1865

אדריכל ומעצב גנים בריטי. זכור כמעצב ביתן הזכוכית ("קריסטל פאלאס") ביריד התעשייה הראשון בלונדון. יליד בלפורדשייר, בנו של חקלאי. למד גננות נוי ושימש כגן ראשי (אדריכל נוף) באחוזה שונות. פיתח (1831) שיטה לבניית חממות זכוכית. כעבור מספר שנים (1840) בנה חממה שאורכה 40 מ', רוחבה 40 וגובהה 21 מטר. חממה זו, בשינויים מעטים, שימשה דוגמה שבזכותה קיבל את ההזמנה, ביחד עם חברה קבלנית ויצרן זכוכית, לביצוע ביתן ענק (77,000 מ²), שבו התקיימה התערוכה הגדולה בלונדון ("קריסטל פאלאס" 1851). יוזמי התערוכה, שהתכוונו מלכתחילה להקים בניין זכוכית ופלדה, פנו למומחה הגדול ביותר בתחום זה - האדריכל הצרפתי הקטור הורו (ע"ע). אבל הצעתו היתה, כנראה, יקרה יותר מזו של פאקסטון ושותפיו, שהתבססו על יחידות סטנדרטיות. אלה איפשרו, לא רק בניה זולה יותר, אלא גם את פירוק הביתן בתום התערוכה. לאחר מכן נוצלו אותן יחידות לבנייתו של ביתן ענק שני ב-סידנהאם, ששרד עד 1936, כאשר נהרס בשריפה. בזכות "הקריסטל פאלאס" הוזמן פאקסטון כשותף בתכנונם של עוד מספר מבני ברזל וזכוכית בניו-יורק ובפאריז. בנוסף עיצב מספר בניינים, שהוקמו בשיטות קונבנציונליות ובסגנון הניאו קלאסי, כמקובל באותם ימים. במקביל המשיך גם בתכנון גנים ציבוריים וגם בניסויים הנדסיים שונים: מזרקה בעלת הסילון הגבוה בעולם, שיטות חימום וקירור, קידום מסילות ברזל וכו'. נבחר לפרלמנט הבריטי, בהיותו בן 51 (1854), והיה מעורב בחקר האפשרויות לפיתוח מסילות ברזל ("דרך ויקטוריה") שהיתה אמורה להקיף את לונדון. פאקסטון נפטר בהיותו בן 62.

מקובל לראות את "הקריסטל פאלאס" כתחילת הפונקציונליזם באדריכלות המאה ה-19, לפחות בגירסתו האנגלית: 1. גישה עניינית בתכנון ללא אורנמנטיקה של 'סגנון'. 2. שימוש בחומרים חדשים יחסית (ברזל וזכוכית). 3. שימוש ביחידות מודולריות המאפשרות הרכבה ופרוק.

לענין אדריכלות הברזל והזכוכית ע"ע:

Belanger	(1774-1818)
Horeau	(1801-1872)
Baltard	(1805-1874)

Cole, Henry

קול, הנרי
1808-1882

מעצב בריטי. יליד באת. זכור כאחת הדמויות המרכזיות בפיתוח העיצוב בבריטניה. יסד את כתב העת לעיצוב (JOURNAL OF DESIGN). היה ממארגני התערוכה הבינ"ל (1851 ע"ע פאקסטון). סייע בהקמת מוזיאון ויקטוריה ואלברט, שהביא לימים ליסודה של המכללה המלכותית לאמנות (ROYAL COLLEGE OF ART).

האוסמן, (ברון) יוג'ין ג'ורג'

Haussmann, (Baron) Eugene-George 1809-1891

איש מינהל צרפתי. נולד בפאריז למשפחה פרוטסטנטית מאלזאס. למד משפטים ומיד לאחר מכן (1831) התקבל למינהל האזרחי. שירת שנה אחת בפרובינציות, 16 שנים כסגן מושל מחוז פאריז (48-1832), הוחזר לפרובינציות בתקופת הרפובליקה השנייה (53-1848) ולאחר מכן מונה למושל מחוז פאריז - כאן זכה לגיבוי מלא של הקיסר נפוליון III באירגונה של העיר כמטרופולין מודרני. התכנית עצמה מתחלקת למספר תחומים שבוצעו בו זמנית:

1. השלמת שדרות ורחובות לחיבור הבניינים והכיכרות, שנמשכה לסרוגין מאז שלטונו של המלך הנרי IV. למטרה זו היה צורך לחצות לעתים ללא רחמים דרך רובעים עתיקים.
 2. סילוק סוללות ההגנה המיושנות והפיכתן לשדרה היקפית.
 3. שילוב השדרות החיצוניות והפנימיות למרקם רצוף (ריאה ירוקה) הכולל את גני הטולרי, לוקסמבורג, מונסו ועוד, בשילוב עם גנים רחבי ידיים: יער בולון, יער וונסן ועוד.
 4. הרחבת רשת השרותים: ביוב, תאורה, תחבורה, בשילוב עם בנייתן של השדרות החדשות.
 5. הכוונתה של הבניה לשני תחומים עיקריים:
 - א. בנייני מגורים גבוהים יחסית לאותם ימים (7 קומות) לאורך השדרות החדשות, תוך הקפדה על אחידות מסויימת (יש שאמרו מונוטוניות) ובניה נמוכה במרחב שביניהן. בהצטלבויות עיקריות נתאפשר למתכננים להוסיף הדגשים מיוחדים לבנייני המגורים כגון: כיפות-מגדלים, פינות מעוגלות וכדומה.
 - ב. מיבני ציבור הפזורים על פני העיר עם דגש מיוחד כגון קצה שדרה או הצטלבות. אלו ניתנים למיון לפי קטגוריות ברורות: מרכז דתי מינהלי על האי סי לואי.
- חיזוק רשת המסחר ובראשם שוק מרכזי: LES HALLES (נהרס).
 הקצאת שטחים לירידים ותערוכות.
 תוספת בנייני חינוך ובראשם שתי הספריות ה"לאומיות" ו-"ז'נבייב".
 תוספת בנייני תיאטראות ובראשם האופרה.
 רשת תחנות רכבת לכניסה ויציאה מהעיר.
 רשת כנסיות ברובעים החדשים.
6. העילה למבצע כולו - כך מספרת המסורת היתה החשש מפני מרד אזרחי בפאריז. השדרות הישרות וההצטלבויות היו אמורות לאפשר שליטה בשטח עם מספר מצומצם של אנשי צבא ותותחים. מכל מקום מרד הקומונה הפאריזאית (1872) והסטודנטים (1968) הוכיחו, שמהפכות עשויות לפרוץ ללא קשר לצורתה הפיזית של העיר - כשם שדיכויין או הצלחתן מותנה בגורמים רבים. נקודה זו מוכחת גם במהפכת אוקטובר 1917 בס' פטרסבורג (לנינגראד) עיר שתוכננה מלכתחילה (במאה ה-18) על בסיס שדרות וכיכרות רחבות.

Vaudoyer, Leon **ואודואייה, ליאון**
1803-1872
אדריכל צרפתי ובנו של ארכיטקט (פרס רומא). תכנן את הקאפלה בכנסיית ס' מרטין דו-שאמפ, את הקונסרבטוריון ואת ביה"ס לאמנות ואומנות (ARTS & METIERS) זכור היום בעיקר בזכות תכנון הקתדרלה של מארסיי (1855-1872).

Baltard, Victor **באלטאר, ויקטור**
1805-1874
אדריכל צרפתי. בנו תלמידו ושותפו של האדריכל ליאו-פייר באלטאר (ע"ע 1764-1846). היה אחראי לעיצוב כנסיית ס' אוגוסטין (1860-71) והשוק המרכזי (HALLES 1854-66) שנבנה מברזל וזכוכית (נחשב בשעתו כאחת הדוגמאות היותר מתקדמות של האדריכלות הצרפתית). בשנות '1970, למרות המחאות הרבות, נהרס השוק ובמקומו הוקם מרכז מסחרי חדש.

Lassus, Jean-Baptiste-Antoine **לאסו, ז'אן-באטיסט-אנטואן**
1807-1857
אדריכל צרפתי. ערך מחקרים בתחום התקופה הגותית ואף קרב את ויולה-לה-דוק לנושא, בעת שעבד (1838) על שיפוץ כנסיית ס' ג'רמן לואוקסרוא (L'AUXEROIS). השניים המשיכו לעבוד בשיפוץ כנסיית נוטרדאם ו-ס' שאפל בפאריז, בנוסף לכנסיות אחרות ברחבי צרפת. לאסו זכור גם כמי שפירסם (1858) את ספריו של האדריכל ויילאר דונאקור מתקופת הגותיקה (תחילת המאה ה-13).

Lefuel, Hector-Martin **לפואל, הקטור-מרטין**
1810-1881
אדריכל צרפתי. היה אחראי להמשך פיתוח מוזיאון הלובר וארמון טולרי (נהרס) לאחר מותו של ויסקונטי (ע"ע).

Abadie, Paul **אבאדי, פאול**
1812-1884
אדריכל צרפתי. תכנן את כנסיית סאקר-קר (SACRÉ COEUR 1875) - כנסייה לבנה בסגנון אקלקטי-ביזאנטי העומדת בראש גבעה, שהיתה לאתר תיירות האהוב על הציבור הרחב. אבאדי הושפע מכנסיית ס' פרונט ב-פריגו, ששופצה על ידו בצורה גרועה ביותר, לדעת ההיסטוריונים של האדריכלות. למרות שכנסיית סאקר-קר נבנתה בסמוך לאחר זמנו של האוסמן, הרי היא עדיין ברוח אותה תקופה. אבאדי נפטר בהיותו בן 72.

Boileau, Louis-Auguste **בואלו, לואי-אוגוסט**
1812-1896
אדריכל צרפתי. תכנן את כנסיית ס' יוג'ני בפאריז (1854-5), מהראשונות שבהן נעשה שימוש בברזל.

Violet-le-duc, Eugene-Emmanuel **ויולה-לה-דוק, יוג'ין-עמנואל**
1814-1879
אדריכל צרפתי. נולד בפאריז. הושפע מעבודותיו של הנרי לאברוסט (ע"ע). ערך סיור לימודים (1836) של שנה וחצי באיטליה. עסק במחקר תקופת הגותיקה ביחד עם האדריכל - ארכיאולוג לאסו (ע"ע) ולאחר מכן (1839)

7. ליישום התכנית נדרש האוסמן לכל אמצעי החוק, עידוד תהליכים כלכליים, הפעלת לחצים פוליטיים ובראש וראשונה גיבוי מלא, כפי שכבר צוין, של נפוליון III. על אף שהעלות הגיעה לסכומי עתק, ההוצאה הישירה מקופת הציבור היתה סבירה לחלוטין - עובדה שרבים התעלמו ממנה מתוך חוסר הבנה בתחום הכלכלה הלאומית והאורבנית. בשנת 1870 פוטר האוסמן לאחר שהועלו נגדו טענות והאשמות בנושא כספים, שלא הוכחו מעולם. כשהוקמה הרפובליקה השלישית שימש כנציג קורסיקה בבית הנבחרים (1877-81) ולאחר מכן פרש לכתוב את זכרונותיו.

האוסמן נפטר בפאריז בהיותו בן 82. אין ספק שהפיכתה של פאריז לאחת הערים היפות בעולם התאפשרה בזכות כישוריו של האוסמן וגיבוי של נפוליון III, אבל אין להתעלם גם ממספרם הרב של האדריכלים בעלי הכשרה מתאימה שאיפשרו את תכנונם של מאות הבניינים, ולא רק הציבוריים, ברמה הראויה לגודל המבצע. על כך ראויים לשבח שני המוסדות המרכזיים להוראת מקצועות הבניה והאדריכלות: הבו-זאר והפוליטכניקום. לא כל שכן המצטיינים שבתלמידיהם בעלי פרס רומא. כדי להבין את משמעות שינוי פניה של פאריז, יש לזכור שלעת זו היתה העיר בבחינת מרכז התרבות, כך גם השפה הצרפתית ולא כל שכן הבו-זאר - ליבה של האמנות והאדריכלות. לכאן הגיעו צעירים מכל רחבי המערב, ממוסקבה במזרח ועד סאן-פראנסיסקו במערב.

אדריכלי פאריז בתקופתו של האוסמן:
Labrouste, Henri **לאברוסט, אנרי**
1801-1875
אדריכל צרפתי. הבולט והחשוב מבין אדריכלי מחצית המאה ה-19. נולד בפאריז. למד בבזאר. סיים בהצטיינות וזכה בפרס רומא (1824). לאברוסט זכור בעיקר בזכות תכנון שתי ספריות גדולות בפאריז: ספריית ז'נבייב (-1843) (50) והספרייה הלאומית (1862-68) - שתייהן בסגנון הבו-זאר, דהיינו, סינטזה המשלבת את מירב המרכיבים: חומרים מסורתיים (אבן, טיח ועץ) וחדשים (ברזל וזכוכית); תפיסה מעשית (פונקציונלית) ורגישות לסגנונות הסטוריים; יצירת חללים אווריריים ונוכחות אורבנית (אולי כבדה במקצת) של הבניין.

Horeau, Hector **הורו, הקטור**
1801-1872
אדריכל צרפתי. מחסידי הבניה בזכוכית וברזל. הגיש הצעה שלא נתקבלה לבנין התערוכה בלונדון (1851) ובמקומה בוצעה התכנית של פאקסטון (ע"ע). למרות שתמך ברעיון בנין שווקי פאריז מברזל וזכוכית נחשב למתנגד חריף של באלטאר (ע"ע). אף הוא מחסידי הבניה בברזל.

Duc, Joseph-Louis **דוק, ז'וזף-לואי**
1802-1879
אדריכל צרפתי (פרס רומא). שיקם את בית המשפט ובנה את עמוד הזכרון בכיכר הבסטיליה - שניהם בפאריז.

הוזמן לשמש אדריכל ראשי של "הועדה הממלכתית לשימור בניינים הסטוריים" שהוקמה מספר שנים (1834) קודם לכן ע"י ידידו הסופר והמדינאי פרוספר מרימה (1803-1870).

מעבודותיו בתחום השיפוץ:

1840	כנסיית לה מדלן ב-ווליי (VEZELAY). כנסיית ס' שאפל בפאריז.
1845	בית הבישופ, קתדרלת נוטר דאם בפאריז.
1848	כנסיית ס' דניז.
1849	קתדרלת אמייין.
1852	חומות קארקאסון.
1862	כנסיית ס' סרנין בטולוז.

עבודות שיקום אלו נחשבות לקלאסיות מסוגן, למרות נטיותו לאילתורים וסטיות מסגנון הבניה המקורי. כמו כן תכנן ובנה כמה בניינים חדשים, אלא שעיצובם לא חרג מהשגרה של תקופתו.

ויולה-לה-דוק נודע גם בזכות ספריו על האדריכלות הצרפתית המוקדמת: מהמאה ה-11 למאה ה-16 (פורסמו 1858-68) ועל האדריכלות הקארולינגית (פורסמו 1868-75). לספרים אלה (16 כרכים) היתה השפעה מכרעת על התפתחות הסגנון הניאו גותי במחצית השניה של המאה ה-19. כיום זכור בעיקר ספרו השלישי (1872) "הרצאות על האדריכלות" בזכות השפעתו על התהוות האדריכלות המודרנית. ויולה-לה-דוק נפטר בלוזאן (שוויץ) בהיותו בן 65. המטרה הסופית של כתביו היתה להגיע לאדריכלות חדשה המבוססת, כדוגמת הגותיקה, על ביטוי כן של 4 מרכיבים: השלד, החומר, הטכנולוגיה והצרכים הפונקציונליים העכשוויים. מכאן שלתפיסה הרומנטית של הגותיקה, כחזרה לטבע או כהתגלמותו של אידאליזם חברתי, הוסיף את השיקול הראציונאלי: עדיפות הגותיקה כשיטת בניה. עם זאת, עדיין נשאר מרחק רב בין התאוריה והעשייה המצועצעת, כפי שהיא מופיעה בבניינים פרי תכנונו, כמו גם אלו של אוהדיו בני דורו - זאת לעומת הצלחתו הבלתי מסוייגת של מעריצו וממשיך דרכו, האדריכל הספרדי מברצלונה, אנטוניו גאודי (ע"ש).

אלפאן, ז'אן-שארל Alphan, Jean-Charles
1817-1891
אדריכל גנים. מהנדס. תכנן וביצע את הגנים, הפארקים והשדרות של פאריז בתקופתו של האוסמן. פרסם ספר בשם הטיילות של פאריז (1867).

באלו, תיאודור Ballu, Theodore
1817-1885
אדריכל צרפתי (פרס רומא). תכנן את כנסיית ס' קלוטיד (בשיתוף עם אחרים) וס' טרינטה (7-1863) - שניהם בסגנון הרנסאנס.

דאוידו, גבריאל-ז'אן-אנטואן Davidoud, Gabriel Jean-Antoine
1823-1881
אדריכל צרפתי. תכנן שני תיאטראות בכיכר שאטלה (CHATELET).

גארניה, שארל Garnier, Charles
1825-1898

אדריכל צרפתי. נולד בפאריז. למד בבו-זאר. סיים בהצטיינות (פרס רומא). בהיותו בן 35 (1860) זכה בתחרות לתכנון האופרה בפאריז (הושלם 1875). נודע גם בזכות בנין הקאזינו במונטה קארלו (הושלם 1878). סגנונו של גארניה מתאפיין בערוב אלמנטים אדריכליים הסטוריים שונים: רומא העתיקה, רומאנסק, בארוק ועוד. גארניה עצמו קרא לאקלקטיקה זו "סגנון לואי נפוליון".

לבנייניו של גארניה היתה השפעה ממושכת בעיקר על אדריכלות אזורי הנופש. לימים כתב ספר בו תאר והצדיק את סגנונו האקלקטי. טענתו העיקרית היא, שבניינים מסוג זה תפקידם לתת לקהל את ההזדמנות "לראות ולהראות" באוירה "אופראית" חגיגית. גארניה נפטר בפאריז בהיותו בן 73.

ואודרמר, ז'וזף-אוגוסט

Vaudremer, Joseph-Auguste 1829-1914
אדריכל צרפתי. עבודות עיקריות:
בית הסוהר סאנטה (Sante) בפאריז (התחלת בניה 1862), וכן אתר כנסית ס' פייר דה מונרוז, בפאריז (70-1864) המעוצבת בסגנון הרומאנסק ולא בסגנון הגותי, שנחשב בשעתו כמתאים יותר למבנים דתיים. בדרך כלל סוברים שבנין כנסיה זה הוא שהרשים במיוחד את האדריכל האמריקאי ריצ'ארדסון (ע"ש) ובכך פתח את הדרך למיפנה באדריכלות האמריקאית ובעיקר לסגנון הקרוי "אסכולת שיקאגו". וואודרמר המשיך ובנה, באותו סגנון גם את כנסיית נוטרדאם, ברחוב אוטיי בפאריז (RUE D'AUTEUIL). התחלה 1876). וואודרמר נפטר בפאריז בהיותו בן 85.

* * * * *

דומייה, הונורה Daumier, Honore
1810-1879
מאייר וצייר צרפתי. גדול הקאריקאטוריסטים בכל הזמנים. יליד מארסיי. בגיל שבע עבר עם הוריו (אביו היה משורר) לפאריז - בתקווה להתפרסם ולהתעשר. אביו הוצג אמנם פעם אחת בפני המלך לואי ה-18 אבל הצלחתו היתה קצרה (הוא אושפז ונפטר במוסד לחולי רוח).
דומייה אמור היה לקבל חינוך בורגני טיפוסי. אבל, מאחר וביקש לצייר נשלח לסטודיו של אחד מתלמידי ז'אק-לואי דוד, אלא שנאלץ לצאת לעבוד מגיל 13 (לאחר שגם אחיו אושפז) כדי לעזור בקיום המשפחה. תחילה, הועסק כנער שליח בבית המשפט. כאן נערכה הכרותו הראשונה עם אנשי החוק והמשפט, ששימשו לימים נושא לסידרת הדפסים מפורסמת. לאחר מכן עבד זמן קצר בחנות ספרים והדפסים. מגיל 18 התמסר לציור בלבד וכדי להתפרנס השתלם במלאכת הליטוגרפיה, (שהיתה יחסית חדשה לתקופה זו) כמו כן מכר רישומים לעיתון הפוליטי "קאריקאטור".

בגיל 22 (1832) נשפט דומייה לשישה חודשי מאסר על התקפתו כנגד המלך "האזרח" לואי-פיליפ, אותו תאר כענק הבולע שקי כסף, שנלקחו מן העם. למרות מאסרו (חדשיים בבית הסוהר וארבעה חדשים במוסד לחולי נפש) המשיך לפרסם קאריקאטורות פוליטיות עד שהדבר נאסר ע"י השלטונות. לאחר מכן פרסם רישומי סאטירות

חברתיות ובמהפכת 1848 חזר גם לנושאים הפוליטיים. בגיל 60 (1870) איבד את מאור עיניו ועבר לגור בבית קטן סמוך לפאריז, שהועמד לרשותו ע"י הצייר קאמיל קורו (ע"ע). מכאן ואילך התקיים מפנסיה קטנה שקיבל מהמדינה. למרות עוורונו עדיין ניסה לעזור למורדי הקומונה הפאריזאית (1871).

דומייה צייר למעלה מארבעת אלפים ליטוגרפיות וכמה תמונות שמן אותן הציג (ארבע פעמים) בסלונים הרשמיים בנוסף ל-15 פסלים. שנה לפני מותו, בגיל 69, נערכה לו תערוכה רטרופקטיבית בגלריה דוראן-רואל (1878).

בדרך כלל העדיף דומייה את חברת שכניו לדירה, פועלים ואנשים פשוטים והתרחק מחוגי האמנות והספרות של תקופתו למעט מפגשים בודדים עם הסופרים בלזאק, בודלר (ע"ע) שכתב עליו מאמר, ההסטוריון מישלה והצייר דגה, שהיה אספן של עבודותיו.

לדומייה כמו לגויה ("זוועות המלחמה" פרסמו 1862) היתה השפעה מכרעת על סגנון הראליזם הלוחם, בעיקר בתקופה שלאחר מלחמת 1871.

פוגין, אוגוסטוס ו"נ Pugin, Augustus W.N.
1812-1852

אדריכל ומעצב בריטי. מומחה לאמנות ימי הביניים. נולד בלונדון. (שם מלא אוגוסט וולבי נורתמור פוגין) הוזמן כיועץ ע"י האד' הניאו קלאסי סר צ'רלס בארי (1795-1860 Bary), כאשר נצטווה לשוות לבנין הפרלמנט הבריטי (נבנה 1836-68) מראה ניאו גותי.

פוגין עסק בעיקר בעיצוב רהיטים, בדים, כלי כסף ותכשיטים.

נודע גם בזכות ספרו "ניגודים" (CONTRAST 1836) בו הוא משבח את מעלות הסגנון הגותי הן מבחינת כנות חזותית והן כמיצג אידיאל חברתי נוצרי. השם המלא של הספר: "ניגודים או השוואה בין הבניינים האציליים של המאה ה-14 וה-15 ובניינים דומים בני זמננו, המוכיחים את התנוונותו של הטעם בימינו".

הדעה הרווחת מאז המאה ה-18 היתה, שמקור ההשראה של הגותיקה היא בצורת צמרות העצים ביערות אירופה ולכן מתאימה ביותר לתנועת החזרה לטבע. לטעמו של פוגין, ועוד רבים אחריו, ראוייה היתה תקופת הגותיקה להערכה בזכות יישום האידיאלים החברתיים של הנצרות. פוגין נפטר בלונדון בהיותו בן 40.

רוסו, תיאודור Rousseau, Theodore
1812-1867

צייר צרפתי. זכור כמייסדה של קבוצת ציירי הנוף הידועים בשם "אסכולת פונטנבלו". נולד בפאריז. בנו של חייט. החל ללמוד ציור בגיל 14. כבר בגיל העשרה צייר ישירות מן הטבע; שיטה שנחשבה לחדשנית, בעיני מוריו חסידי הרומנטיקה הניאו קלאסית, שייחסו חשיבות עליונה לנושאים מיתולוגיים והסטוריים. מגיל 19 הציג באופן קבוע בסלון האמנות. בגיל 24 התחיל לבקר באזור פונטנבלו והתישב בכפר בארביזון (1846). כאן הצטרפו אליו מספר ציירי נוף, שנודעו לימים בשם: "אסכולת בארביזון". היות והנושאים של רוסו באותה עת משקפים שלוה כפרית-רומנטית נדחו רוב תמונותיו ע"י הניאו קלאסיקנים שאיישו את ועדות השיפוט של סלון האמנות

(43-1836). רק לאחר מהפכת 1848 והליברליזציה היחסית, שבה בעקבותיה, זכה להכרה רשמית כצייר נוף צרפתי חשוב ותמונותיו הוצגו שוב דרך קבע בסלונים.

תיאודור רוסו נפטר ב-בארביזון בהיותו בן 55.

אסכולת בארביזון BARBIZON. קבוצה של כ-6 ציירי נוף צרפתיים, בראשותו של תיאודור רוסו (ע"ע), שקבעו מושבם ב-1846 בעיירה בארביזון שביער פונטנבלו (סמוך לפאריז). ב-1849 הצטרף לקבוצה גם הצייר ז'אן פרנסוא מילה, למרות שלא נוצר קשר סיגנוני ביניהם.

חברי הקבוצה ידועים בעיקר בזכות ציורי הנוף, שנחשבו לחידוש הנוגד את תפיסת האמנות האקדמאית. חידוש נוסף היה סרובם לנסוע לסיור לימודים באיטליה. לעומת זאת שאבו השראתם מאמני הנוף ההולנדים והצייר קמיל קורו, שגם הוא נהג לצייר ביער פונטנבלו. בדרך כלל נחשבת אסכולת בארביזון לשלב המעבר בין התנועה הרומנטית של חזרה אל הטבע והראליזם החדש של קורבה (ע"ע). לאסכולת בארביזון, מכל מקום, היתה השפעה מסוימת על התהוותה של תנועת האימפרסיוניזם (ע"ע), אם כי לא ציירו ישירות מהטבע, למעט סקיצות הכנה, וכן נמנעו משימוש בצבעים בהירים.

מילה, ז'אן-פרנסוא Millet, Jean-Francois
1814-1875

צייר צרפתי. זכור בזכות תמונות רומנטיות על חיי האיכרים. מילה נולד למשפחת איכרים באזור נורמנדיה. למד ציור ב-שרבורג אצל ציירים שונים וביניהם גם אצל אחד מתלמידיו של גרו (ע"ע). תחילה התרכז בנושאים טיפוסיים לסגנון הרומנטיקה הניאו קלאסית: מיתולוגיה ודיקנות. אבל, עד מהרה פנה לדרך חדשה יחסית ובסלון 1848 הציג לראשונה תמונה מחיי הכפר. שנה לאחר מכן עבר מפאריז לבארביזון, מקום בו התחבר עם צייר הנוף תיאודור רוסו (ע"ע) וידידיו, על אף שבניגוד להם התמיד בציור תמונות על נושאים כפריים.

סגנונו של מילה צמח על רקע מהפכת 1848 וגל הליבראליזם שבא בעקבותיו. הרפולריות של תמונותיו קשורה לאמונה, שהחזרה לחיי הכפר, תביא לתיקון תחלואי החברה התעשיתית עירונית. על היקפה של תנועה זו והשפעתו של מילה מעידים פרסומי התנועה הציונית מיום היווסדה. עם אובדן הילת הרומנטיקה החקלאית במחצית המאה ה-20 סר גם חינו של מילה.

קורבה, גוסטב Courbet, Gustav
1819-1877

צייר צרפתי. זכור כמייסד הראליזם, תנועה שנאבקה למען אמנות עכשווית וכנגד המגמות הרומנטיות של תקופתו. קורבה נולד בעיירה אורנן, שבמזרח צרפת, למשפחת איכרים אמידים. מכאן נשלח לעיר המחוז בזאנסון, מקום בו סיים לימודיו בתיכון עיוני ובמקביל בביה"ס לאמנות. בהיותו בן 21 (1840), נשלח ע"י אביו לפאריז על מנת ללמוד משפטים, אלא שבפועל הקדיש את מרבית זמנו לציור. בהמשך קיבל לכך את אישורו של אביו, שהסכים גם לתמוך בו מבחינה כלכלית.

עתה הפנה את מלוא מרצו להשלמת השכלתו האמנותית. אבל, בניגוד לבני דורו, בחר לעשות זאת בכוחות עצמו בעיקר ע"י העתקת תמונות, בלובר, משל הציירים

הספרדים בני המאה ה-17 (ע"ע ולאסקו, זורבאראן ומורילו). במקביל החל להגיש את תמונותיו לועדות הסלון השנתי של האקדמיה. כעבור 4 שנים, בהיותו בן 25 (1845) התקבלה והוצגה תמונתו "קורבה עם כלב שחור" - תמונה שצוירה על ידו שלוש שנים קודם לכן (1842).

אבל מכאן ואילך שוב נדחו עבודותיו, פעם אחר פעם, ע"י ועדות האקדמיה, שהעדיפו, כמעט בלעדית, נושאים הסטוריים מרוממים ברוח הרומנטיקה הניאו קלאסית - זאת בניגוד לנטייתם של קורבה וצעירים אחרים לעסוק בנושאים רומנטיים, אבל צנועים יותר כגון הנופים של תיאודור רוסו (ע"ע) וידידו מאסכולת בארביזון או חי האיכרים שתוארו ע"י מילה (ע"ע).

השינוי העיקרי ביצירתו של קורבה חל בעת המהפכה הליבראלית הגדולה של 1848, שהביאה להקמתה של הרפובליקה הצרפתית השנייה. נראה כאילו כבר בשלב זה התגבשו בלבו מרבית העקרונות העתידיים לקבוע את דרכו של הראליזם החדש, כתנועה תרבותית כלל עולמית. מכל מקום כעבור שנה (1849) בהיותו בן 30, חזר לכפר מולדתו וכאן צייר מספר תמונות, מהן שתיים "הקבורה באורן" ו"סוללי הכביש" בהן מופיע הראליזם בבת אחת ובמלוא פריחתו: תיאור אובייקטיבי של היומיום ללא הילה רומנטית, ללא רגשות, ללא מוסר השכל ומעל לכל ללא כל רמז הסטורי, מיתולוגי, דתי או סיפורי. במילים אחרות תפיסה חזותית שביטלה את מרבית הערכים שעמדו מאז ומתמיד ביסודה של האמנות ואף הצדיקו את עצם קיומה. יתכן שהעניין היה עובר ללא תשומת לב מיוחדת, אלמלא היו אלה שתי תמונות ענק, שלא ניתן היה להתעלם מהן או מכך שנועדו מלכתחילה לשמש כהצהרה הפגנתית. על כן, אין להתפלא על התגובה הנועמת של הממסד האמנותי, שהרגיש, ובצדק מאויים. אפילו דלאקרוא, המתקדם שבין אמני התקופה, בחר להסתייג ממנו ולא כל שכן חסידיו של אנגר (68), זקן קלאסיקנים. לעומת זאת התחזק, משנה לשנה מעמדו של קורבה כנציג החוגים הליבראליים. בין אלה זכורים היום המשוררים פאול ורלן וידידו הצעיר ארתור רמבו, המשורר ומבקר האמנות שארל בודלר (ע"ע), ההוגה החברתי פייר ז'וזף פרודון ועוד.

בינתיים, בשנת 1852, נפלה הרפובליקה השנייה. נפוליון III הוכתר לקיסר. בעשרים השנים הבאות חל פילוג עמוק בחברה המערבית בכלל ובצרפת בפרט. מחד, הבורגנות המתעשרת, כתוצאה מהפריחה התעשייתית, שעשתה כמירב יכולתה לדיכוי כל זיק של מהפכנות ומאידך, האוכלוסיה העירונית ההולכת וגדלה ובמיוחד פועלי התעשייה - המעמד החדש והנמוך מכולם.

בשנת 1854 החל קורבה לעבוד על התמונה הענקית "סדנת האמן - אלגוריה ראלית". ביצירה זו ניסה לתמצת, באופן סימלי, את הנושאים העיקרים שהשפיעו על חייו: במרכז - דיוקן עצמי מול תמונת נוף, דוגמנית ערום מאחוריו, ילד וכלב לידו, מימין ומשמאל דיוקנות של ידידו ודמויות אחרות היוצאות מקו מעורפל של כרך גדול. התמונה נדחתה ע"י ועדת השיפוט של סלון האמנות, שנועד להתקיים ב-1855, במסגרת היריד הבינלאומי הגדול (21,000 משתתפים). אותה ועדה, ראוי לציין, אישרה את הצגתה של תערוכה מקפת מיצירותיו של אנגר ו-36 יצירות של דלאקרוא.

על מנת לעקוף את הממסד, שכר קורבה, בסיוע ידידים בעלי אמצעים, אולם בסמוך ליריד, שבו הציג את עבודותיו תחת השם "סלון הראליזם". תערוכה זו כמו גם השניה, באותו שם, שארגן כעבור שנתיים (1857) לא הביאו להכרה מטעם הממסד ולא להצלחה כלכלית שתאפשר אפילו את כיסוי ההוצאות. אבל אולי דווקא בשל כך, נהיו קורבה והראליזם למושא הערצתם של בני הדור הבא - אלה אמני האוואנגארד שהלכו בעקבותיו.

על מנת להגיע אל הראליזם החדש צריך היה לבחון מחדש כל מרכיב אמנותי שנתקבל מזה דורות כמובן מאליו. הרצון לבטא את המציאות העכשווית, כמות שהיא בפועל, ללא תוספות של דמיון ואידיאלוגיה, גרם לביטול מרבית הנושאים המסורתיים. יתרה מכך, אפילו אותם נושאים, שנותרו מהעבר, קיבלו לפתע משמעות חדשה. כך למשל תיאור האישה כמות שהיא וכך גם תיאורי הנוף שצייר ישירות מהטבע, בסגנון המקביל לזה של ידידו מאסכולת בארביזון (ע"ע תיאודור רוסו). על המאמץ, שהיה כרוך בתאור המציאות האובייקטיבית, ניתן ללמוד מהתלבטויותיו של הסופר גוסטב פלובר, שפנה לאותו כיוון ברומן המפורסם מאדאם בובארי. לרומן זה, שחובר לדעת כמה הסטוריונים, בהשראת פועלו של קורבה, נדרשו לפלובר חמש שנות עבודה (5-1851) מאומצת על מנת להמחיש את דמויותיו לא כגיבורים, אלא כמות שהם מבחינת הדיבור, הלבוש, המנהגים והנוף. יש להניח שזה גם ההקשר שבו כתב פלובר על סגנונו החדש: "אלוהים הוא בפרטים" - משפט שהיה לימים למוטו של האדריכל המודרני המפורסם מיו ואן דר רו.

את הצלחתו של הראליזם של קורבה או פלובר, כראיה אובייקטיבית של המציאות העכשווית, ניתן גם להסביר על רקע האכזבה העמוקה ששררה בתרבות המערב לאחר דיכויין של מהפכות 1848. נראה כאילו והצעירים נואשו מהתקווה להביא לשינוי ע"י להט מהפכני. הרומנטיקה של דור ההשכלה בסוף המאה ה-17, שהביאה למהפכה הצרפתית, נסתיימה בהכתרתו של נפוליון כקיסר. הרומנטיקה הסוערת של הליבראליזם בתחילת המאה ה-19 נסתיימה לא רק בהכתרתו של נפוליון III כקיסר, אלא במהפכה גדולה עוד יותר - המהפכה התעשייתית. מהפכה שהביאה לנחשול אדיר של המצאות החל מפיתוח הרכבות, שאיפשרו תנועת המונים ממקום למקום ועד לפיתוחן של מכונות דפוס, שסיפקו כמות גדלה והולכת של עתונים וספרים, שנחטפו ע"י מיליוני בני אדם, שזכו (מאז מהפכת 1789) להשכלה בסיסית מקופת הציבור.

השאלה המתבקשת היא כיצד זה שקורבה, תומך נלהב של הליבראליזם, מתעלם בצוירו ממצאות החברתית החדשה, שנוצרה בעקבות המהפכה התעשייתית? התשובה אינה נובעת מכך שקורבה התעלם מהמצאות החדשה, אלא בעובדה שתופעת המוני הפרולטריון התעשייתית, המקיף את הערים, הייתה עדיין בחיתוליה. כך באנגליה, מקום בו צמחו ערי התעשייה הראשונות ולא כל שכן בצרפת. כאן המקום לציין שאפילו הונורה דומייה, שחלק ניכר מאמנותו הוקדשה לביטוי המציאות של החברה הפאריזאית על כל שכבותיה, לא הותיר שום תיעוד של פרולטריון תעשייתי. זאת לעומת תמונותיו המפורסמות, כגון "הכובסת" ו"נוסעי המחלקה השלישית", המתארות

1850	"הקבורה באורנן" "סוללי הכביש" (הושמדה במינכן בהפצצה במלח"ע2)
1851	"האכרים חוזרים מהיריד"
1852	"העלמות מהכפר"
1853	"המתרחצות"
1854	"שלום אדון קורבה" או "הפגישה" "אוספת התבואה"
1855	"סדנת האמן" - אלגוריה ראלית
1856	"נערות על חוף הסיינה"
1859	"הכלה ברחצה"
1860	"כרכרה בשלג"
1861	"קרב בין שני צבאים"
1865	"פרודון וילדיו"
1866	"אשה עם תוכי"
	"שתי נשים ישנות"
1868	"נשים מתרחצות במעיין"
1870	"סלעי אטרטה"
	"סערה בים" 1872 "דג השמך"
1874	"דיוקן של רז"י קורבה"

ראליזם REALISM. מושג באמנות שנקבע ע"י הצייר גוסטב קורבה, בין השנים 1848-55, על מנת לתאר את אופיה של אמנותו: תאור אובייקטיבי של חפצים, נופים וחיי היומיום כמו שהם, ללא תוספות פרי הדמיון ואידיאליזציה.

קורבה, ששילב בתמונותיו היבטים חברתיים, הושפע כנראה מהפילוסופיה של אוגוסט קומט לפיה ראוי לחקור את החברה בשיטות מדעיות (סוציולוגיה) וכן מרעיונותיו של ידו פייר ז'וזף פרודון (1809-1865) מאבות הסוציאליזם והאוטופיה האנארכיסטית.

הראליזם מופיע לראשונה (1850) בשתי תמונותיו של קורבה "הקבורה באורנאן" ו"שתי האבן". המשמעות החברתית נובעת הן מבחירת הנושאים, והן מהצהרת הכוונה לעסוק רק במראה עיניים, בדרך התיאור האובייקטיבי, שהוצגה כהיפוכה של המלודרמה והפאתוס של כל שאר סגנונות הרומנטיקה. ראוי לציין שאפילו השם, ראליזם, נבחר ע"י קורבה עצמו בשנת 1855 - זאת בניגוד למרבית תנועות האמנות, ששמותיהן נקבעו ע"י הסטוריונים או ככינויי גנאי ע"י מבקרי אמנות עוינים.

השלב השני של הראליזם נקבע במידה רבה בהשפעת המצאת טכניקת הצילום, שתחילתה בשנת 1840, והתפתחותה של תעשיית הצבע, שהעמידה מבחר הולך וגדל של גוונים לרשותם של הציירים. השפעות אלו בולטות היטב ביצירותיו של אדוארד מאנה (ע"ע), כגון "אשה שותה אבסינת" (1859) "ההוצאה להורג של מאקסימיליאן" (1867) ו"הכובסת" (1875).

הראליזם האובייקטיבי מופיע במקביל ביצירתו הספרותית של גוסטב פלובר, במיוחד ברומן הנודע "מאדאם בובארי" (1851-56) ונמשך בצורתו הקיצונית אצל ידידו הצעיר של מאנה, הסופר אמיל זולא (1840-1902) תחת השם נאטורליזם, השואף לטפל בנושא בצורה מדעית. כך למשל הרומן "תרזו ראקן" (1867) הנחשב לדוגמה ראשונה של סגנון זה. ראוי לציין, שמטרת האובייקטיביות אצל שני סופרים אלו, כמו אצל קורבה ומאנה היתה יצירתו של

את מקצת ההווי של השכבות התחתונות של התקופה. באשר לשאלה מדוע קורבה, ידידו של פרודון - מאבות הסוציאליזם והאנארכיזם, לא נתן ביטוי "ראליסטי" למצוקה חברתית של תקופתו בדומה לדומייה, או ליתר דיוק מדוע הסתפק ברמזים בלבד בתמונות כגון "סוללי הכביש", "סדנת האמן" ו"הנערות מהכפר" - על כך אין תשובה. אם כי ניתן לשער, שאולי חשש מפני גלישה לתחום הרומנטיקה. ראוי גם לציין שההסטוריה עד כה מלמדת, שמידת המעורבות החברתית של האמנות תלויה בעיקר בנטייתו האישית של היוצר ולא בהכרח בהשקפותיו.

מכל מקום, משנת ה-1940 לחייו (1860) ואילך החל קורבה לקפוא על שמריו מבחינת המשך התפתחותו של הראליזם. בעוד שאצל רבים ממשיכי דרכו, כגון מאנה וידידו הצעירים האימפרסיוניסטים לעתיד, הולכות ומתבהרות התמונות כתוצאה מהמעבר לבדים בעלי רקע לבן, הרי שקורבה דבק בטכניקה המיושנת של ציור על בדים חומים. התופעה ניכרת גם בשתיקתו התמוהה כאשר הביקורת תקפה את תמונתו של מאנה "צהריים על הדשא" שהוצגה ביחד עם עבודותיו בסלון "הדחויים" של שנת 1865. לא יפלא על כך, שבשנה שלאחריה (1866) כבר נהיה מאנה לגיבורם החדש של אמני האוואנגארד.

בשנת 1871, כאשר הובס צבא נפוליון III ע"י הגרמנים, שהה קורבה בפאריז בתוקף תפקידו כנשיא ארגון האמנים וכאחראי על פתיחתם מחדש של המוזיאונים ועריכתה של תערוכת הסלון השנתית. בינתיים כונסה הממשלה הזמנית של צרפת בבורדו. כאשר החליטה גם היא, להכנע לגרמנים, התמרדו אזרחי פאריז והקימו ממשלה משלהם (הקומונה הפאריזאית) על מנת להמשיך במאבק. על פאריז הוטל מיד מצור ע"י שארית צבא צרפת בשיתוף עם הגרמנים. קורבה, שגילה יחס אוהד לקומונה, מונה לאחראי לשימור יצירות האמנות מפני אש התותחים המתמדת שניתכה על העיר. מאוחר יותר התפטר מתפקידו בגלל ההקצנה ההולכת וגוברת במעשי הזוועה, הן מצד הממשלה והן מצד מנהיגי הקומונה.

המרד של פאריז דוכא לבסוף ולאחריו נערך טבח המוני של לוחמי הקומונה. קורבה עצמו נאסר והובא למשפט. בשלב זה התערב ראש ממשלת צרפת אדולף טייר, שהצליח לשכנע את השופטים לדון אותו לשה חודשי מאסר ולקנס מינימלי בסך 500 פראנק. בכלא חלה והועבר לבית חולים. בשנת 1872, לאחר התפטרותו של טייר, הצליחו נציגי מפלגת בונאפרטה להביא שוב את קורבה למשפט באשמת הריסת עמוד הזכרון של נפוליון בכיכר ואנדום. למרות שלא היה לו כל חלק במעשה (האחראים ע"כ נמלטו מהמדינה) נקנס בסך 500,000 פראנק זהב - עלות הקמתו מחדש של העמוד. היות ולא יכול היה לשלם את מלוא הסכום נמלט לשוויץ וכל רכושו בצרפת הוחרם. קורבה נפטר בשוויץ כעבור ארבע שנים, כנראה מאפיסת כוחות, בהיותו בן 58.

עבודות עיקריות:

1842	"קורבה עם כלב שחור"
1844	"ז'ולייט קורבה"
1846	"האיש עם המקטרת"
1847	"סי' ניקולא מחייה את הילדים הקטנים"
1849	"צהריים באורנן"

הבונים, כתוצאה מהתפתחות התעשייה; חידושי ההנדסה במאה ה-19 וכו' - כל זאת ללא קשר לכוונות המתכננים עצמם ובודאי שלא לאלו של המזמינים.

עם השנים נוספו לראליזם משמעויות רבות הן ע"י היוצרים בסגנון זה והן ע"י המבקרים והתיאורטיקנים:

1. הראליזם כתאור נושאים, לא ע"פ הקריטריונים המקובלים של יופי והנאה אסתטית, אלא להיפך, המחשתה של המציאות "העגומה" כמות שהיא, בעיקר מחיי המעמדות הנמוכים. במסגרת זו ניתן לכלול את הראליזם של קאראוואגיו, שתאר את סי' מאתיים עם רגלים מלוכלכות.

2. הראליזם כמגמה לתאור המציאות בצורה לא מסוגנת. לדוגמא: האמנות המצרית העתיקה שהיא מסוגנת יותר מהאמנות היוונית הקלאסית, או אמנות ימי הביניים (ביזאנטי-גותי) שגם הן מסוגנות יותר מאמנות הרנסאנס באיטליה, וכך הלאה. על אותו משקל ניתן לומר שעבודותיו של סזאן ראיסטיות פחות מאלו של שארדן או של הציירים שפעלו בהולנד וספרד, במאה ה-17.

3. הראליזם כמגמה לתאור המציאות ללא אידאליזציה, דהיינו - שלא בכונה "לשפר" את הנושא המתואר או להפכו לאב טיפוס. כך למשל הדיוקן היווני, שהוא אידיאליזציה של הדמות לעומת הפסלים מהתקופה ההלניסטית המתארים מתאבקים ונשים זקנות. מבחינה זו ניתן להגדיר את הראליזם כתאור מודע של היחיד או האובייקט המסוים.

4. הראליזם כסגנון נפרד הדומה אבל שונה מסגנונות כגון ה"וריזם" (verism ע"ע הדיוקן הרומי העתיק) שבו מועתקים תווי פני הדמות ללא שמץ של פרשנות או סינון; ו"הנאטורליזם" השואף לתאר את האובייקט בדיקנות מירבית; TROMPE L'OEIL והאילוויזיזם, שמטרתו לבלבל את הצופה בין מציאות לאשליה.

5. יש המבחינים בשני סוגי ראליזם אובייקטיבי הקרוב יותר לנאטוראליזם, וראליזם סובייקטיבי - הקרוב יותר לאקספרסיוניזם. הבחנה זו ניכרת היטב בהבדל שבין עבודותיו של הונורה דומייה לאלו של גוסטאב קורבה, מאותה תקופה.

6. הראליזם כהיפוכו של המופשט. התיחסות כוללת זו תחילתה בשנים הראשונות של המאה ה-20, עם הופעתו של הסגנון הקרוי "אורפיזם" (ע"ע דלוני). דהיינו, צורות וצבעים ללא זיקה למציאות הפיסית. המשכו אצל האמנים שיצרו תמונות "ללא אובייקט" (ע"ע קאנדינסקי, מונדיאן ומאלביץ).

Ruskin, John

רסקין, ג'ון

1819-1900

סופר, מבקר וצייר בריטי. בן למשפחה אמידה. למד באוקספורד (1836-42). ביקר פעמים רבות בשוויץ ובאיטליה. בספרו הראשון "הציירים המודרנים" (1843) הגן על יצירותיו של הצייר וויליאם טרנר. השני "שבע מנורות האדריכלות" (1849) והשלישי "אבני וונציה" (1851-3) כוללים את הטיעון בזכות עליונותה של האדריכלות הגותית, כביטוי לאמת, לטבע ולמוסר (ראה

סגנון חדש הנוגד את האקדמיזם המלודרמטי של התקופה. לאחר הקמתה של הרפובליקה השלישית (1872), איבד הראליזם בצרפת את משמעותו החברתית ופנה לתאורי נוף צבעוניים, בסגנון הידוע בשם אימפרסיוניזם, שנוצר ע"י קלוד מונה וחבריו. עם זאת ניתן עדיין למצוא את הדגש החברתי אצל הראליסטים שמחוץ לצרפת: איליה רפין (1844-1930) מרוסיה ותומס אייקינס (1844-1916) מארה"ב, מקס ליברמן (1847-1935) וקטה קולביץ (1867-1945) מגרמניה ועוד. לאחר מלחמי"ע הופיעו שתי אסכולות של ראליזם. האחת בגרמניה, הידועה בשם "נויה זאכליכקייט" (תכלית חדשה) והשניה במקסיקו, שנציגו המובהקים הם האמנים דיגו ריברה, אורוסקו וסיקיריס. נושאו העיקריים של ראליזם זה בתחום המאבק למען צדק חברתי וכנגד התופעות היותר קיצוניות של הניצול הקאפיטאליסטי. לאמני מקסיקו, ראוי לציין, הייתה השפעה מכרעת על אמני ארה"ב בשנות המשבר הכלכלי (1929-34).

אסכולה שלישית הקרובה מאוד לזו של מקסיקו התקיימה גם בצרפת (ע"ע מרסל גרומר) והיא ראויה לאזכור בגין השפעתה על אמנות ארץ ישראל בשנים שבין סוף מלחמי"ע ומלחמת קדש (1945-55).

בשנת 1936 נוצר בבריה"מ מושג חדש הידוע בשם "הראליזם הסוציאליסטי", שתאר גיבורי מהפכה ואנשי עבודה ברוח אקדמיזם מלודרמטי הנוגד לחלוטין את עיקרו של המושג.

הראליזם משום מה לא זכה להתפתח כתנועה או סגנון מודע בתחום הפיסול. ניתן לתרץ תופעה זו בנימוקים שונים, אלא שרובם אין בהם כדי לשכנע, הן בגין היותם תקפים גם לגבי הציור והספרות והן בגין הדוגמאות - אמנם בודדות - המצביעות על הפוטנציאל שהיה חבוי בכיוון זה. כך למשל קבוצת פסלוני הרקדניות של הצייר אדגר דגה (1834-1917) שנוצרו משנת 1880 ואילך ובהמשך קבוצת פסלוני הקרמיקה, על נושא העבודה, של הפסל ז'ול דאלו (1838-1902). לעומת זאת ניתן ליחס להשפעת הראליזם את השימוש בחפצים אמיתיים OBJET TROUVÉ שעשו כמה אמנים, כגון מרסל דושאם (1887-1968) וסורראליסטים אחרים - תופעה שחזרה בשלהי שנות החמישים, כתגובה לאקספרסיוניזם המופשט. סגנון זה התבטא בעבודות שונות, מהן דו מימדיות ומהן תלת מימדיות, כגון יצירת מציאות חדשה העוטפת את הצופה; הצגתם של חפצים הלקוחים מחיי היומיום, לעתים כמות שהם ולעתים בהגדלה; יציקות גבס של דמויות וחפצים וכו'. לעומת זאת ניתן לגלות זיקה חזקה בין הראליזם החברתי והאובייקטיבי מטרות הפונקציונאליזם כפי שנוסחו ע"י האדריכל האנס מאייר (ע"ע) בשנים בהן פעל במסגרת הבאוהאוס (1927-30).

בתחום האדריכלות מתממש הראליזם, מאז ומתמיד, ע"י הבניה הפונקציונאלית הספונטאנית, החל מבקתות כפריות ועד לבנייני מחסנים ותעשייה. כיום מקובל ליחס את הראליזם כסגנון מודע לתופעות כגון "ארמון הבדולח", שהוקם (1851) ע"י פאקסטון ליריד מוצרי התעשייה בלונדון ו"מגדל אייפל" (1889) הקרוי על שם מתכננו, שהוקם בפאריז לרגל היריד הבין לאומי. אבל, דוגמאות אלה ואחרות מצביעות בראש ובראשונה על האוירה הכללית של התקופה: ניצול החומרים החדשים, שהועמדו לרשות

גם פוגין ו-ויולה-לה-דוק). מאוחר יותר כתב על נושאים כלכליים, תנאי עבודה ושיפור חיי הפועלים ע"י מציאת סיפוק והנאה מעבודה. כתבים אלו התפרסמו בצורת "מכתבים חודשיים לפועלים". בגיל 50 (1869) חלה והפסיק כל פעילות עד יום מותו, בגיל 81.

Baudelaire, Charles

בודלר, שארל

1821-1867

משורר ומבקר אמנות צרפתי. זכור בזכות אסופת שיריו "פרחי הרע" (תורגם לעברית). יליד פאריז. בהיותו בן 21 (1842) החל להתידד עם אמנים רבים; ידידות שהשפיעה על עמדותיו הפוליטיות ובמיוחד על תפיסת האמנות שלו. בהמשך כתב את הסקירה הראשונה שלו על התערוכה הרשמית "סלון 1845". השניה - סקירת "סלון 1846", שפורסמה כחוברת, מהווה ציון דרך בביקורת וכוללת תאוריות מקוריות ביחס לאמנות.

לאחר הכתרת נפוליון III (1851) התרחק כליל מפוליטיקה. ב-1852 גילה את אדגר אלן פו, כתב עליו מאמרים ותרגם את סיפוריו ושיריו ובכך הקנה לו פרסום בינלאומי, הרבה מעבר למעמדו בספרות האמריקאית. בודלר המשיך בכתיבה על אמנות כל חייו. בין האמנים להם הקדיש מאמרי הערכה מיוחדים: דלאקרוא, קורו, גיי, דומייה, קורבמאנה. יש אומרים שתפיסתו היתה כה חדה עד שמעולם לא שגה בהערכתו.

למרות השקפותיו הליברליות ובניגוד לידידיו המהפכנים, דחה בודלר מכל וכל את התפיסה שהאמנות צריכה לשרת מטרת חברתית או מוסרית. מבחינה זו הוא מהמובילים במגמת ה'אמנות למען האמנות' עם הסופרים פלובר, והאחים גונקור.

הנקודה העיקרית, אצל בודלר, היא הביטוי אישי. הוא דחה את הרעיון כאילו יש איזה יופי אוניברסלי אוניקטיבי. אדבא, היופי שונה בכל תרבות ואצל כל אדם, כי מקורו ברגש. הייחוד האישי הוא העיקר ולכן כל אמנות ששמים עליה מגבלות ומסגרות הופכת בנלית וסופה להתנוון.

בשירתו, כמו בביקורת, מצא סינטזה אסתטית בין התחושות השונות: צבע, ריח וצליל. תפיסה זו השפיעה, לא רק על הציור האימפרסיוניסטי אלא גם על המגמה הספרותית התואמת לה, בעיקר בשירה: הסימבוליזם, שהיא מעין גשר בין המאה ה-19 לשירה המודרנית.

למרות הערצתו לקורבה ולדלאקרוא מצא בכל אחד מהם פגם. הראשון בגין היותו רומנטי מדי והשני בשל היותו מטריאליסט. לעומתם העמיד, למרבה הפלא, את קונסטנטין גיי (Guys ע"ע) כמי שמבטא את המציאות המודרנית.

דרך אסופת שיריו "פרחי הרע", מדבר בודלר אל המאה ה-20, יותר מכל בני תקופתו, בעיקר בזכות התפיסה האישית, יכולת ההבחנה ודחיית כל מגבלה - דבר שהביא גם לאיסור פרסום חלק משיריו. בודלר נפטר בפאריז בהיותו בן 46.

Olmsted, Frederick Law

אולמסטד, פרדריק לאו

1822-1903

מעצב נוף אמריקאי. מגדולי מעצבי הנוף במאה ה-19. יליד הארטפורד, קונטיקט (ארה"ב). בגיל 14 נפגעה ראייתו,

כתוצאה מהרעלה. מחלה זו הגבילה את יכולתו ללמוד במשך מספר שנים. בתקופה זו שימש זמן קצר כשוליה של מהנדס טופוגרפיה. בהיותו בן 20 (ב-1842 ושוב ב-1847) שמע הרצאות על נושאי מדע והנדסה באוני' ייל. לאחר מכן ניסה ידו בחקלאות, לפי שיטות מדעיות אותן למד אצל בעל חווה ניסויית במדינת ניו-יורק. בהיותו בן 30 (1852) כתב ספר בו תאר את מסעותיו בבריטניה, מקום בו התרשם ביותר מ"הגנים האנגליים".

היות ואולמסטד נודע בזכות דעותיו המתקדמות, נשלח ע"י עורך העיתון "ניו-יורק טיימס" לדווח על השפעת העבודות על כלכלת מדינות הדרום. שליחות זו, שנמשכה שלוש שנים (5-1852), כללה דיווחים שבועיים, שקובצו לספר (1861) הנחשב עד היום לאחד המקורות הנאמנים על הדרום באותם ימים.

ב-1857 השתתף בתחרות לתכנון הפארק המרכזי של העיר ניו-יורק (CENTRAL PARK) בשיתוף עם אדריכל בריטי צעיר בשם קאלבר וואו (Calvert Vaux). השניים זכו בפרס ראשון ואולמסטד מונה למתכנן אחראי לפרויקט, שהיה לאבן פינה בתכנון גנים ציבוריים בארה"ב. מכאן ואילך זכה להזמנות רבות נוספות בכל רחבי המדינה. כמו כן מונה כאחראי להקמתן של שמורות טבע במדינות שונות בארה"ב (90-1864) החל משמורת יוסמיטי (YOSEMITE) בקליפורניה ועד לאיזור מפלי הניאגרה (NIAGARA) במדינת ניו-יורק.

בשנת 1890 הוזמן כמתכנן גנים לתערוכת "קולומביה" בשיקאגו, שהפכה בהמשך לגן ציבורי.

Boudin, Eugène

בודן, יוג'ין

1824-1898

צייר צרפתי. נחשב עד היום לאחד מגדולי הציירים בתחום נוף ים. נולד בעיר החוף הונפלור, נורמנדיה. החל ללמוד ציור בפאריז בעידודו של הצייר ז'אן פרנסוא מילה (ע"ע). לאחר תקופה קצרה חזר לאזור ילדותו והתרכז בציורי נוף ים. ב-1858 פגש את קלוד מונה, שהיה רק בן 18 ושכנע גם אותו להתמסר לציור נוף. בודן השתתף רק בתערוכה אחת של האימפרסיוניסטים (1974). מכאן ואילך נתקבל והציג בסלון התערוכות הרששיות. תמונותיו, שלא היו חדשניות במיוחד, נמכרו היטב. בודן נפטר בדובין בהיותו בן 74.

Puvis de Chavannes, Pierre

פובי דה שאוואן, פייר

1824-1898

צייר צרפתי. יליד ליאון. למד בין השאר אצל דלאקרוא. בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 נחשב לגדול ציירי הקיר והיה אהוד על האמנים מכל הזרמים: מקבוצת ה"נביא" והסימבוליסטים (ע"ע) ועד לפוביסטים (ע"ע). יצירתו מתאפיינת בצבעים חיוורים, קומפוזיציה שלווה ומאוזנת והתייחסות מירבית למבנה הקיר וצורתו. כמו כן פיתח טכניקה מיוחדת של ציור על בד שאפשרה את הדבקתו לקיר - טכניקה שאיפשרה את ביצוע התמונה בסטודיו. פובי דה שאוואן נפטר בפאריז בגיל 74.

על מידת הצלחתו תעיד התערוכה המקפת של יצירותיו שנערכה ב"סלון הסתיו 1904". חשיבותו הלכה ודעכה לאחר מלחמת 20' במקביל לתקוה להחזיר לציור הקיר את מרכזיותו באמנות.

יוזף ישראלס

1824-1911

Jozef Israels

צייר יהודי הולנדי. יליד גרונינגן. זכור בעיקר בזכות תמונות המתארות את חיי האיכרים והדייגים. בנו של איש עסקים. לאחר מאבק קצר עם הוריו הוסכם שילמד אמנות. ובמקביל ימשיך לסייע לאביו. מגיל 18 למד באקדמיה ובמקביל אצל אמנים שונים, באמסטרדם. כעבור שלוש שנים נסע לשנתיים לפאריז וכאן הושפע כנראה מסגנונו של ז'אן-פרנסוא מילה (ע"ע Millet 1814-75) המשלב רומנטיקה וראליזם, ובהמשך גם אימפרסיוניזם. עם שובו השתקע ב-האג, עד מותו בגיל 87.

גארניה, שארל

1825-1898 אדריכל צרפתי. ר' האוסמן -1809
1891 עמ' 396.

Garnier, Charles

Moreau, Gustav

מורו, גוסטב

1826-1898

צייר צרפתי, זכור כמחנך. נולד בפאריז. למד ולימד בבו-זאר. גישתו הליברלית, גרמה לכך שהיה אהוב על תלמידיו ביניהם ע"ע: מרקו, רואו, מאטיס ועוד (לימים חברי קבוצת ה"נביא" וה"פוב"). רוב תמונותיו של מורו הם על נושאים מהתנ"ך והמיתולוגיה בסגנון אקזוטי, סימלי וארוטי, המבשר את האר-נובו של שלהי המאה ה-19. יש סוברים, שהשפיע על תלמידיו בצבעוניות העזה של צבעי המים שיצר, למרות שהללו לא יתגלו אלא לאחר מותו - בפאריז - בגיל 72. גוסטב מורו הוריש את סדנתו למדינה, שהפכה, בידי תלמידו הצייר רואו, למוזיאון של יצירותיו.

Carpeaux, Jean-Baptiste

קארפו, ז'אן-באטיסט

1827-1875

פסל צרפתי. יליד וולנסייין. בנו של פועל בנין. למד בסטודיו של הפסל רוד (Rude ע"ע) בבו-זאר. זכה בפרס רומא ב-1854. בגיל 35 (1862) חזר לפאריז והיה אהוב מאד על ציבור חובבי האמנות - עד כדי כך שפסליו נחשבים למאפייני תקופת נפוליון III. עבודתו היותר ידועה: "הריקוד" (1869), הוכנה עבור חזית בנין האופרה בפאריז. קארפו נפטר מספר שנים לאחר מכן, בהיותו בן 48.

Hunt, Richard Morris

האנט, ריצ'רד מוריס

1827-1895

אדריכל אמריקאי. זכור כמי שהסיט את סגנון הבניה בארה"ב לכיוון הרומנטיקה האקלקטית. יליד בארטלבורו בארה"ב. בן למשפחה אמידה ומכובדת מניו-אינגלנד. הגיע לפאריז בגיל 16 (1843) למד ציור, פיסול ואדריכלות בבו-זאר (האמריקאי הראשון בבית ספר זה). בתום לימודיו עבד במשרד של ה"מ לפואל (ע"ע). חזר לארה"ב בהיותו בן 28 (1855). זמן מה לאחר מכן הוזמן לושינגטון להרחיב את בנין "הקפיטול". להאנט השפעה רבה על התהוותו של הסגנון האקלקטי, השואב ממקורות הסטוריים שונים. בין בניניו המפורסמים: בנין "טריביון" בניו-יורק (1874) בסגנון ניאוגוטי אקלקטי. בנין זה הוא גם רב הקומות (גורד שחקים) הראשון בארה"ב. בתי פאר למליונרים, כגון

מארקאנד, אסטור וכמה מבני משפחת ואנדרבילט ביניהם היותר מפורסם בניו-פורט (5-1892) רוד-איילנד בסגנון ארמונות הרנסאנס. כמו כן היה שותף בעיצוב תערוכת "קולומביה" בשיקאגו, בסגנון הניאו-קלאסי (1893) יחד עם דניאל בארנהאם (ע"ע) וצ'ירלס מקים (ע"ע). לפני מותו, בגיל 68, עוד הספיק לעצב את חזית מוזיאון ה"מטרופולין" בניו יורק (נבנה 02-1900). האנט נפטר בניו-פורט, רוד-איילנד בהיותו בן 68.

טן, היפוליט

1828-1893

Taine, Hippolyte

הוגה דעות צרפתי. נולד בחבל הארדנים. בנו של עורך דין. למד בבתי ספר פרטיים. לאחר מות האב עברה המשפחה לפאריז. היה תלמיד מצטיין בתיכון ובלמודי הפילוסופיה באוני'. כבר בגיל 15 זנח את האמונה הדתית ואימץ את הגישה שכל הידוע חייב להתבסס על ניסויים מבוקרים. עם זאת נמשך גם לרעיונות הפילוסופיים של הגל ושמפניוזה, שחיפשו תשובה כוללת לכוח המניע את החיים והיקום. בגין דעותיו אלה, שהיו שונות מהגישה הרווחת בפקולטה לפילוסופיה בפאריז, נפסלה עבודת הדוקטורט שלו (1851) - דבר שגרם לשערוריה בציבוריות הליברלית. לאחר מכן הגיש שתי עבודות נוספות - האחת על אפלטון והשנייה על לה פונטיין (1853), שזיכוהו בפרס האקדמיה.

טן פרסם וחיבר מאמרים רבים בנושאים כגון ספרות, הסטוריה ופילוסופיה - כולם בשיטת הביקורת המדעית - תוך ניסיון למצוא גורמים וסיבות לאירועים ולהתפתחויות. כך למשל טען שע"י עיון ולימוד במסמך ספרותי ניתן לעמוד על הפסיכולוגיה של הסופר ואפילו על תולדות חייו ואישיותו.

"המניעים" העיקריים בספרות כמו בכל תחום אחר הם, לדעתו של טן, אישיותו של היוצר, מעמדו החברתי, דעותיו, הסביבה הפוליטית ונתונים גיאוגרפיים. לדעות אלו נמצאו דורות רבים של חסידים בין חוקרי ביוגרפיות, הסטוריה וספרות.

ב-1864 החליף את הארכיטקט ויולה-לה-דוק, כפרופסור לאסתטיקה ותולדות האמנות בבו-זאר. טן כיהן במשרה זו עשרים שנה ופרסם את הרצאותיו במספר ספרים: "הפילוסופיה של האמנות" (1865), "הפילוסופיה של האמנות האיטלקית" (1866), "האידיאל באמנות" (1867), "האמנות ההולנדית" (1868) ו"האמנות היוונית" (1869). במקביל המשיך במחקרים הסטוריים וספרותיים. ב-1870 פרסם את הבחנותיו בתחום הפסיכולוגיה בספר, "על האינטליגנציה", שהעמיד אותו בשורה אחת עם מיסדי הפסיכולוגיה הניסויית.

הפלישה הגרמנית (פרוסית) גרמה לשינוי בהתלהבותו הקודמת מהציביליזציה הגרמנית וליתר מעורבות פוליטית חברתית. ב-1872 פרסם חוברת בה ניסה לעמוד על הסיבות למהפכות החברתיות.

טן נחשב למנהיג הגישה הנקראת "פוזיטיביזם" צרפתי (גישה המעריצה את המדע וההגיון). עם זאת לא היה מטריאליסט צרוף וניסה לשלב בתורתו גם היבטים של הפילוסופים האיטליאליסטים.

טן פעל בתקופה סוערת של מחלוקות בין שתי הגישות הרומנטיות של אנגר ודלקרוא והגישה הראליסטית של קורבה. בנוסף למלחמת הסגנונות בארכיטקטורה

(קלאסיקה, בארוק וגותיקה). כתוצאה ממצב זה נאלץ לחפש אמת מידה חדשה, שתאפשר את הערכתה של יצירת אמנות ללא העדפה של סגנון מסוים. במילים אחרות, אמת-מידה המתאימה לעידן פלורליסטי בדומה לתקופתנו אנו. ברוח זו יש להבין את קביעתו, שטיבה של האמנות נקבע בהתאם ליכולתו של האמן לחשוף, לתמצת ולפרש מחדש את מאפייני הנושא שלפניו. היפוליט טן נפטר בפאריז בגיל 65.

טולסטוי, לב
Tolstoy, Lev
1828-1910

סופר והוגה דעות רוסי (שמו המלא: הדוכס, לב - ניקוליביץ טולסטוי). יליד יאסניה, פולניה. בן למשפחת אצילים בעלי קרקעות. למד בנעוריו באוני קאזן, אבל התאכזב מרמת הלימודים וחזר לחוה המשפחתית. בגיל 23, התנדב לצבא והצטרף לאחיו ששרת באזור הקאווקאזים. השתתף בקרבות עם השבטים המקומיים ולאחר מכן במלחמת קרים. התפרסם לראשונה בזכות ספורים קצרים בהם תאר את גבורתם של הנצורים בסבסטופול. בגיל 32 ערך סיור במערב אירופה וכשחזר פתח בית ספר לילדי האכרים, סמוך לכפר מולדתו.

בהיותו בן 33 (1861) התחתן עם סוניה, בת המעמד הבינוני. ומכאן ואילך עסק בעיקר בכתיבה: "הקוזקים" (1863), "מלחמה ושלום" (1865-9), "אנה קארנינה" (1875-7), "הוידוי" (1882) ו"התחיה". בספרו "הוידוי" החל לחפש ולפתח אמונה נוצרית אנארכיסטית; נושא שהקדיש לו את כל זמנו בשנים הבאות.

ב-1897 פרסם את שיטתו האסתטית "מהי האמנות?" - בה הוא קובע שיסודה של תופעת האמנות ביכולת האנושית להזדהות, דהיינו, היכולת להעביר ולקלוט תחושות כגון: עצב, שמחה, עליצות וכו'. מכאן נובע, לדעתו, שיש למדוד את היצירה האמנותית רק לפי יכולתה להביא אותנו לידי הזדהות רגשית. יתרה מכך, היות והחוויה הנעלה היא האמונה הרי שהאמנות הדתית היא גם הראשונה במעלה.

לטולסטוי היתה דעה נחרצת, שלילית בדרך כלל, ביחס לאמנים ואמנויות רבות. אחת מהן מופיעה בסיפורו המפורסם "סונטת קרויצר" ע"ש יצירתו של בטהובן.

מאריי, אטיין-ז'ול
Marey, Etienne-Jules
1830-1904

רופא צרפתי. פיתח את שיטת הרישום הגרפי של הדופק ולחץ הדם המקובלת עד היום. במקביל המציא מצלמה, שאפשרה צילום ושיחזור תנועתן של ציפורים במעופן - ובכך תרם רבות לפיתוח תחום זה.

צילומיו של מאריי בהן ניראת התמונה ברצף על אותו צילום (בניגוד לרצף הצילומים הבודדים של מויברידיג' ע"ע) היו כנראה מקור ההשראה העיקרי של הפוטוריסטים. מאריי נפטר בפאריז בגיל 74.

להמצאת הצילום היתה השפעה מכרעת על התפתחות האמנות, כאשר האמנים איבדו את פרנסתם כמתעדי העולם הסובב אותנו (דיוקנות, נוף, בנינים, ארועים וכו'). בנוסף לכך איפשר הצילום "ראיה" ראליסטית אובייקטיבית, שעלתה בקנה אחד עם תפיסתם של מאנה, מונה וידידיהם, שגם הירבו להעזר בצילומים.

מויברידיג', אדוארד
Muybridge, Edward
1830-1904

מחלוצי הצילום. נולד באנגליה. היגר בצעירותו לארה"ב. כאן נודע בזכות מחקריו בתחום התנועה של אנשים ובעלי חיים, שהחלו ב-1872, כאשר אחד מאיילי ההון האמריקאים ביקש לברר באם הסוס, כשהוא מדדה (TROT), מרים את ארבעת רגליו מהקרקע (התשובה: כן). חקירת הנושא נמשכה 5 שנים וחייבה העמדת שורת מצלמות (12 עד 24) בעלות מהירות צמצם גבוהה (1000/2), שהופעלו בעזרת חוט, שנותק בעת שהסוס חלף מול המצלמה. בדרך דומה הכין סדרות צילומי בני אדם וחיות בתנועה (התפרסמו 1887). בהמשך פיתח מתקן להקרנת צילומים במהירות על מנת לשחזר את התנועה. מתקן זה, שהוצג בתערוכת העולמית "קולומביה" בשיקאגו (1893), נחשב לאחד מאבות מצלמת הקולנוע.

מויברידיג' חזר לכפר מולדתו בשנותיו האחרונות וכאן נפטר בהיותו בן 74. ספריו של מויברידיג' פופולאריים עד היום, אצל אמנים רבים, כמקור להבנת התנועה הטבעית, בניגוד להקפאת התנועה ("פיזה") של דוגמני הציור.

פיסארו, קאמיל
Pissarro, Camille
1830-1903

צייר צרפתי. מגדולי האימפרסיוניסטים. פיסארו נולד ב-סנט תומאס באיי הבתולה (בשעתו מושבה דנית באיים הקאריביים), למשפחה יהודית ספרדית. ב-1855 התקבל לבו-ז'אר. התמחה בציור נוף וראה עצמו כממשיך דרכו של קאמיל קורו (ע"ע). החל להציג בקביעות בסלון האקדמיה משנת 1856 ואילך.

במלחמת צרפת-פרוסיה (1870-71) נתפס ביתו וכל תמונותיו הושמדו. פיסארו עצמו נמלט לאנגליה יחד עם מונה אותו הכיר עוד בתקופת לימודיו. שם ראו, כנראה לראשונה, תמונות של טרנר וקונסטבל (ע"ע). עם תום המלחמה (1872) חזר לצרפת והתישב בפונטואז, מקום בו גר כבר בעבר. כאן גם התידד עם סזאן (ע"ע), שהגיע במיוחד (1872) על מנת ללמוד אצלו את הטכניקה האימפרסיוניסטית. בהמשך השתתף בכל תערוכותיה של קבוצת האימפרסיוניסטים (86-1874).

בהיותו בן 54 (1884) פגש את סניאק, גיומן וסרה. כתוצאה ממפגש זה אף צייר זמן מה בשיטה הפוינטיליסטית.

ב-1892 נערכה לו תערוכה בגלריה דוראן-רואל, בה הוצגו מאה מתמונותיו. תערוכה זו נחשבה לאחת המוצלחות באותה שנה. ב-1896 החל מאבד את ראייתו (בעיקר סבל מאור שמש) ונאלץ להשאר בביתו. פיסארו נפטר בגיל 73 כשהוא כמעט עורר לחלוטין.

רבים מאמני התקופה כבדוהו ולמדו ממנו את רזי האימפרסיוניזם, ביניהם גוגן שקרא לו 'מורי' וסזאן, שאמר עליו שיכול היה בסבלנותו ללמד גם אבנים לצייר.

דוראן-רואל, פאול
Durand-Rouel, Paul
1831-1922

סוחר אמנות צרפתי. הראשון שתמך בציירי בארביזון ובאימפרסיוניסטים. החל דרכו בגלריה של אביו. בשנת 1847, עוד בטרם מלאו לו 17, היה הראשון והיחיד שקנה כמה תמונות מקורו (ע"ע) ומציירי אסכולת בארביזון, כולל כמעט כל עבודותיו של תיאודור רוסו (ע"ע). בנוסף

Jenney, William Le

ג'ני, וויליאם לה ברון
Baron 1832-1907

אדריכל אמריקאי. ר' ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ'
406.

Eiffel, Gustav

אייפל, גוסטב
1832-1923

מהנדס צרפתי. זכור בזכות הקמת המגדל בפאריז הקרוי על שמו. יליד דיז'ון. למד כימיה והנדסת בנין. לאחר שעבד כמה שנים כשכיר בחברות קבלניות יסד חברה משלו. התמחה בבנין גשרי ברזל ופלדה, בעיקר לרכבות, שהיו בעיצומה של תנופת פיתוח אדירה. אייפל היה גם מחלוצי פיתוח שיטת הבניה המרחבית התלת מימדית. בשנת 1889, בהיותו בן 57, זכה בתחרות ציבורית לתכנון ובנית מגדל בתערוכת המאה למהפכה הצרפתית. המגדל נועד לפרוק, אולם בלחץ דעת הקהל הוחלט להשאירו על כנו, כסמל לפאריז המודרנית. אייפל נפטר בפאריז בהיותו בן 75.

מגדל אייפל (1889): לקראת חגיגות מאה השנים למהפכה הצרפתית הוחלט לערוך תחרות לתכנון והקמת מיבנה נושא רווחים (ההשקעה על חשבון המציעים), שישמש כנקודת מוקד לארוע. לאחר שנבדקו למעלה מ-100 הגשות הוחלט לקבל את הצעתו של מהנדס הגשרים גוסטב אייפל: מגדל ברזל בגובה 300 מטר. המגדל, שהפך לאטרקציה אדירה, נבנה תוך חודשים ספורים, עם צוות עובדים קטן ובמחיר יחסי צנוע. בתום התערוכה לא רק שכוסו כל ההוצאות, אלא שאייפל נותר עם רווח נאה.

במגדל באו לידי ביטוי הידע ההנדסי שהצטבר בנושא הקמתם של מיבני ברזל, פעולת כוחות הרוח ועוד. במילים אחרות, מבצע הנדסי טהור (למעט הקשת התחתונה שהיא כנראה תוספת סגנונית), שהפך לסימלה של פאריז וצרפת, למרות כל המחאות מצד השמרנים והאקדמיה, שדרשו לפרוק. מגדל אייפל הוא גם מהאותות הראשונים למהפכת המגדלים' המודרנית, שהחלה בשיקאגו וניו-יורק ולימים עברה לאירופה, לפחות רעיונית. ע"ע: המגדלים של סנטאליה, מגדל האינטרנציונל של טאטלין, מגדלי הזכוכית של מייז'ו וואן דר רו, מגדל אינשטיין של מנדלסון ואפילו המגדלים הצנועים מעץ שקמו בארץ בשנות ה-1930 במסגרת מבצע 'חומה ומגדל'. אפשר אפילו לומר שהאדריכלות המודרנית נולדה בסימן מהפכת המגדלים.

Dore, Gustav

דורה, גוסטב
1832-1883

צייר צרפתי. מגדולי המאיירים בסגנון הרומנטיקה. דורה נולד בשטרסבורג עבר עם משפחתו לפאריז בגיל 15 והחל לעבוד כקריקטוריסט בכתב עת היתולי. יצר מספר אלבומים של ליטוגרפיות בסגנון זה. במשך חייו אייר למעלה מ-90 ספרים. הידועים שבהם: "גראגאנטוא ופאנטאגורואל" של רבלה (1854); "סיפורים היתוליים" של באלזאק (1855); "דון קיחוט" של סרואנטס (1862); "הגיהנום" של דנטה (1861); איורים לתנ"ך (1866); "סיפורי הברון מינכאוון" ועוד. לביצוע תחריטיו נאלץ לעתים להעסיק למעלה מ-40 עוזרים.

ב-1869 ביקר בלונדון ונשאר בה עד תום המלחמה הצרפתית-פרוסית. בתקופה זו הכין רישומים של שכונות העוני בלונדון, שהם כמעט היחידים בהם תאר את

למקדמות כסף שנתן לז'אן-פרנסוא מילה (ע"ע). בהיותו בן 34 (1865) ירש את הגלריה של אביו. כעבור כ-7 שנים (1872) מיד בתום המלחמה הפרנקו-פרוסית, קנה ממאנה (ע"ע) את כל תמונותיו תמורת סכום נכבד - למרות שבשלב זה עדיין התקשה למכור את אוספיו הקודמים. בהמשך פגש את מונה (ע"ע) ואימפרסיוניסטים אחרים והחל רוכש גם מיצירותיהם. לאור ההתענינות הגוברת של הציבור האמריקאי ביצירותיו של קורו, החליט לקיים תערוכה של נופים אימפרסיוניסטים בניו יורק (1886). התערוכה זכתה לתגובה נלהבת של הביקורת והקהל. שנה לאחר מכן (1887) פתח בניו יורק גלריה משלו (סניף לגלריה בפאריז) שבזכותה נהיה לסוכנם העיקרי של האימפרסיוניסטים בארה"ב.

על פועלם של סוחרי אמנות ע"ע:

Duveen	1869-1939
Kahnweiler	1884-1976
Vollard	1865-1934
Uhde	1874-1947

Webb, Philip

ווב, פיליפ
1831-1915

אדריכל בריטי. מחלוצי סגנון ה"ארטס אנד קראפטס" (ניאו רומאנסק). ווב נולד באוקספורד. עסק בעיקר בתכנון בתי מגורים כפריים. תכנן (1859) את בית ידידו וויליאם מוריס. בניגוד לאופנה המקובלת לא טויח הבנין על מנת לחשוף את הלבנים האדומות ממנו היה עשוי. מכאן השם "הבית האדום", המרמז גם על השקפותיו הסוציאליסטיות של מוריס.

ווב היה שותף בחברת "מוריס מארשאל, פוקנר ושות'י" שהוקמה ביוזמת מוריס. במסגרת זו עיצב רהיטים, כלי זכוכית, בדים, שטיחים וכו' (ראה וויליאם מוריס וסגנון ה"ארטס אנד קראפטס"). פיליפ ווב נפטר בהיותו בן 84.

סגנונו של ווב אמנם קרוב לניאו רומאנסק, אבל חופשי ונינוח יותר. במילים אחרות, סגנון, שאינו רווה נחת מהרומנטיקה הניאו קלאסית אבל טרם מצא את שפתו הוא. עם זאת יש לציין, שמבחינה אדריכלית ואפילו פונקציונלית, אין נוח ממנו. כאן הכל בסדר: חלון פה, אגף שם; הכל מאד כפרי, מאד (אפילו) אנגלי. יש אומרים שצריך למצוא את תחילתו של סגנון זה אצל ריצ'ארדסון בארה"ב, שהוריש אותה לאסכולת שיקאגו וממנה לאסכולת "הערבה", ששיאה הוא ביצירותיו של פרנק לויד רייט בין השנים 1910-14 (ע"ע).

Shaw, Richard Norman

שאו, ריצ'רד נורמן
1831-1912

אדריכל בריטי. נולד באדינבורג (סקוטלנד). תכנן בתי מגורים בסגנון הקרוב ל"ארטס אנד קראפטס" של בן דורו פיליפ ווב, אבל גם בהשפעת סגנונות גותיים כגון הניאו גותיקה, והבניה ההולנדית של המאה ה-17. יש הקוראים לאקלקטיקה רומנטית זו גם בשם OLD ENGLISH STYLE. בהיותו בן 45 (1876) תכנן את פרבר המגורים בדפורד פארק, ליד לונדון - ראשון מסוגו ועל כן היתה לו השפעה רבה על תחום זה, באנגליה ומחוצה לה. אבל לאחר 1890, פנה לכיוון ניאו-קלאסי כבד. שאו נפטר בלונדון בהיותו בן 81.

המציאות בסגנון ריאליסטי מובהק. בזמנו נודע גם בזכות ציוריו ופסליו, על אף שאין בהם את החיוניות של איוריו. דורה נפטר בפאריז בגיל 51. לאיוריו של דורה, שהם על הגבול שבין פאנטזיה לרומנטיקה, היתה השפעה מכרעת על דורות רבים של מאיירים וציירים, עד מלחמת 1914.

Manet, Edouard

מאנה, אדוארד

1832-1883

צייר צרפתי. מגדולי האמנים בכל הדורות. חלוץ הריאליזם המודרני בשני תחומים: הצבע והתאור האובייקטיבי של מציאות היומיום כמות שהיא. מאנה נולד בפאריז. בנו של עובד בכיר במשרד המשפטים. למד בתיכון עיוני אבל עיקר התעניינותו היתה בשיעורי הרישום. היות ונמנע ממנו להמשיך בלימודי ציור (אביו רצה שילמד משפטים) הגיש בקשה להתקבל לבי"ס לימיה, אבל נכשל בבחינות הכניסה. מיד לאחר מכן (1848) שרת, כשוליית נווט, על אניה, שהפליגה לריו דה ז'נרו. עם שובו כעבור ששה חדשים, נגש בשנית לבחינות כניסה לבי"ס לימיה אך נכשל. בשלב זה, בהיותו בן 18 (1850), התרצה אביו ואיפשר לו ללמוד אצל תומא קוטור (1815-79) שהתפרסם בזכות תמונתו "הרומאים בתקופת הניוון" (1847) המשלבת את סגנון הרומנטיקה הניאו קלאסית עם רמזים פוליטיים (ניווה של צרפת), בתוספת מנה גדושה של ארוטיקה. במקביל למד נגינה על פסנתר אצל סוזאן לונהוף, מוסיקאית ממוצא הולנדי (לימים ילדה בן שהוצג כאחיה ומאנה כסנדקו).

לאחר 6 שנות לימוד, בהיותו בן 24 (1856), פתח סטודיו ביחד עם אחד מחבריו, אמן צעיר, שהתמחה בנושאים צבאיים. כאן השלים את תמונתו המפורסמת הראשונה "הילד עם הדובדבנים" (1858), שהיתה קשורה לארוע טרגי: המודל לתמונה זו התאבד בתליה על מסמר בסטודיו. ארוע זה זעזע את מאנה, שעבר מיד לסטודיו אחר, כאן צייר את תמונתו הידועה השניה "שותה האבסינית" (נדחתה מסלון 1859).

בהיותו בן 29 (1861) התקבלו שתי מתמונותיו לסלון: "מנגן הגיטרה" ו"הורי האמן"; תמונות שהרשימו גם את דלאקרוא (ע"ע) וגם את אנגר (ע"ע). בהמשך ערך סיור קצר באירופה: (הולנד, אוסטריה, גרמניה ואיטליה). עם שובו התיידד עם המשורר ומבקר האמנות שארל בודליר (ע"ע), שהציע לו לצייר קונצרט בגני הטולרי. התמונה (1862), לא רק שהיא מתארת את הארוע, אלא שצוירה בחוץ בנוכחות קהל גדול, דבר שהיה חידוש גדול. ראוי לציין שבעת שצייר תמונה זו נוצרה ההכרות בינו לבין האמנים הצעירים, לימים האימפרסיוניסטים, שנהגו לשבת בבית הקפה הסמוך למקום.

שנה לאחר מות אביו (1863) נסע להולנד להפתעת ידידיו, על מנת להינשא לבת זוגו סוזאן לונהוף. ובאותה שנה נדחתה תמונתו "צהרים על הדשא" ע"י ועדת השיפוט של תערוכת הסלון הרשמי, בגלל חדשנותה כביכול, למרות שהנושא לקוח מתמונתו המפורסמת של ג'ורג'ונה (ע"ע). התמונה הוצגה באולם "הדחויים" - הבית החדש שיועד לעשרות הציירים, ביניהם קורבה (ע"ע), שלא נתקבלו לתערוכה הרשמית. אבל גם כאן נתקלה התמונה בגל גדול של בוז הן של הקהל והן של מבקרי האמנות, שהזדעזעו

מהשילוב של אשה ערומה וגברים בלבוש מודרני. בסופו של דבר צריך היה לסגור את האולם לאחר שבמקום פרצה שערוריה.

בסלון 1865 התקבלה והוצגה תמונתו "אולימפיה" (2.14x2.70 מ') - המבוססת על קומפוזיציות של טיציאן (ע"ע) - שהפכה גם היא לסנסציה. שערוריה שניה זו גרמה לו לתסכול רב והוא נסע לספרד, אבל חזר כעבור עשרה ימים של כאבי בטן וחשש להרעלת קיבה. בסלון 1866 שוב נדחתה תמונתו, "החלילן", הפעם בטענה שהתמונה שטוחה מדי. כאשר נדחו כל תמונותיו מהיריד הבינלאומי של 1867, עשה כמו קורבה 12 שנה קודם לכן (1855), והעמיד ביתן משלו, שכלל 50 תמונות על נושא מלחמות השוורים, שצוירו עפ"י סקיצות שהביא מספרד. על אף שמעטים טרחו להכנס לתצוגה, זכה לביקורת נלהבת מחסידי הריאליזם: המשורר שארל בודליר (ע"ע) והסופר הצעיר אמיל זולא (1840-1902).

עם פרוץ המלחמה בין רוסיה וצרפת (1870), עזבה משפחתו את פאריז ואילו הוא עצמו התגייס למשמר הלאומי והשתתף בקרבות כקצין בדרגת סגן. לאחר התבוסה הספיק לחזור לפאריז, עוד לפני פרוץ מרד האזרחים (הקומונה הפאריזאית), אבל מצא את המקום מוזנח והרוס למחצה. רק תמונותיו, שהיו במקום אחר, ניצלו ונמכרו על ידו תמורת סכום נכבד לבעל הגלריה דוראן-רואל (ע"ע).

ב-1872 נסע שוב להולנד וראה - כנראה לראשונה - את תמונותיו של פרנץ האלס (ע"ע) וכשחזר צייר את "השתיין" שהוצג בהצלחה בסלון של 1873. בשלב זה נאות לצאת ביחד עם קלוד מונה (ע"ע) על מנת לצייר את חופי הסינה. אבל למרות הידידות והזיקה הסגנונית הברורה שביניהם נמנע מאנה מלהציג את עבודותיו בתערוכות האימפרסיוניסטים. מכל מקום, בסלון 1875 שוב נדחו שתי מתמונותיו המפורסמות: "מונה בסירה" ו"הכובסת".

בגיל 45 (1877) החל לסבול ממחלה, שהקשתה עליו את ההליכה ואשר החמירה במהירות. עם זאת המשיך לעבוד וכעבור 5 שנים (1882) הציג, בתערוכת האמנות הצרפתית בלונדון, את תמונתו הידועה "הבר בפולי ברג'ר". באותה שנה הורע מצבו והרופאים נאלצו לכרות את רגלו השמאלית לאחר שפשט בה נמק. מאנה נפטר כעבור זמן קצר בהיותו בן 51.

יצירתו של מאנה מגשרת בין התפיסות שרווחו בתקופתו כגון האקאדמיזם, הרומנטיקה והריאליזם ובין האמנות המודרנית שתחילתה עם מונה והאימפרסיוניסטים. האקאדמיזם לעת זו פרושו, התרפקות ניאוקלאסית רומנטית, לעתים ארוטית, על המיתולוגיה, ההסטוריה ואמנות העבר. מאלה לקח מאנה את הנושאים לתמונותיו המפורסמות כגון "הארוחה על הדשא" ו"אולימפיה" שמקורם אצל רפאל, ג'ורג'ונה וטיציאן.

הרומנטיקה הסוערת והמיוסרת שייצגה את הליברליזם והקידמה, בשנים שאחרי נפוליון, איבדה בשלב זה את משמעותה המקורית. הניאו-קלאסיקה הרומנטית של טרום המהפיכה ילדה את האקאדמיזם, הרומנטיקה של יסורי האדם, את התוגה המתוקה והסער והפרץ את המלודרמה. מאנה, מכל מקום, שאב מרומנטיקה זו את הנושאים לתמונות כגון "זמר ספרדי", "זמר רחוב",

"החליקן", "ההוצאה להורג של מאקסימיליאן" ועוד. אלא, שאת המלודרמה, החבויה בשמות אלה, תירגם לשפה החדשה - ברוח הראליזם האוביקטיבי של קורבה (ע"ע), דהיינו הצגת המציאות העכשווית כמות שהיא ללא כל תוספת של פאתוס או מוסר השכל.

הסינטזה של ניאו קלאסיקה, דרמה רומנטית וראליזם אוביקטיבי של מאנה מקבילה פחות או יותר לסגנונות הספרותיים של אותה תקופה. כך הונורה באלזאק (1799-1850) ויקטור הוגו (1802-1885) צ'ארלס דיקנס (1812-70) גוסטאב פלובר (1821-80) ועוד רבים. אבל יותר מכל קרוב מאנה לידידו, הצעיר, הסופר אמיל זולא (1840-1902), אבי ה"נאטוראליזם" בספרות: תפיסה של ראליזם כמעט דוקומנטרי. יתרה מכך, ניתן לומר שכשם שזולא נחשב כממשיך הראליזם האוביקטיבי של פלובר ("מאדם בובארי") כך מאנה, ממשיך את דרכו של קורבה. אבל הרבה מעבר לכך, יש לזכור את מאנה כמי שפתח לרווחה את עולם הצבע בפני האמנות המודרנית ובכך יצר גשר בין הראליזם של קורבה, שהיה עדיין אפוף בסממני הרומנטיקה ובין הראליזם של הדור הבא: האימפרסיוניזם של מונה וידידו.

וויסלר). למד באקדמיה הצבאית ווספוינט, אבל נאלץ לעזוב בגלל כשלון בקורס כימיה. בגיל 21 (1855) נסע לפאריז ללמוד ציור. כאן גילה את ולאסקז (ע"ע) ואת ההדפסים היפנים. כמו כן נפגש עם קורבה (ע"ע). והושפע מתיאורית הראליזם. כעבור 4 שנים (1859) עבר לגור בלונדון וזכה להצלחה כצייר תוך שהוא מגבש סגנון משל עצמו, בעיקר בתמונות כמו: "סימפוניות בלבן" ו"האישה בלבן" (1862). עשר שנים לאחר מכן (1872) צייר את תמונתו המפורסמת ביותר "אם האמן" (היום במוזיאון אורסיי, פאריז).

ב-1877, בהיותו בן 43, תבע את ג'ון רסקין למשפט דיבה, על שהשווה את תמונותיו לזריקת צנצנת צבע בפרצופו של הציבור. רסקין חויב אמנם לשלם קנס סמלי אבל וויסלר נשאר ללא פרוטה, בגין הוצאות המשפט. למזלו קיבל בשלב זה הזמנה להכין סידרת הדפסים וציורי פסטל בוונציה, לאחר תקופת מה חזר לאנגליה, התחתן וחי בלונדון - למעט ביקור בפאריז (6-1893) - עד מותו בגיל 69. מכתביו והרצאותיו סוכמו בספר, שפורסם ב-1890 בשם: "האמנות העדינה של רכישת אויבים".

עבודות עיקריות:

Baudot, Anatole de

בודו, אנאטול דה

1834-1915

אדריכל צרפתי. מתלמידיו של ויולה לה-דוק. נודע כאחד האדריכלים הראשונים שדגל בזכות עדיפות הבטון מזוין באדריכלות. זכור היום כמתכנן כנסית ס' ז'אן ב-מונמארטר, פאריז (1894-1902), שעוצבה בסגנון הניאו גותיקה, אבל מבטון גלוי. כמו כן חיבר את הספר רב ההשפעה: "האדריכלות בעבר ובהווה" (פורסם 1916). להמשך התפתחות השימוש בבטון גלוי ע"ע:

Hennebique, Francois	1842-1921
Maillart, Robert	1872-1940
Garnier, Tony	1869-1948
Freyssinet, Eugene	1879-1962
Nervi, Pier Luigi	1891-1979
Perret, Auguste	1874-1954
Torroja, Eduardo	1899-1961
Candela, Felix	-1910

1859	"שנתה האבסינת"
1860	"זמר ספרדי"
1862	"קונצרט בגני הטולרי"
	"זמר רחוב"
	"בלט ספרדי"
	"הגברת ויקטואר בתחפושת"
1863	"אולימפיה"
	"צהרים על הדשא"
1864	"מרוץ סוסים"
1866	"החליקן"
	"מלחמת שוורים"
1867	"ההוצאה להורג של מאקסימיליאן"
1867-8	"דיוקן מאנה ואשתו מנגנת על פסנתר"
1868	"דיוקן של אמיל זולא"
	"צהרים"
1869	"המרפסת"
1873	"תחנת הרכבת ס' לאזאר"
1874	"בסירה"
	"מונה בסירה"
1875	"הכובסת"
1877	"נאנה"
	"החלקה"
1878	"הבלונדינית עם חזה חשוף"
	"רחוב מקושט בדגלים"
1879	"בקפה פר לה טויל"
	"המלצרית"
1881	"גן האמן בוורסאי"
1882	"הבר בפולי ברגר"

Morris, William

מוריס, וייליאם

1834-1896

סופר ומעצב. חלוץ סגנון ה"ארטס אנד קראפטס". מראשוני הסוציאליסטים באנגליה. מוריס נולד ב-וואלט-האמסטו ע"י לונדון. בן למשפחה אמידה. שהחל לפעול לשינוי פני הסגנון ההמוני של העיצוב התעשייתי, כפי שבא לידי ביטוי בתערוכה הבין לאומית בלונדון (1851) "הקריסטל פאלאס". ליוזמתו הצטרפו כמה ציירים וכן התאורטיקן ג'ון רסקין. בשנת 1859 הזמין מוריס את האדריכל פיליפ ווב לתכנן את ביתו: גם הבית וגם תכולתו היו לאב טיפוס של הסגנון הקרוי 'ארטס אנד קראפטס'.

ב-1861 יסד חברה ("מוריס, מרשאל, פוקנר ושות'") ליצור ועיצוב מוצרים לבית, במטרה להחיות את רוח הגילדות של שלהי ימי הביניים: אחוה מקצועית, עזרה הדדית, איכות וגאווה במלאכת היד; מטרה שהיתה לה גם זיקה ברורה לאחוה ה'פרה רפאלית', אליה השתייכו בשעתו (1848-53)

Whistler, James

וויסלר, ג'יימס

1834-1903

צייר אנגלי ממוצא אמריקאי. זכור בין השאר כמי שהביא מקצת חידושי פאריז לאנגליה. וויסלר נולד ב-לואל מאסאצ'וסטס (ארה"ב) (שמו המלא ג'יימס אבוט מקיניל

רוב הציירים ידידיו של מוריס.

ב-1877 יסד את החברה להגנת הביניים ההסטוריים בבריטניה, ברוח חברה דומה שהוקמה בצרפת ב-1834 בראשות הסופר פרוספר מרימה (ע"ע ויולה לה דוק). כמו כן הקים (1891) בית דפוס בשיתוף עם הגרפיקאי והאדריכל ארתור מקמורדו (Mackmurdo, 1851-1942) בו הוציאו לאור הדפסים וספרים בסגנון הקליגרפיה והאיור של ימי הביניים.

מוריס נפטר ב-האמר סמית על יד לונדון, בהיותו בן 62. בחייו של וויליאם מוריס התמזגו שני מרכיבים: השאיפה הרומנטית להחיות את סגנונות ימי הביניים (רומאנסק וגותיקה) ופעילותו הפוליטית כחבר במפלגה הסוציאליסטית בראשותו של פרדריק אנגלס (1820-1895) שכללה פירסום מאמרים, הרצאות והשתתפות בהפגנות. העובדה שוויליאם מוריס, סוציאליסט מפוכח הלוחם לתיקון החברה של זמנו, הסתבך בסגנונות הסטוריים רומנטיים, רק מוכיחה את כוחה של רוח התקופה, שהיא חודרת לכל פינה. על כן לא יפלא שמרבית עיצוביו ואפילו ביתו, "הבית האדום", שתוכנן ע"י ידידו פיליפ ווב, אינם אלא גירסה נוספת של אותה נוסטלגיה רומנטית.

"אמנות ומלאכה" ARTS & CRAFTS. תנועה בין לאומית בעיצוב. המונח מקורו בשמה של תערוכה שארגנו מספר מעצבים (1888) רובם חבריו של וויליאם מוריס או תלמידיהם. מבחינה צורנית שילבו נושאים עממים כפריים עם מרכיבים מסוגניים ברוח הרומנטיקה הניאו גותית. הזיקה בין הליבראליזם, או הסוציאליזם של מוריס והארטס אנד קרפטס, נובעת מהאמונה שהכיעור מהמם ומנוון את הציבור ובעיקר את הפועלים הנזקקים לאותם מוצרים "המוניים" - ואילו היופי מרומם את הרוח ובהכרח ישפר גם את החברה בה אנו חיים. אלא שאת הפער בין הכוונות הטובות למציאות אי אפשר היה לגשר ע"י סגנון כל שהוא ובוודאי שלא ע"י החזרה למלאכת יד, שהעלתה את מחיר המוצר מעבר להישג ידו של הציבור הרחב, לא כל שכן הפועלים, שהשתכרו בקושי למחייתם. מכל מקום, לקראת סוף המאה ה-19 הלכה והתנוונה תנועת הארטס אנד קרפטס, עד שלא יכלה עוד לקבל את החידושים שצמחו מפעולתיה היא עצמה. כך למשל נדחו אפילו חידושי האר-נובו וקבוצת גלאזגו (ע"ע מקינטוש) ובסופו של דבר הפך המושג למילת גנאי ("ארטסי-קרפטסי").

ארגונים דומים הוקמו בארצות רבות - כולל ארץ ישראל ("ביצלאל" 1906). אלא שבדרך כלל היתה להם גם נטיה לרומנטיקה לאומית, שבדומה למוסיקה, מצאה ביטוייה בהדגשת מוטיבים עממיים אמיתיים או מדומים. בשנת 1907 יסד האדריכל הגרמני הרמן מותזיוס את ארגון 'הוורקבונד' הגרמני הנחשב ליורשו של הארטס אנד קרפטס. בהמשך, עד עלית היטלר לשלטון (1933), עברה רוב הפעילות בקידום העיצוב לתנועה חדשה זו ואפילו באנגליה הוקם ארגון דומה (1915) בשנות מלחמת 1914-1917.

דגה, אדגאר

1834-1917

Degas, Edgar

צייר ופסל צרפתי. גדול האמנים המודרניים בתחום תאור הדמות בתנועה. נולד בפאריז למשפחה אמידה (בנקאות

ומסחר). דגה אמור היה ללמוד משפטים. במקום זאת פנה לציור ולמד בבז-זאר אצל אחד מתלמידיו של אנגר. במקביל נסע מספר פעמים לקרובי באיטליה (9-1854) על מנת ללמוד מיצירותיהם של אמני הרנסאנס. תחילה נטה לכיוון הרומנטיקה הניאו קלאסית, כפי שמעידות תמונותיו: דיוקנות וקומפוזיציות על נושאים הסטוריים. בהיותו בן 28 (1862), פגש בלובר את אדוארד מאנה (ליד תמונה של ולאסקו), שהציע לו לבוא איתו לקפה GERBOIS על מנת להכיר קבוצה של אמנים צעירים. מכאן ואילך שזורה אמנותו של דגה בפועלה של קבוצה זו, שיסדה לימים את תנועת האימפרסיוניזם ואף הציג ב-7 מתוך שמונה תערוכותיה (86-1874).

בעת המלחמה הפרוסית-צרפתית (1871) שרת בחיל התותחנים ולאחר מכן נסע לחצי שנה לארה"ב לקרובי משפחתו בדרום ארה"ב. מכאן ואילך הלך והתגבש סגנונו המוכר: רישום וציור, בעיקר בצבעי פסטל, של רקדניות בלט, כובסות ומרוצי סוסים. בהיותו בן 47 (1881) החל גם לפסל דמויות של רקדניות בשעווה ויציקת נחושת. אחת מהן "רקדנית קטנה בת 14", הלבושה בחצאית מלמלה אמיתית, הוצגה באותה שנה בתערוכה השישית של האימפרסיוניסטים. ראוי לציין שדמויות אלה הן מהדוגמאות הבודדות של פיסול ריאליסטי. לימים, בשנות ה-1960 לחייו (1894) כאשר הלך ואיבד את ראייתו, עסק בעיקר בפיסול.

דגה כמו ידידיו האימפרסיוניסטים, הושפע מהראליזם של קורבה ומאנה, אבל בניגוד להם לא צייר נופים תחת כיפת השמיים למרות שתמונותיו נראות כסקיצות ספונטניות חפוזות שבוצעו בזהירות רבה (מכאן גם התענינותו בפיסול והצילום).

בנוסף לפועלו כאמן סייע לאמנית סוזאן ואלאדון (ע"ע) והיה מקורב שנים רבות לציירת האמריקאית מרי קאסאט (ע"ע).

דגה שנפטר בפאריז בהיותו בן 83 השאיר אחריו אוסף חשוב של יצירות בני דורו כולל הדפסים ורישומים של דומייה, ועוד.

דאלו ז'ול

1838-1902

Dalou, (Aime) Jules

פסל צרפתי. זכור בעיקר בזכות נסיון, שלא זכה למימוש, לשלב ראלזים במסגרת אנדרטה ציבורית. דאלו נולד בפאריז. למד אצל ז'וב קארפו (ע"ע). לאחר נפילת נפוליון III נאלץ להמלט לאנגליה בגלל דעותיו הפוליטיות (-1871) 9). עם שובו לפאריז, בהיותו בן 41, הוזמנה אצלו אנדרטת "הנצחון של הרפובליקה" עליה עבד במשך עשר שנים (99-1879). היום בככר לה-נאסיון, בפאריז). לאנדרטה זו, כמו עבודות ציבוריות אחרות, שביצע בהמשך, זיקה לסגנון הבארוק: אנדרטה לדלאקרוא (גני לוקסמבורג, פאריז 1890). נצחונו של סליינוס, (בורדו 1891).

עיקר פירסומו של דאלו כיום בזכות פסלוניס בסגנון ריאליסטי-רומנטי על נושאים כגון אם וילד, הרועה ועוד. בין אלה החשובים והמשכנעים ביותר, הם סקיצות ההכנה ל"אנדרטת העבודה" (98-1889), שהייתה אמורה לכלול דמויות פועלים מכל התחומים: איכרים, מלאכה וחרושת. דאלו נפטר בפאריז בהיותו בן 63. לדמויות "הפועלים" של דאלו הייתה השפעה לא מבוטלת

על סגנונם של הפסלים הראליסטיים בדורות הבאים הן בצרפת והן אצל בני ארצות אחרות, שבאו ללמוד בפאריז - זאת למרות צילו הכבד של רודן שהאפיל על מרבית הפיסול הפיגורטיבי לפחות עד מלחמ"ע2.

ריצ'ארדסון, הנרי הובסון Richardson, Henry Hobson 1838-1886

אדריכל אמריקאי. מראשוני המתכננים בסגנון הניאו רומאנסק בארה"ב. נולד בחוות משפחתו בלואיזיאנה. נינו של איש המדע והרוח הבריטי ג'וזף פריסטלי (1733-1805). בצעירותו עבר לצפון על מנת ללמוד בהארווארד. כאן הכיר רבים מידידיו - לקוחותיו לעתיד - ושוב לא חזר לדרום ארה"ב. בהיותו בן 21 החליט ללמוד אדריכלות. מאחר ובארה"ב עדיין לא היה בייס מתאים, נסע לפאריז והתקבל לבו-ז'אר (1859-62). בגלל מלחמת האזרחים (1861-5) והעדר אמצעים, מצא עבודה במשרדו של תיאודור לאברוסט (1799-1885) אחיו המבוגר של האדריכל המפורסם הנרי לאברוסט (ע"ע) ובהמשך עבד במשרדו של ז'אקוב -אינגאץ היטרופ (ע"ע) אדריכל-ארכיטולוג, שהיה בעיצומה של בניית תחנת הרכבת, "גאר דו נור" בפאריז. באותה תקופה הכיר, כנראה, גם את האדריכל ז'וזף-אוגוסט וואודרמר (ע"ע) מחסידי סגנון הניאו רומאנסק ומתכננה של כנסית ס' פייר דה מונטורג בפאריז (תוכננה ונבנתה 1864-70). כמו כן התיידד עם האדריכל ז'וליאן גודה (Gaudet, 1834-1908), שרעיונותיו, על התכנון הראציונלי, יקובצו לימים (1902) בספר רב השפעה. ריצ'ארדסון חזר לבוסטון מיד עם תום מלחמת האזרחים (1865).

כאן נישא לאחת מבנות העיר ואף קיבל את הזמנת העבודה החשובה הראשונה - כנסיית יוניטי בספרינגפילד מאסאצ'וסטס (נהרסה). כבר בשלב זה ניתן להבחין בנטייתו למזג מרכיבים ביזאנטיים עם סגנון הניאו רומאנסק.

שנה לאחר מכן, פתח משרד בניו-יורק, ובנה לעצמו בית ב-סטיטן איילנד (היום רובע של ניו יורק) בסמוך לידיו אדריכל הגנים פרדריק לאו אולמסטד (ע"ע). מכאן ואילך קיבל הזמנות עבודה רבות אותן ביצע בשיתוף עם צ'ארלס ד' גאמבריל (Gambrell 1832-1880), שהיה אחראי בעיקר על ענייני מינהלה. בין בנייני החשובים בתקופה זו: כנסיה בכיכר בראטל (1870) וכנסיית טריניטי (1872) - שתיהן בבוסטון.

לאחר 8 שנים בניו-יורק החליט לחזור לבוסטון וקבע את מגוריו בעיירה הסמוכה ברוקליין (לימים עבר לכאן גם אולמסטד). בשנת 1882 יצא לביקור קצר באירופה על מנת ללמוד מקרוב את בנייני הרומאנסק בעיקר בדרום צרפת וצפון ספרד. שלוש שנים לאחר שובו הוזמן לשיקאגו לתכנן את בנין המשרדים של "מרשל-פילדס" (1885-7 נהרס) - בנין שהייתו לו השפעה מכרעת על האדריכלות בעיר זו (ע"ע "אסכולת שיקאגו").

מהבניינים החשובים שיצר בשנותיו האחרונות, נותרו כיום רק שני אולמות - סבר ו-אוסטין - באוני הרווארד, משרדי מחוז אלגייני בפיטסבורג, בית גלסנר בשיקאגו ומספר ספריות בערים הקטנות באזור בוסטון. בחייו נודע ריצ'ארדסון גם בזכות אהבתו לארוחות דשנות ומיוחדות, שנאסרו עליו מסיבות בריאות, אלה גרמו, בסופו של דבר,

למותו בהיותו בן 46.

ריצ'ארדסון נחשב היום לאביה הרוחני של האדריכלות האמריקאית, כולל "אסכולת שיקאגו", בזכות יכולתו לעבד מחדש את המרכיבים הסגנוניים ששימשו לו כמקור השראה - זאת בניגוד לנוהג שרווח בארה"ב להעתיק בניינים וסגנונות אירופאים (בדרך כלל מתוך ספרים). יש סוברים שהייתה לו גם השפעה מסויימת על כמה אדריכלים צפון אירופאים (בריטניה, הולנד, גרמניה) שהיו מודעים לעבודתו. בין תלמידיו המפורסמים בארה"ב האדריכלים השותפים מקים, מיד ו-וויט (ע"ע), שפנו עד מהרה (1882) לסגנון לסגנון הניאו קלאסי.

אסכולת שיקאגו CHICAGO SCHOOL. שיקאגו נוסדה כתחנת מסחר קטנה וחסרת חשיבות שהגיעה בקושי למעמד של עיר בשנת 1837. כעבור 43 שנים (1880) היו בה למעלה מ-500,000 איש ובשנת 1889 מנתה כבר מיליון תושבים, מהם אחוז גדול של מהגרים מצפון אירופה ובמיוחד מגרמניה. גידול מדהים זה, הוא תוצאה של התפתחות העיר כמרכז תחבורתי, תעשייתי ומסחרי. בשנת 1870 פרצה בשיקאגו דליקה גדולה, שגרמה למותם של 250 נפש והשאירה 90,000 מחוסרי בית. העיר הישנה, שהיתה בנויה עץ, כולל המרכז המסחרי, נשרפו כליל וצריך היה לבנותה מחדש. זהו, אם כן, הרקע לפריחתה המדהימה של אדריכלות שיקאגו בתקופה שבין השריפה הגדולה (1871) ובין מלחמת העולם הראשונה (1914).

הבניינים המסחריים - אלו הקרויים "אסכולת שיקאגו" - מתאפיינים ברבי קומות ("גורדי שחקים") שהוקמו בטכניקות החדשניות ביותר של אותם ימים: שלד פלדה, מערכת מעליות פנימית וחלונות זכוכית רחבים, מהם בולטים ומהם שקועים, שחולקו בדרך כלל לשלושה ("חלונות שיקאגו").

את תחילתה של האסכולה מיחסים לבנין חברת ביטוח שתכנן וויליאם לה בארון ג'ני (ע"ע) בשנים 5-1883. מקובל להניח שסגנון "אסכולת שיקאגו" מקורו בהשפעת בנייניו של ריצ'ארדסון (ע"ע) וכן בספרייהם של ויליהם-דוק (ע"ע), גוטפריד סמפר (ע"ע), ג'ון רסקין (ע"ע) ואחרים.

אדריכלי אסכולת שיקאגו:

ג'ני, ויליאם לה בארון Jenney, William Le Baron
1832-1907

מהנדס-אדריכל אמריקאי. זכור כאחד מגדולי החדשנים בתחום בניית גורדי השחקים. ג'ני נולד ב-פיירהאבן, מאסאצ'וסטס. למד בפאריז בביה"ס לתעשייה ומלאכה. שרת כמהנדס צבאי במלחמת האזרחים (1861-5) בדרגת רס"ן. עבד כארכיטקט עצמאי בשיקאגו (1868-1906). לימד אדריכלות באוני' משיגן (1876-80). עבודתו היותר חשובה: בנין חברת הביטוח "הוס" (1883-5) המבשר את אסכולת שיקאגו בזכות שלד הברזל (עמודים, קורות וכו'). ג'ני נפטר בלוס אנג'לס בהיותו בן 75.

אדלר, דנקמאר Adler, Dankmar
1844-1900

מהנדס ואדריכל אמריקאי. זכור כשותפו של לואי סאליבן (ע"ע). נולד ב-שטאטלנגספלד פרוסיה (גרמניה). בן למשפחה יהודית. בהיותו בן 10 הגרו הוריו לארה"ב

והתיישבו בדטרויט. בגיל 13 התחיל ללמוד הנדסה והמשיך כשרטט בשיקאגו, מקום מגוריה החדש של המשפחה. השתתף במלחמת האזרחים ובסיומה (1865) חזר לעבוד כשכיר במשרדים שונים בשיקאגו, עד שפתח משרד משלו, בהיותו בן 35 (1879). באותה שנה שכר את האדריכל הצעיר (23) לווי סאליבן, שנהיה שותפו כעבור 3 שנים (1881) - שותפות שהיא מהמפורסמות ביותר בתולדות האדריכלות בארה"ב. אדלר טיפל בדרך כלל בקשרים על הלקוחות וכן בבעיות מינהלה והנדסה (נודע גם כאחד המומחים הגדולים לנושא אקוסטיקה). לאחר 14 שנים (1895) המשיכו אדלר וסאליבן לעבוד בנפרד. בשנים הבאות בנה, בין השאר, את בנין הבורסה בשיקאגו (1897. נהרס 1972). במקביל לעבודתו המסחרית עיצב גם כמה בתי כנסת ביניהם "אנשי מעריב" מקום בו שימש אביו כחזן. כמו כן חיבר מספר מאמרים בנושאי הנדסה, חוקי הבניה וספר (1896) על השפעת הזכויות והפלדה והתפתחות הסגנון המודרני. אדלר נפטר בהיותו בן 66.

אסכולת שיקאגו. רוט נולד במדינת ג'ורג'יה (דרום ארה"ב). בגיל 11 נשלח לאנגליה בגלל מלחמת האזרחים (1861-5) - כאן למד שנה אחת באוקספורד. עם שובו השלים לימודיו כמהנדס אזרחי באוני' ניו-יורק. לאחר מכן עבד כשכיר במשרד אדריכלים בשיקאגו. כעבור שנתיים, בגיל 23 (1873) נהיה שותפו של דניאל בארנהאם ואחראי על התכנון ההנדסי והעיצוב במשרד. רוט מונה כאדריכל אחראי לתאום תכנון תערוכת "קולומביה" אך לרוע המזל נפטר באותה שנה (1891) בגיל 41 מדלקת ריאות (לאחר מותו נמסרה העבודה לשותפו, בארנהאם (ע"ע)). עבודותיו היותר מפורסמות (כולן בשיתוף עם בארנהאם): בנין "מונאדנוק" (MONADNOCK 1889-91) - שבו טרם נעשה שימוש בשלד ברזל ולאחר מכן "מאסוניק טמפל" (MASOMIC-TEMPLE 1891) - שהיה בשעתו הגבוה בעולם (22 קומות).

הולאבירד ו-רוט אדריכלים
HOLABIRD & ROOT
Holabird, William
הולאבירד, ויליאם
 1855-1923

בארנהאם, דניאל
 1846-1912

אדריכל אמריקאי. זכור היום בעיקר בזכות תוכנית העיר שיקאגו, שהקדימה ב-30 שנה את התפתחות תחום התכנון המטרופוליטני. בארנהאם נולד ב-הנדרסון ניו-יורק. בצעירותו עברה משפחתו לשיקאגו. כאן עסק בעבודות שונות ולבסוף למד את מקצוע הבניה כשרטט מתמחה. בגיל 27, פתח משרד (1873) בשותפות עם חבר לעבודה - המהנדס הצעיר (23) ג'ון רוט (ע"ע). במסגרת זו טיפל בעיקר בהיבטים המעשיים יותר. לאחר מותו של רוט (1891), שהיה אחראי ומתאם צוות תכנון התערוכה העולמית "קולומביה" בשיקאגו (1893), הועבר תפקיד זה לבארנהאם. בשלב זה מסר את העיצוב לנציגי הסגנון הניאו קלאסי של 'החוף המזרחי': ריצ'רד האנט (ע"ע) ו- צ'ארלס מקיס (ע"ע). אלו מצדם הפכו את היריד מנוף לקידום תפיסתם האורבנית הידועה בשם "עיר לבנה". יש הסטוריונים הטוענים, שהסגנון הניאו קלאסי רומנטי של התערוכה, לא נתקל בהתנגדות ממשית מצד המתכננים המקומיים - למרות שבסופו של דבר גרם, אולי לדעיכתה של "אסכולת שיקאגו".

רוש מארטינ
 1855-1927

הולאבירד נולד במדינת ניו-יורק. למד באקדמיה הצבאית ווסט פוינט. עזב כעבור שנתיים ועבר לשיקאגו (1875). עבד כמתמחה במשרדי לה בארון ג'יני (ע"ע) ובהמשך אצל בארנהאם-רוט (ע"ע). בגיל 26 (1880) פתח משרד משלו. כעבור שנה הצטרף אליו מרטין רוש. בין חידושיהם - חלון בולט, שהפך סימן היכר לאסכולת שיקאגו. כמו כן היו הראשונים, שהחליפו את כל שלד הבנין בפלדה וגם האחרונים, שהמשיכו לעבוד בסגנון "אסכולת שיקאגו" - שנים מעבר לכל שאר אדריכלי העיר. עובדה זו, סותרת, לדעת כמה היסטוריונים, את הטענה כאילו תערוכת "קולומביה" (1893) היא שגרמה למהפך הסגנוני בעיר. הולאבירד נפטר בהיותו בן 69. ארבע שנים אחריו, בגיל 72, נפטר גם מרטין רוש. ראוי לציין שהמשרד בבעלותו ושמות שונים, קיים עד היום.

עבודות עיקריות:
 בנין "טאקומה" (Tacoma 1887-9); בניין "מארקט" (1894) (NARQUETTE).

היום זכור בארנהאם, בעיקר בזכות פעילותו בתחום התכנון האורבני: שיקום ושינגטון (בשיתוף עם צ'ארלס מקיס), מאנילה בירת הפיליפינים, תוכנית שיקאגו (1907-9) ששימשה עוד שנים להמשך בניה של העיר וכן הערים קליבלנד, סן-פרנסיסקו, באלטימור ועוד. כל אלו התבססו על גישה ניאו קלאסית בסגנון "העיר הלבנה" בתוספת שטחי ירק רחבים סביב העיר, ברוח רעיונותיו של אולמסטרד (ע"ע). בין הבניינים שתוכננו במשרדו (לאחר מות רוט): בנין משרדים, FLATIRON BUILDING, ברח' 42, בניו-יורק (1901); תחנת הרכבת "יוניון" בווינגטון (1909). שוקמה כמרכז מסחרי; חנות "סלפרידג" בלונדון (1909) וחנות "פילנה" בבוסטון (1912). בארנהאם נפטר בהיותו בן 66.

סאליבן, לואי
 1856-1924

אדריכל אמריקאי. נחשב לגדול המתכננים המודרניים בארה"ב בתחום גורדי השחקים. סאליבן נולד בבוסטון למשפחה ממוצא אירי-גרמני-שוויצרי. בגיל 16 למד שנה אחת במכון הטכנולוגי (M.I.T 1872), בבוסטון, עבר לפילדלפיה ועבד כמה חודשים אצל האדריכל פרנק פורנס (Furness 1839-1912). מכאן חזר לגור עם הוריו, שעברו בינתיים לשיקאגו ועבד כמה חודשים אצל לה בארון ג'יני. בהיותו בן 18 (1874) יצא לפאריז ללמוד אדריכלות בבר-זאר ונתקבל לסטודיו של וואודרמיר (ע"ע). כעבור שנתיים חזר לשיקאגו מבלי לסיים לימודיו. כאן עבד שנתיים במשרדים שונים ועוד שלוש שנים, כמעצב בכיר (מ-1879) במשרדו של דנקמאר אדלר (ע"ע). בשלב זה, בהיותו בן 25, נוצרה השותפות המפורסמת, "אדלר-סאליבן", שנמשכה 14 שנים (1881-95).

רוט, ג'ון וולבורן
 1850-1891

אדריכל מהנדס אמריקאי, מחשובי המתכננים ברוח

עבודות מתקופת השותפות עם אדלר: בנין "האודיטוריום" (AUDITORIUM 1886-90) - הכולל אולם עם 4000 מושבים המתאפיין באקוסטיקה נפלאה שהיא בתחום מומחיותו של אדלר. בנין "וונרייט" ב-סנט לואי (1890 WAINWRIGHT); בנין "גארנטי" ב-באפאלו (1894 GUARANTY); בכל אלה ניכרת השפעת הניאו רומאנסק של וואודרמיר-ריצ'ארדסון (ע"ע) בשילוב עם החומרים והטכנולוגיה החדשה האופיינית ל"אסכולת שיקאגו" (ע"ע) אבל גם עיטורי צמחיה סבוכים המאפיינים את כל עבודותיו של סאליבן (יש הסוברים בהשפעת פרנק פורנס) עיטורים אלו ניתן להבין כמבשרים את סגנון "האר-נובו" (ע"ע).

לאחר פרוק השותפות עם אדלר המשיך סאליבן כעצמאי. בתקופה זו עיצב גם עוד כמה מבניניו היותר חשובים - "קארסון פירי סקוט" (1899-1904), אך משנת 1900 ואילך הלכו והצטמצמו היקפם ומספרם של הפרויקטים שהוזמנו אצלו.

כשנפטר בגיל 68 (1924) לא נשארו לו אלא קומץ מעריצים. לתופעה זו מספר סיבות: צמצום דרסטי בהיקף הבניה בשיקאגו; המעבר לסגנון הניאו הקלאסי; בעיות שנבעו מאופיו המסתגר וגם, אולי, משתיה מופרזת. כל אלה יצרו, לאחר מותו את התדמית הרומנטית של גאון נשכח.

סאליבן נודע גם בזכות ספרו "שיחות מגן הילדים" וכן מאמרים רבים ביניהם "הצורך יוצר צורה" המפרט את גישתו לתכנון ועיצוב בניינים רבי קומות (גורדי שחקים): עיצוב קומת הקרקע המשמשת למסחר, בצורה שונה מזו של שאר הקומות שנועדו למשרדים. ומעליהן עיצוב מיוחד של הקומה העליונה בה ממוקם הציוד המכני (מערכות חימום, מעליות וכו'). יש לציין שבדרך זו נוצר אומנם קשר בין העיצוב לתפקוד, אם כי הצורות השונות אין בהם משום ביטוי לשימושיות עצמה, כמשתמע לכאורה - ביטוי שהפך להיות אחד האידאליים של האדריכלות והעיצוב המודרני.

*KINDERGARTEN CHATS 1901
**FORM FOLLOWS FUNCTION

* * * * *

Cezanne, Paul

סזאן, פאול

1839-1906

צייר צרפתי, מגדולי האמנים בכל הדורות. התחיל דרכו כאימפרסיוניסט. בהמשך פיתח סגנון עצמאי שיקבע את דרכה של האמנות המודרנית במאה ה-20. סזאן נולד ב-אקס-אן-פרובנס בדרום צרפת. אביו, בנקאי מצליח, שאף שגם בנו ימשיך בדרכו. סזאן העריץ במיוחד את אימו, שלא היתה משכילה, אבל הגנה עליו מפני דרישותיו של אביו, שהיה קפדן ומחמיר. סזאן השלים לימודים קלאסיים במכללה ב-אקס ובגיל 19 המשיך בלימודי משפטים. לאחר שנתיים שכנע את אביו, בעזרת אימו, לאפשר לו לנסוע לפאריז ללמוד ציור. כעבור חמישה חודשים בפאריז נתקף בדכאון כי גילה שהוא לוקה בחוסר מיומנות וקלות, יחסית לסטודנטים אחרים בכיתה. יש להניח שהיה חוזר לפרובנס אלמלא שוכנע ע"י הסופר אמיל זולא, ידידו מהתיכון, להתמיד בדרכו. מכל מקום, סזאן החליט לחזור לשנה ל-אקס, על מנת לעבוד בבנק של אביו. תהליך זה של ספקות

ונסיעות הלך וחזור בין פאריז ל-אקס נמשך 14 שנים. סזאן הכיר חלק מאמני האוואנגארד, ביניהם מאנה, פיסרו, מונה, רנואר, דגה ועוד. רובם עדיין, כמותו, בשנות העשרים לחייהם. למעשה מהווה הקבוצה את גרעין התנועה האימפרסיוניסטית שזכתה לעידוד רב מידידו הסופר אמיל זולא. סזאן עצמו נחשב למתנשא ומרוחק, בגין רגישות יתר ובישנות, שלא עלו בקנה אחד עם שמחת החיים של הקבוצה כולה. בתקופה זו נטו תמונותיו של סזאן לכיוון רומנטי-אליים.

עם פרוץ המלחמה הפרוסית-צרפתית (1870) חזר למחוז פרובנס יחד עם ידידתו (סזאן, בדומה למאנה, חשש מתגובת משפחתו ולכן לא העז להתחתן אלא לאחר מות אביו, כעבור 16 שנה). ב-1872 נולד לו בן (פאול) וסמוך לארוע זה עבר עם משפחתו לפונטואז (PONTOISE) על מנת לגור ליד קאמיל פיסארו, אצלו השתלם בטכניקת האימפרסיוניזם. יש אומרים שפיסארו הוא היחידי שהיתה לו מספיק סבלנות ללמד את סזאן, שנודע באיטיות. השניים עבדו יחד במשך שנתיים וציירו נוף בחוף, מעשה שנחשב עדיין חדשני ומהפכני. בתקופה זו התבהרו מאד הצבעים של סזאן, ששהחל להשתמש גם הוא בטכניקה האימפרסיוניסטית של הפרדת הצבע למרכיביו (DEVISIONISM). עם זאת אפשר לאמר כי כבר בשלב זה החל סזאן לבטא את שאיפת חייו: הסינטזה בין הגיאומטריה הארכיטקטונית המביעה את היציבות לבין האור והצבע המביעים את הזמן החולף.

מ-1874 הציג בשלוש התערוכות הראשונות של האימפרסיוניסטים, למרות שעבודותיו זכו לביקורת הגרועה מכולם. לאחר מכן התרחק מחברתם של ציירי קבוצה זו, אפילו מידידו אמיל זולא. תקופת ההתבודדות נמשכה כ-12 שנה עד היותו בן 51 (1878-90). כשזכה לעצמאות כלכלית, לאחר מות אביו (1886), השתקע באסטאק. לעת זו גם התחתן עם ידידתו. בשלב זה החל לתת ביטוי לעומק ולחלל ע"י שימוש בצבעים כהים ומהירים, כמו כן נטה לצמצום הצורות ומכאן אימרתו הידועה: כל דבר בטבע נובע משלוש צורות: הכדור, החרוט והגליל. בין תמונותיו המפורסמות משנים אלו: התחנות של גארדן (1886) והר סנט ויקטואר עם עצי אורן (1887). בהמשך צמצם גם את ההבדלים בין נושא לרקע ובין נוף, טבע, דומם, דמויות ודיוקן.

ב-1888 שוב גר שנה בפאריז, ולאחר מכן חזר להשתקע ב-אקס עד מותו (משפחתו נשארה בפאריז) למעט כמה סיורים ברחבי צרפת ובשוץ וכן ביקור אצל מונה ואצל רודן.

בהיותו כבר בן 60 (1895), התקיימה התערוכה הראשונה של תמונותיו, בגלריה של אמברואז וולאר (Vollard ע"ע), שכללה למעלה ממאה עבודות. התערוכה התקבלה באדישות למעט קבוצה קטנה ביותר של אוהדים. תמונותיו בחמש עשרה השנים הבאות (1890-1905) נחשבות ליצירות מופת ביניהן: "העלם עם המעיל האדום", "המתרחצים" ועוד. בשנת 1897 נפטרה אימו וסזאן הפסיק להתרועע עם אנשים (כולל בני משפחתו) אם כי המשיך להתכתב לעתים רחוקות עם פיסארו, מונה ורנואר.

משנת 1900 ואילך הלך והתפרסם למרות שחי בבדידות כמעט מוחלטת. סזאן נפטר בהיותו בן 67. לאחר מותו, התקיימה תערוכה של 56 מעבודותיו "בסלון

Belanger	1774-1818	פרנסוא-ג'וזף בלאנג'יה
Horeau	1801-1872	הקטור הורו
Labrouste	1801-1875	לאברוסט הנרי
Paxton	1801-1865	ג'וזף פאקסטון
Baltard	1805-1874	ויקטור באלטאר

צ'ארלס אדמון, מראשוני האימפרסיוניזם, נולד בפאריז למשפחה אנגלית

הסתיו" בפאריז. תערוכה זו היתה לא רק מקור השראה, אלא גם נקודת מפנה לאמנים רבים וביניהם בראק ופיקאסו - מחוללי הקוביזם.

סיסלי, אלפרד
1839-1899

הצרפתית-פרוסית. מכאן ואילך הקדיש עצמו לציור, בעיקר את נופי יער פונטנבלו, בסגנון הקרוב מאוד לזה של ידידיו האימפרסיוניסטים וגם הציג ב-4 מתערוכותיהם (1874-86). כעבור 12 שנה (1883) ערך לו סוחר האמנות דוראן-רואל (ע"ע) תערוכת יחיד שזכתה להצלחה אמנותית ומסחרית, ואיפשרה לו קיום סביר. סיסלי, שנפטר בהיותו בן 60.

רודן, אוגוסט
1840-1917

פסל צרפתי. נחשב ליוצר ברמה של מיכלאנג'לו; כמי שעורר את הפיסול מתרדמתו לאחר מאות שנות ניוון. השפעתו על הדורות הבאים היתה מכרעת והיא ניכרת אצל מרבית הפסלים החשובים, עד היום, למרות או במקביל להתפתחות האמנות המופשטת. מוצאו של רודן ממשפחה חסרת אמצעים. התחיל ללמוד ציור ופיסול בגיל 13. מגיל 17 ניסה שלוש פעמים להתקבל לבו-זאר אבל ללא הצלחה. בינתיים החל לעבוד לקיומו בביצוע פיתוחים דקורטיביים לבניינים. כשהיה בן 22 נפטרה אחותו וכתוצאה מההלם שקל במשך שנתיים את האפשרות להצטרף לכנסייה. הוא חזר לפיסול לאחר שפגש (1864) את רוז ברה, תופרת צעירה, שעמדה לציודו כל חייו, למרות שלא התחתן איתה אלא לפני מותו.

באותה שנה (1864) הגיש את "ראש גבר עם אף שבור" לועדת השיפוט של סלון האמנות אבל הפסל נדחה. מאוכזב מהכשלון יצא רודן לבריסל (8-1871). תחילה עבד כעוזר פסל ואח"כ המשיך לעבוד לקיומו בעשיית פיתוחים דקורטיביים לבניינים.

בהיותו 35 (1875) יצא לסיור קצר באיטליה. עם שובו לבריסל התחיל לעבוד על פסל ברונזה בשם "המנוצח", שהוצג בסלון האמנות בבריסל ולאחר מכן תחת השם "דור הברונזה", בסלון בפאריז (1877). הפסל זכה לתגובה שלילית בגלל סגנונו הראליסטי (הואשם שלא פיסל את הדמות אלא יצק תבנית גבס על אדם חי). בעת התערוכה בפאריז הוזמן ע"י אחד ממוריו לשעבר, שמונה בינתיים כמנהל מפעלי החרסינה סבר (SEVRE), להכין סידרת פסלונים וכלים עבור המפעל (מיוצרים עד היום).

ב-1878 הציג הן בסלון של בריסל והן בפאריז את הפסל "יוחנן המטביל" שזכה להצלחה גדולה. ב-1880 שב והציג בפאריז ובבריסל את "דור הברונזה" וגם הוא זכה להצלחה. רודן היה כבר בן 40, אבל מעמדו כפסל היה מובטח.

בשלב זה קיבל את ההזמנה הציבורית הראשונה להכין דלתות לבית הספר לעיצוב (אר דקורטיב) בפאריז. למרות שהיה אמור להשלים את הזמנה תוך 4 שנים (1884) ואף הועמדו לרשותו סדנאות מיוחדות, לא הצליח לסיים את העבודה עד יום מותו. לפרויקט זה נתן את השם "דלתות הגהנום" כמחווה "לדלתות גן עדן" של גיברטי והקומדיה האלוהית של דנטה.

חלק מהדמויות, שנועדו לדלתות, הפכו לפסלים בפני עצמם כגון: "האיש החושב", "אדם" (1880), "חוה" (1881), "האדמה" (1884), "הנשיקה" (1886) ועוד. למעשה התיחס רודן לדלתות כאל מסגרת כוללת של יצירתו בדומה ל"קומדיה האנושית" של בלזאק - שגם היא מחווה לדנטה.

את הזמנתו הבאה "אנשי קאלה" השלים תוך שנתיים

רדון אודיון
1840-1916

צייר צרפתי. נחשב כמבשר הסורראליזם של המאה ה-20, בזכות תמונות, תחריטים והדפסים שהם על גבול המציאות וההזיה. רדון, בן למשפחת איכרים, נולד בבורדו. למד, אמנות בפאריז אצל הצייר הניאו קלאסי ז'אן-ליאון ג'ירום ובהמשך השתלם בתחומי התחריט והליטוגרפיה. בהיותו בן 39 (1879) החל ליצור סדרות של הדפסים, שקובצו תחת השם "בחלום". כעבור 3 שנים (1882) הכין סידרה שניה "מחווה לאדגר אלן פו", שיצירותיו תורגמו בתקופה זו ע"י המשוררים הסימבוליסטים פאול בודלר (ע"ע) וסטפן מאלארמה.

בשנת 1884 נמנה, ביחד עם סרה, סניאק, פיסארו ואחרים, בין אגודת הציירים העצמאיים. מכאן ואילך נהג להציג במסגרת זו ואף נבחר לנשיא האגודה.

בהיותו בן 49 יצר את הסידרה הידועה בשם "האפוקליפסה של ס' ז'אן" (1889) ובהמשך החל להקדיש עצמו לציור בצבעי שמן ופסטל. באלה מתגלים שני כיוונים מנוגדים, האחד - ברוח ההזייה של ההדפסים והשני - "פרחים" בסגנון כמעט ראליסטי. מכל מקום, בשלב זה פיתח גם צבעוניות מיוחדת שהשפיעה כנראה על כמה מהאמנים הצעירים, כגון מאטיס (ע"ע), מהם צמחה לימים תנועת "הפוב". רדון נפטר בפאריז בהיותו בן 76.

לאחר מותו הלכה וגדלה חשיבותו במקביל לצמיחתה של התנועה הסורראליסטית (ע"ע ברטון), שהסיטה את הדגש התאור המציאות כמות שהיא, אל עבר העולם הפנימי.

קונטאמין, ויקטור
1840-1893

מהנדס צרפתי. תכנן את אולם המכוונות לתערוכת המאה למהפכה הצרפתית (GALLERIE DES MACHINES 1889) בשיתוף עם האדריכל שארל-לואי דוטר (Dutret) 1845-1906. על אף שהאולם שהיה עשוי קשתות ענק מפלדה וקירות וגג זכוכית ונועד מלכתחילה לפרוק, נחשבה הריסתו ב-1909 לאבדה גדולה לחסידי הסגנון הפונקציונלי הנדסי, ששאפו לשמרו, דוגמת מגדל-אייפל, שהוקם לאותה תערוכה.

מבחינה הסטורית שייך קונטמין לקבוצת מהנדסים אדריכלים, שקידמו את אדריכלות הברזל והפלדה בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-20, ביניהם:

(1884-6). הפסל הוא אנדרטה לזכר שישה אזרחים, שהיו מוכנים להקריב נפשם, כבני ערובה, על מנת להציל את העיר, שהיתה נצורה ע"י האנגלים ב-1347 (בשנת 1913 הוצב העתק מהפסל בחצר הפרלמנט הבריטי להזכיר, כי אשת המלך אדוארד היא שהתערבה והביאה לחנינת האזרחים).

ב-1885 התאהב רודן באחת מתלמידותיו קאמיל קלודל פסלת מוכשרת בזכות עצמה (אחותו של המשורר הצרפתי הידוע פאול קלודל). היחסים הסוערים ביניהם נמשכו 13 שנים עד שאושפזה (1898) כאשר איבדה את שפיותה. בתקופה זו הרבה רודן ליצור פסלים של זוגות בתנוחות אהבה שונות, ביניהם הפסל הידוע בשם "הנשיקה" (1886). לשיא פרסומו הגיע רודן בתערוכה הבין לאומית בפאריז (1900). כאן הוצב עבורו ביתן מיוחד בו הציג 150 פסלים בנוסף לעשרות רישומי ההכנה.

מכאן ואילך הגיעה תפוקתו למימדים של מפעל, בעוד שהוא מכין את הדגמים הקטנים של הפסלים. ביתו, שהיה גם סדנתו, היה תמיד מלא במזכירים, עוזרים להגדלת הדגמים, תלמידים, מעריצים ובעיקר מעריצות. אבל, למרות הצלחתו, נשאר מסוכסך עם הממסד הציבורי הן בגלל הזמן הרב, שנדרש לו כדי להשלים כל פסל והן בגלל הצעותיו הנועזות. כך למשל, הפסלים של ויקטור הוגו שנועד לפנתיאון גדולי האומה ושל הונורה בלזאק, שהוזמן ע"י אגודת הסופרים. בשני המקרים (בלזאק 1883, הוגו 1887) - הציג רודן את הדמויות בערום. לאחר שהצעות אלו נדחו, נאות לעבד הצעה שניה. את ויקטור הוגו פסל אמנם בערום אבל בישיבה על כיסא ואילו את בלזאק עטף במעין חלוק. הפסל של ויקטור הוגו הוצג בסופו של דבר באולם אחר ואילו פסלו של בלזאק נשאר במחסן עד 1939, כאשר הוצב באחת משדרות פאריז.

בנוסף לפיסול ורישום דמויות היתה אהבתו של רודן נתונה לאמנות ימי הביניים ואף חיבר ספר (1914) על הקתדרלות של צרפת. כמו כן כתב על "ונוס ממילוס" (1910) ו"האמנות" (1911). לפני מותו - בגיל 77 - הוריש את תכולת סדנתו לאומה (היום מוזיאון רודן בפאריז).

מונה, קלוד

1840-1926

צייר צרפתי. אבי האימפרסיוניזם. בנו של סוחר פאריזאי, שהשתקע בסמוך לעיר הנמל לה האבר שבנורמדיה. מונה נמשך לציור והחל לרשום מגיל צעיר, בעיקר את נופי החוף והנמל. כאן פגש את הצייר יוג'ין בודן (ע"ע) שלימד אותו את הטכניקה של ציור ישיר מהטבע ושיכנע אותו לנסוע לפאריז ללמוד אמנות - בעיקר ציור נוף - דוגמת קאמיל קורו (ע"ע). מונה היה רק בן 18 אבל פגישה זו קבעה את מסלול חייו. שנה לאחר מכן אכן נסע לפאריז, אבל לצערה של משפחתו סירב ללמוד בבן-זאר או להעתיק תמונות בלור ובחר ללמוד באקדמיה חופשית יותר (ACADEMIE SUISSE). כאן פגש והתיידד עם קאמיל פיסארו.

בגיל 21 גויס לצבא ושרת לפי בקשתו בצפון אפריקה. לאחר שחרורו שב ל-לה האבר ופגש שוב את בודן ויחד עם צייר הנוף ההולנדי, יוהאן ברתולד ג'ונקינד (1819-1891 Jonkind) שהצטרף אליהם, יצאו לצייר את חופי נורמנדיה. בסוף אותה שנה (1862) חזר לפאריז ונרשם לסטודיו של הצייר גלייר, מקום בו למדו באותה תקופה גם

האימפרסיוניסטים לעתיד (ע"ע: פרדריק באזיל, אלפרד סיסלי ופייר רנאר). לאחר זמן עזבה כל החבורה את גלייר והשתקעה בכפר קטן באיזור בארביזון שביער פונטנבלו בסמוך לציירי "אסכולת בארביזון" (ע"ע: תיאודור ורוסו, ז'אן פרנסוא מילה).

לימודיו של מונה הסתיימו סופית לאחר ששהה עוד כשנה (1865) ב-טרוביל עם גוסטב קורבה (ע"ע). בתקופה זו "גילה" לראשונה את יופיים של ההדפסים היפנים שהיו באופנה בפאריז ובעיקר התרשם מטכניקת הציור "השטוח" (ללא פרספקטיבה).

בשנים 6-1865 צייר תמונה גדולה, (5x6.5 מטר) בשם "פיקניק" כמחווה לתמונתו המפורסמת של אדוארד מאנה (ע"ע) "ארוחה על הדשא", שגרמה, שנתיים קודם לכן (1863), לשערוריה בפאריז. תמונת נעורים זו (מונה היה בן 26) אבדה ולא נותרו ממנה אלא חלקים, בנוסף לגרסה קטנה יותר. כדי לפתור את הבעיה הטכנית של ציור כה גדול בטבע חפר מונה בור, שאיפשר לו להוריד את התמונה על מנת לצייר את חלקו העליון של הבור. התעקשות זו לצייר אפילו תמונה כה גדולה בחוף הפכה לאחד מעקרונות האימפרסיוניזם: לא רק לצייר את הטבע או את אשר האמן "יודע" בשכלו אלא את "התרשמותו" מהטבע (IMPRESSION התרשמות) ומכאן גם שמה של התנועה: אימפרסיוניזם.

למרות, שבתקופה זו כבר היה נשוי ואב לילד, היה מצבו הכלכלי דחוק מאד (מונה לא הרוויח מתמונותיו כדי קיומו עד 1878). עם זאת זכה גם להצלחה מסוימת: כמה מתמונותיו הוצגו בסלון הרשמי וב-1868 זכה גם בפרס כספי, מערייית לה האבר.

עם פלישת הצבא הפרוסי לצרפת, (1870), השאיר את אשתו ובנו, ונסע יחד עם פיסארו ללונדון (יתכן שראה כאן את תמונותיהם של טרנר וקונסטבל), ואולי גם פגש את סוחר האמנות דוראן -רואל (ע"ע), שהיה לימים לסוכנם ותומכם של אמני אוואנגארד רבים. מלונדון המשיך להולנד. ב-1872 חזר ל-לה האבר וכעבור זמן קצר שכר בית על גדות הסיינה ליד פאריז. בשנת 1874, לאחר ששוב נדחו מונה וידידיו מהתערוכה הרשמית, שכרו אולם והציגו בו את עבודותיהם (בדומה לקורבה ומאנה). משלב זה נודעו בתור "האימפרסיוניסטים".

בשנים 77-1876 החל לעבוד לראשונה על תמונות סידרה, כגון "תחנת הרכבת סן לזר". בתקופה זו גם שקע בחובות, אשתו, שהיתה בהריון חלתה ובנוסף התאהב באשה נשואה אליס הושדה, שבעלה היה מנהל חנות כל-בו מקומית. מונה עבר לגור לכפר אחר. אליס נפרדה מבעלה וילדיה ועברה לגור בביתו של מונה, טיפלה באשתו (נפטרה ב-1879) וילדיו ואף שילמה את חובותיו מכספיה הפרטיים.

ב-1881 קנה בית בגיברני, כ-80 ק"מ מפאריז, מקום בו השתקע עד סוף חייו, עם אליס ילדיה וילדיו (היום מוזיאון מונה). בשנים אלו החלו ידידיו האימפרסיוניסטים לפנות לכיוונים אמנותיים שונים ולמרות שקיימו עוד שתי תערוכות (השמינית-האחרונה, בלעדיו) נשאר רק מונה נאמן לדרך בה התחילו יחד. מונה המשיך והרבה לצייר סדרות (הידועה ביותר "קתדרלת ריימס" 4-1892) ואף נסע למקומות שונים בצרפת בחיפוש אחר השראה, כולל נסיעות ללונדון, הולנד, אזור הקוטב בנורבגיה ולבסוף גם לוונציה. את עשרים השנים האחרונות לחייו הקדיש לציור

ברכת הפרחים אותה עיצב בעצמו, על חלקת אדמה בסמוך לביתו. פרויקט זה מצא את ביטויו הסופי בסידרה של בדים, דמוי ציור קיר באורך של כ-80 מטר, שהושלמו שנה לפני מותו, בהיותו בן 86.

אימפרסיוניזם IMPRESSIONISM. התרגום המילולי - התרשמות. תנועת אמנות שהתפתחה בצרפת בין השנים 1867-1886. לתנועה זו השתייכו אמנים שונים שהיו להם עקרונות וטכניקה דומה. לא ניתן לקבוע חוקים קשוחים של אימפרסיוניזם. אבל, אפשר להצביע על מאפיינים בולטים, כגון הנסיון לתאר את הרגע החולף של המציאות והשפעת האור על הצבע כתופעה חזותית, פרוק השטח למרכיביו הצבעוניים ככתמים קטנים המתלכדים מחדש במרחק מה מהתמונה, ביטול קוי המיתאר ובעיקר המנעות משימוש בצבע שחור, שאינו אלא העדר צבע. מעל לכל מרדו אמנים אלו במגמת האקדמיזם לתאור ארועים גראנדיוזים, הסטוריים ורגשניים בסגנון המבוסס על חקינות טכנית קבועה.

תחילתה של התנועה בארבעה תלמידים מהסטודיו של גבריאל גלייר (1806-1874) (Gleyre): קלוד מונה, אוגוסט רנואר, אלפרד סיסלי ופרדריק באזיל. לאחר שעזבו את הסטודיו של גלייר (1864) נהגו להפגש ברובע מונמרט בקפה GERBOIS ובהמשך בקפה NOVELLE ATHENES. כאן הצטרפו אליהם קמיל פיסארו, פול סזאן, וארמן גיומן, כולם מחסידי דרכו של אדוארד מאנה, שהצטרף אליהם בעצמו ואף הביא עימו את הציירים ברת מוריסו ואת אדגר דגה, וידידתו מרי קאסאט.

הקבוצה הושפעה מכמה ארועים: הצלחתו של צייר הנוף הצרפתי קמיל קורו; רוח האוואנגארד האנטי ממסדי של גוסטב קורבה; המצאת שפופרת הצבע, שאיפשרה לצייר מחוץ לסטודיו; המצאת המצלמה, הצמיחה הכלכלית והדמוגרפית של צרפת; דיכוי הליברליזם בתקופה שבין מהפכת 1848 ועד נפילת המלך הצרפתי האחרון, לואי נפוליאון, במלחמת צרפת פרוסיה (1870-1). ארועים אלו פתחו את העין אותו ניתן לקרוא בשם "אסכולת מונמארטר", שנמשכה ברציפות 50 שנה: מהשנה בה עזבו מונה וחבריו את גלייר ועד מלחמת 1914 (1864-1914).

אדוארד מאנה, היה הראשון שפרץ את המסגרת האקדמית הרווחת, בתחום הקומפוזיציה והצבע. ועל כן שימש כמורה דרך לכל התנועה, למרות שלא השתתף בתערוכותיה. יצירתו משלבת כמה היבטים: קיצור העומק על מנת לגרום לצופה להביט על התמונה ולא דרכה; דגש על מדע הצבע הנראה כתוצאה מהאור המוחזר מעצמים ומעל כל: הראליזם של קורבה (ע"ע), דהיינו, ציור העצמים כמות שהם - ללא אידאליזציה.

בשנים הראשונות עד נפילת קיסרות נפוליון III, נהגו להציג בסלון הדחויים, שכלל גם מיצירותיהם של קורבה וציירי אסכולת בארביזון. התערוכה העצמאית הראשונה של התנועה התקיימה, בשנת 1874, באולם נפרד מהתערוכה הרשמית של האקדמיה. השם, אימפרסיוניזם, מקורו בתמונה של מונה בשם "התרשמות: זריחה". לאחר מכן קוימו עוד שבע תערוכות משותפות: 1876, 1877, 1879, 1880, 1881, 1882 והאחרונה ב-1886. מכאן ואילך נפרדו דרכיהם האמנותיות של חברי הקבוצה המקורית, הן בגין ההצלחה המסחרית והן בגין נטיותיהם האישיות. עם זאת,

המשיכו להציג במשותף אצל בעל הגלריה דוראן -רואל, שתמך בהם מתחילת שנות ה-1970. על האימפרסיוניסטים נמנו בתקופות שונות אמנים רבים ביניהם:

Boudin	1824-1898	בדן, יוג'ין
Pissaro	1830-1903	פיסארו, קמיל
Manet	1832-1883	מאנה, אדוארד
Degas	1834-1917	דגה, אדגר
Cezanne	1839-1906	סזאן, פול
Sisley	1839-1899	סיסלי, אלפרד
Monet	1840-1926	מונה, קלוד
Renoir	1841-1919	רנואר, אוגוסט
Bazille	1841-1870	באזיל, פרדריק
Morisot	1841-1895	מוריסו, ברת
Guillaumin	1841-1927	גיומן, ארמן
Cassat	1845-1926	קאסאט, מרי
Caillebotte	1848-1893	קאייבוט, גוסטב
Forain	1852-1931	פורן, ז'אן-לואי

* * * * *

Renoir, Auguste

רנואר, אוגוסט

1841-1919

צייר צרפתי. מראשוני האימפרסיוניסטים. יליד לימוז' למשפחה בת שבעה ילדים. מגיל 13 עבד בבית מלאכה לחרסינה, בעיטור צלחות בפרחים ונושאים דתיים וכן מניפות ובדים. בשנת 1862, בגיל 21, החל ללמוד רישום וציור בסטודיו של שארל גלייר (Gleyre). כאן התיידד עם מונה, סיסלי ובאזיל ויחד יצאו לצייר מראות נוף. ב-1864 נפגשו ביער פונטבלו עם הציירים תיאודור רוסו, מילה ואחרים מקבוצת בארביזון. רנואר הציג יחד עם חבריו בתערוכת האימפרסיוניסטים הראשונה (1874), אבל גם במקביל, בסלונים של האקדמיה. מתקופה זו ידועות תמונותיו: "הנשף במלון דה לה גאלט", "תא התאטרון" ו"אשת המו"ל שארפנטייה" ועוד.

בהיותו בן 40 (1881) נסע לשנה לאיטליה ולאג'יר. עם שובו, עשה נסיונות בתחום קוי קונטור ומשטחי צבע חלקים, מבלי לאבד את הצבעויות המקורית. בתקופה זו (9-1883), הנקראת 'תקופת אנגר', החל גם לצייר בטכניקה של פרוק הצבע לפסים ארוכים, במקום הכתמים של שאר האימפרסיוניסטים. בהיותו בן 59 (1890) נשא אישה ומאז והרבה לנסוע לדרום צרפת. בשלב זה מסתיימת תקופת האנגר שלו. בהמשך ערך תערוכת היחיד בגלריה דוראן-רואל (1892) שהיתה לה הצלחה מסחרית ושחררה אותו מדאגות פרנסה. לרוע המזל החל לסבול, בשנים אלה, ממחלת השגרון. אי לכך השתקע בדרום צרפת.

כעבור שש שנים (1896) כבר היה מרותק לכיסא גלגלים וצייר כשמכחול קשור לאצבעותיו. בהיותו בן 72 (1913) הפסיק לצייר. מכאן ואילך עיצב בעיקר דמויות נשים מחומר בעזרת הפסל רישרד גינו (Guino), מתלמידיו של מאיול. ב-1915 נפטרה אשתו לאחר שנסעה לבקר את בנם שנפצע במלחמת 1914 (הבן ז'אן רנואר, נהיה לימים אחד מגדולי אמני הקולנוע). מספר חודשים לפני מותו - בגיל 78 - הובל על כסא גלגלים ללובר לראות את אחד מציוריו שנרכש ע"י המדינה.

באזיל, ז'אן פרדריק

1841-1870

Bazille, Jean-Frederic

צייר צרפתי. מראשוני האימפרסיוניסטים. יליד מונפליה. בן למשפחה אמידה. החל בלימודי רפואה אבל עבר לציור. למד אצל גלייר שם והתיידד עם מונה, רנואר וסיסלי ויחד שכרו סטודיו (על חשבונה), ויצאו לצייר את נופי בארביזון והונפּר. באזיל הספיק להציג בסלונים של השנים 1868-1866 טרם נהרג, בגיל 29, במלחמה הפרוסית צרפתית. לידידותו, כשרונו וסיועו הכספי של באזיל נודעה חשיבות רבה בשלהי גיבושו של האימפרסיוניזם. מותו היה אבדה קשה לידידיו.

מוריסו, ברת

1841-1895

Morisot, Berth

ציירת צרפתית. מזוהה עם קבוצת האימפרסיוניסטים והציגה בכל תערוכותיהם (למעט הרביעית) וכן בסלונים הרשמיים. ילידת בורג'. בתו של פקיד גבוה בממשלה (למד אדריכלות וציור בצעירותו) ונינתו של הצייר הנודע ז'אן הונורה פראגונאר. את ההשכלה באמנות רכשה אצל אביה ואצל קמיל קורו (8-1862). בתום לימודיה פגשה והושפעה מאדוארד מאנה ובהמשך נישאה (1874) לאחיו יוג'ין. מוריסו נפטרה בפאריז בהיותה בת 54.

וואגנר, אוטו

1841-1918

Wagner, Otto

אדריכל וקבלן-יזם אוסטרי. נחשב לאחד מאבות המודרניזם במרכז אירופה. נולד וחי בווינה. למד בתיכון הטכני, המשיך באקדמיה בברלין וסיים באקדמיה לאמנות ואדריכלות בווינה בהיותו בן 22 (1863). בשנת 1890 הוזמן עם אחרים להכין תוכניות לחידוש פניה של וינה (בוצעה חלקית 7-1894). כעבור 4 שנים, בהיותו בן 53, מונה כראש המגמה לאדריכלות באקדמיה הוינאית (1894-1901).

כבר בהרצאת הפתיחה, טען בזכות הגישה הראציונלית - "אין יופי אלא בדבר המביא תועלת" - שמקורה בתפיסתם מורי הפולטכניק בפאריז מאז ימיו של דוראן (ע"ע). ואכן ברוח זו תכנן מספר תחנות של הרכבת התחתית בווינה (1894). על אף שסגנון זה עדיין מעוגן באקדמיזם, המאפיין את עבודותיו עד כה. כעבור 4 שנים (9-1898), תכנן תחנות נוספות, בנוסף לשיפוצן של הראשונות. בשלב זה מורגש המעבר לסגנון, האר נובו, הן בצורת העיטורים והן בשילוב החומרים (ברזל, זכוכית, שיש וטיח) - אם כי הצורות עדיין מאופקות מאלו שעוצבו, בסמוך לאחר מכן על-ידי הקטור גימאר (ע"ע) בפאריז. לעומת זאת אין ספק לגבי סגנון האר נובו של חזית בית המגורים הגדול מאותה שנה, שתכנן ובנה כקבלן-יזם. כאן השתמש באריחים צבעוניים תלת ממדיים של עטורי צמחיה לצפוי הקירות וברזלים, באותו סגנון, לעיצוב מעקות המרפסות. בתום כהונתו, הקצרה יחסית, באקדמיה בווינה (1901) החל לפתח תפיסה עיצובית יותר גיאומטרית, אותה הביא לידי ביטוי בבנין "בנק הדואר" (5-1904), שהוא גם ללא ספק עבודתו המוצלחת והמפורסמת ביותר - במיוחד האולם המרכזי המרהיב בצבעיו הבהירים ובשילוב חומרים כגון טיח לבן, שיש, אלומיניום וזכוכית.

בהמשך תכנן עוד מספר בניינים, ביניהם עוד בית דירות גדול, וילה (שניה) בשביל עצמו, וכנסיה - כולם בסגנון גיאומטרי חמור, כמעט ללא קשוסים, המרמז על תחילתה של רוח ראציונלית חדשה. וואגנר נפטר בווינה, מספר חודשים לפני תום מלחמת 1914, בהיותו בן 77.

לדרכו של וואגנר, מהאקדמיזם אל האר נובו ועד לסגנון הגיאומטרי, הייתה השפעה מכרעת על התפתחותם של הציירים והאדריכלים הצעירים, שישדו (1896) את קבוצת האר נובו ("ססציון") הוינאית. ביניהם דמויות מרכזיות באמנות שלהי המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 (ע"ע גוסטאב קלימט, ג'וזף אולברייך, אדולף לוס ועוד).

בנוסף, ראוי להזכיר גם את הרקע התרבותי חברתי של וינה, בתקופה זו, בה פעלו בין היתר: זיגמונד פרויד (פסיכואנליזה), גוסטב מאהלר (מוסיקה), תיאודר הרצל (ציונית), ארתור שניצלר (ספרות) ועוד רבים.

סטיאסני, וילהלם

1842-1910

Stiassny, Wilhelm

אדריכל יהודי אוסטרי. זכור כמי שהוזמן (1909) להכין תוכנית אב, שלא בוצעה, לשכונת אחוזת-בית, לימים ת"א. (ראה 1900-09 ישראל).

הנביק, פראנסוא

1842-1921

Hennebique, Francois

מהנדס צרפתי. אבי הבניה בבטון מזוין. נולד בעיירה ב-נויבל-סור-וואסט. בהיותו בן 25 (1867) ראה לראשונה את שיטתו של ז'וזף מוניה (Monier 1832-1906), לבניית צינורות ומיכלים - ע"י יציקת בטון על רשת ברזל. מיד לאחר מכן החל לחפש דרך ליישום שיטה זו בבנין. בתום 12 שנים של נסיונות (1879) הצליח לצקת רצפת בטון מזוין. אבל נדרשו לו עוד 13 שנים (1892) על מנת לפתח טכניקה להקמת מבנה שלם. השיטה יושמה לראשונה, בהצלחה, בבנין דירות בפאריז. כעבור שנתיים (1894) קיבל אישור לבנית גשר מבטון בשויץ. במקביל קיבל הזמנות לתכנון מבני תעשייה. ב-1896 הוכיח שניתן לצקת קורות בולטות (קונזולה) ובהמשך (1899), גם יציע של תיאטרון קטן. מכאן ואילך התקבצו אליו תלמידים רבים, כולל אדריכלים ומהנדסים מנוסים, שבאו מכל רחבי העולם על מנת להשתלם בשיטת הבניה החדשה. הנביק נפטר בפאריז בהיותו בן 89.

את הצלחתה המהירה יחסית של הבניה בבטון מזוין בצרפת יש להבין על רקע הגישה הראציונלית, שמקורה בפוליטכניק של פאריז. מכאן יצאו רבים מהמתכננים (ע"ע דוראן, לאברוסט, הורו, ויולה לה דוק ועוד) שעשו רבות לקידום טכניקות וחומרים חדשים, כגון ברזל ובהמשך פלדה. עתה עמד לרשותם חומר חדש עוד יותר - הבטון המזוין. יתרה מכך, לא נעדרה כאן גם נימה של גאווה לאומית, שהרי הבטון המזוין, יכול היה להחשב להמצאה צרפתית. זאת בנוסף לשיקולים כלכליים והנדסיים, שסייעו להפצתה של השיטה ברחבי העולם.

לענין הבטון המזוין, עיין גם בערכים:

Baudot	1834-1915	בודו
Moser	1860-1936	מוזר

Tony, Garnier	1869-1948	גארנייה, טוני
Berg	1870-1947	ברג
Maillart	1872-1940	מייאר
Perret	1874-1954	פרה
Freyssinet	1879-1962	פרסינה
Le Corbusier	1887-1965	לה קורבוזייה
Nervi	1891-1979	נרווי
Torroja	1899-1961	טירוחה
Candela	-1910	קאנדלה

סיטה, קאמילו
1843-1903

אדריכל אוסטרי. תאורטיקן ומראשוני הוגי רעיון עיר הגנים באוסטריה וגרמניה, במקביל לאבן עזר האוורד באנגליה (ע"ע). סיטה נולד וחי בווינה. בנו של אדריכל. במשך חייו תכנן בנינים ובעיקר כנסיות בסגנון אקדמי-מסורתי. בשנת 1875, בהיותו בן 32, מונה למנהל המכללה הטכנולוגית בזלצבורג. בזכות הצלחתו בתפקידו התבקש להקים מכללה דומה בווינה, מקום בו שימש כמנהל עד סוף חייו.

נודע גם בזכות ספרו "תכנון ערים מבחינה אמנותית" (1889) שתורגם לשפות רבות: צרפתית (1902), רוסית (1925), ספרדית (1926), אנגלית (1945, 1965), איטלקית (1953).

בהמשך התכוון לחבר כרך נוסף על תכנון העיר מבחינה כלכלית, אלא שלא הגיע לסימומו. זמן קצר לפני מותו, עוד הספיק ליסד את כתב העת הראשון בעולם שיועד כולו לנושא תכנון ערים (חוברת ראשונה 1904). סיטה נפטר בווינה בהיותו בן 70.

רעיון ערי הגנים (ליתר דיוק פרברי גנים) היה להצלחה בין לאומית בדומה לסגנון האר נובו, שהופיע כמעט בו זמנית מרוסיה במזרח ועד לארה"ב במערב. אפילו מייסדי ת"א (1909) התכוונו להקים עיר גנים ואף פנו לשם כך לאדריכל היהודי אוסטרי וילהלם סטיאסני (ע"ע).

לעומת זאת, לספרו של סיטה "תכנון ערים מבחינה אמנותית" הייתה השפעה קצרת ימים - למרות חשיבותו. לאחר מלחמת 1914 נחשבה תפיסתו רומנטית מדי ובמחצית שנות העשרים כבר נדחתה לחלוטין כתוצאה מהתגברות הגישה האורטוגונית של המודרניסטים. אבל, מסוף שנות ה-1940 ואילך זכה ליתר הבנה ואהדה, ככל שדעך קצב הבניה ההמונית (שיכונים). בשלב זה התעורר גם הרצון לשמר מעט מאופייני של הערים הישנות, שנראו לפתע יפות ואנושיות יותר. המפנה העיקרי, לגישתו של סיטה, חל רק בתחילת שנות ה-1960, במסגרת שיקומן של ערים עתיקות. מכאן ואילך גבר זרם הפירסומים והספרים החוזרים ומצביעים על חשיבותם של עקרונות התכנון מבחינה אמנותית, או בשפה של היום: עיצוב אורבני.

אדלר דנקמאר
1844-1900 אדריכל אמריקאי. ע"ע ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ' 408.

אייקנס, תומאס
1844-1916
צייר אמריקאי. מגדולי היוצרים בארה"ב בסגנון הראליזם

של המאה ה-19. חי רוב ימיו בפילדלפיה עיר מולדתו, למעט תקופת הלימודים באירופה (80-1866) אצל ז'אן-ליאון ז'רום (Gerome 1824-1904) - צייר צרפתי נאטורליסטי ומתנגד חריף של האימפרסיוניסטים. כמו כן הושפע מעבודותיהם של הראליסטים הספרדים, ולסקז, ריברה ואחרים, בני המאה ה-17, שראה בפאריז ובמאדריד.

חמש שנים לאחר שובו (1875) צייר תמונה גדולה בשם 'הניתוח', הנחשבת ליצירתו החשובה ביותר. היות וזו לא נתקבלה באהדה, עבר לנושאים כגון סוסים ואנשים בתנועה, תוך שהוא נעזר באלבומי הצילום שפורסמו ע"י מויברידיג'. אייקנס היה מורה בעל השפעה באקדמיה לאמנות בפילדלפיה. עם זאת גרם למבוכה לחברה האמריקאית הפורטיטית של אותם ימים מאחר והדגיש את לימודי אנאטומיה ורישום עירום. בסופו של דבר, נאלץ להתפטר מהאקדמיה (1886). בהמשך למד ב"ליגת הסטודנטים לאמנות" ובמכללה לעיצוב, שנודעו כמתנגדי האקדמיה. מכאן גם ההשפעה שהייתה לו על הדור הבא בתחום תיאורית הצבע ורישום ישיר של עירום ונוף - (טכניקה מהפכנית בארה"ב של אותם הימים) ובעיקר על הקבוצה שבחרה בכיוון הראליזם של חיי היומיום וזכתה על כן לשם אסכולת "פח האשפה" ("ASH CAN").

רוסו, אנרי 'לה דואניה'

Rousseau, Henri "Le Douanier" 1844-1910
צייר צרפתי. נחשב לאב טיפוס "הצייר התמים" (NAIVE) - אפיק אמנותי שהייתה לו השפעה מכרעת על הציירים הסורראליסטים משנות ה-1920 ואילך. רוסו, בנו של פחח, נולד בעיירה לאוואל, שבצפון מערב צרפת. בגיל 20 התנדב לצבא ושרת כנגן סקסופון בתזמורת צבאית. כשנפטר אביו, כעבור 4 שנים, שוחרר מהצבא, התחתן ונתקבל לשרות הממשלתי, כאחראי למשרד המכס בפאריז (מכאן גם כינויו: לה דואניה = המוכס). שנים רבות נהג לצייר בשעותיו הפנויות אם כי לא נשאר דבר מאותה תקופה. בהיותו בן 40 קיבל אישור להכנס ללובר על מנת להעתיק תמונות. שנתיים לאחר מכן הציג בפעם הראשונה בתערוכה השנתית ב"סלון העצמאים", (קרוב לודאי שלא היה מתקבל לסלון של האקדמיה).

כבר מהתמונה הראשונה ניכר בשילוב של תמימות וגאונות חזותית. למרות שצייר להרגשתו, בדיקנות מירבית, האפקט הכללי הוא פיוטי וחלומי. במשך שנים רבות לא זכה אלא ללעג מפי המבקרים. בהיותו בן 44 (1888) נפטרה אשתו ממחלה ואחריה כל בני משפחתו, למעט בת אחת. שנה לאחר מכן (1889), התרשם מאד מתערוכת המאה למהפכה הצרפתית (מגדל אייפל, אולם המכונות ועוד) ובמיוחד משחזורים של מראות ממושבות צרפת: סנגל, טהיטי ועוד - עד כדי כך שכתב מחזה בשם: "ביקור בתערוכת 89". לעת זו גם ניסה לחבר מוסיקה.

בגיל 49 (1893) יצא לפנסיה מוקדמת. חי בצנעה, באחד מפרברי פאריז, נישא בשנית ואף השתתף בשעורי ציור אצל ז'אן-ליאון ג'רום (Jérôme 1824-1904). בסמוך לתקופה זו פגש את הסופר האוואנגארד אלפרד ז'ארי (Jarry), מחבר המחזה "המלך אובו", אשר הציג אותו בפני ידידיו, ציירי צרפת ומוזיקאים (על ערש השתדלות) באותה תקופה של המאה ה-9 בכתב עת של אותה קבוצה מאמר על תמונתו "צוענייה

ישנה" (נערה ישנה, כד, מנדולינה, ואריה, על רקע שומם), שהוצגה בסלון העצמאים באותה שנה. רוסו, כמו שאר הנאיבים, לא היה מודע כלל לפרמיטיביות התמימה של תמונותיו, והאמין כי יזכה יום אחד להכרה מהחוגים האקדמיים בצרפת.

ב-1905, בהיותו בן 61, הוזמן להציג ב"סלון הסתיו" ליד הפוביסטים (מאטיס, דרן, וולאמן ועוד) בשלב זה זכה גם להצלחה מסחרית צנועה בזכותו של סוחר האמנות וילהלם אודה (ע"ע). בהמשך (1908) נערכה לכבודו קבלת פנים בסטודיו של פיקאסו. רוסו נפטר שנתיים לאחר מכן בהיותו בן 66. יש להפריד בין שלושה סוגים של אמנות תמימה: האחת, הנוצרת באופן ספונטני, כמו זו של רוסו; השנייה, שהיא סגנון מודע השואב את השראתו ממקורות שונים כגון אמנות עממית, אמנות אפריקה וכיו"ב. סגנון זה אומץ ע"י אמני האוואנגרד הרוסי בשנים שלפני מלחמ"ע (ע"ע מאלביץ, קאנדינסקי, ועוד) ומשנות ה-1920, ע"י כמה מתלמידי "בצלאל" (רובין, גוטמן, פלדל). והשלישית, הנרכשת במאמץ לא קטן מתוך רצון לבטא ללא מעצור את הדחפים של התת מודע. הכיוון השלישי מונח ביסודו של הסורראליזם משנות ה-1920 ואילך (ע"ע ברטון) וכלל האקספרסיוניזם (ע"ע קלי, פולוק ועוד). ראוי לציין בנפרד את מרק שאגאל (ע"ע), שאמנותו משלבת בו זמנית את כל שלושת המגמות.

בארנהאם דניאל הובסון Burnham, Daniel Hobson
1846-1912
אדריכל אמריקאי. ע"ע ריצ'ארדסון (1838-86) ואסכולת שיקאגו עמ' 408.

גאלה, אמיל Galle, Emile
1846-1904
מעצב צרפתי. חלוץ סגנון האר-נובו. נולד בנאנסי. בנו של יצרן רהיטים וחרסינה. למד בוטניקה באוני' נאנסי (5-1864) ובאוני' ווימאר, גרמניה (6-1865). כאן הוסיף גם לימודי עיצוב ומינרלים. לאחר מכן (7-1866), התמחה במפעל לעיבוד זכוכית בחבל הסאאר, גרמניה. בהיותו בן 22 (1868), חזר לנאנסי והמשיך בחקר עיבוד הזכוכית, עד שגויס לצבא במלחמת צרפת-פרוסיה (1-1870). עם שחרורו הוזמן ללונדון לסייע בארגון תערוכת 'אמנות צרפת'. מכאן ואילך ניהל כעצמאי בית מלאכה לקרמיקה וזכוכית בנאנסי.

תחילה יצר כלים מזכוכית שקופה בתוספת גוונים ודקורציות בחריטה באמייל, אבל עד מהרה פיתח זכוכית עבה בעלת צבעוניות מיוחדת, כמעט אטומה, עם חריטות עמוקות של צמחים (אולי בהשפעת לימודי הבוטניקה). בנוסף עשה נסיונות בחיתוך, צריבה, יציקה שכבתית וכן החדרת דפים מתכתים, בועות אויר ועוד. עבודות אלו זכו להצלחה עצומה ביריד הבין לאומי בפאריז בשנת 1878. עם הזמן (1884) פנה גם לתחום עיצוב רהיטים. אבל, סגנונו המיוחד, הנחשב לאבי ה"אר-נובו" (ראה להלן), לא התגבש אלא כעבור חמש שנים (1889), כנראה בהשפעת ההדפסים היפניים, שהיו פופולארים בתקופה זו. מכאן ואילך הלך והתרחב המפעל בנאנסי עד, שבשנת 1900, העסיק כ-300 עובדים ומתמחים. גאלה נפטר מלוקמיה בהיותו בן 58.

ראוי לציין שגאלה ראה עצמו כחלק מתנועת הסימבוליזם של השירה הצרפתית, בנוסף להיותו מעריץ של המחזאי הבלגי הנודע מוריס מטרלינק. לעומת זאת הסתייג מאוד מצורות השריגים המתפתלים, שדבקו בסגנון האר נובו. מכל מקום, הצלחתו של גאלה וזו של בן עירו וידידו המעצב מאז'ורל (ע"ע), הפכו את נאנסי למרכז חשוב למלאכת יד (זכוכית, תכשיטים, ריהוט ועבודות ברזל) שהמשיך לקיים את סגנונו עד פרוץ מלחמ"ע.

אר-נובו ART NOUVEAU. סגנון שפרח משלהי המאה ה-19 ועד למלחמת עולם ראשונה: נסיון ליצור שפה חזותית חדשה שתענה על מאווים לאומיים, חברתיים כתגובה לשמרנות ולאקדמיזם. האר-נובו פשט כמעט בו זמנית על פני כל העולם המערבי ומושבותיו מארה"ב ועד לרוסיה ואוסטרליה. לסגנון שמות שונים בארצות רבות כגון: 'הסגנון המודרני' באנגליה; 'צליפת השוטי' בבלגיה; 'יוגנסטיל' (הסגנון הצעיר) בגרמניה; 'אר נובו' ('אמנות חדשה' ושם של חנות) בצרפת; 'ססציון' (הפורשים) באוסטריה ובגרמניה; 'ליברטי' (שם של חנות) באיטליה; וכו'. הקו הפתלתל (סריגים וצמחיה) מאפיין את תחילתו של האר-נובו אבל בהמשך התפתחו גם כמה דוגמאות הנשענות על צורות גיאומטריות (אוטו וואגנר, צ'ארלס מקינטוש, פרנק לויד רייט).

האר-נובו, כסגנון, מקיף את כל תחומי העיצוב: גרפיקה, בדים זכוכית, רהיטים, תכשיטים, עיצוב פנים ואדריכלות; תפיסה כוללת זו השפיעה בצורה מכרעת על העיצוב במאה העשרים. בשלבי הראשונים היה האר-נובו משולב ברעיונות חברתיים, (בעיקר סוציאליזם) והגדרה עצמית לאומית ותרבותית, דבר שהביא לפיתוח מוטיבים פולקלוריסטים אמיתיים או מדומים, כפי שקרה בארצות רבות כולל ארץ ישראל ("בצלאל"). בסופו של דבר התגבשו נציגי האר-נובו כבעלי עמדות שמרניות ובורגניות שענינם באסתטיקה ודקורציה (קישוט). מבחינה זו מהווה האר-נובו את הבסיס לסגנון הבא האר-דקו. מעצבים ואדריכלים מפורסמים (ע"ע):

1841-1918	וואגנר (Wagner) אוטו
1846-1904	גאלה (Galle) אמיל
1848-1933	טיפאני (Tiffany) לואי
1852-1926	גאודי (Gaudi) אנטוניו
1856-1924	סאליבן (Sullivan) לואי
1859-1926	מאז'ורל (Majorelle) לואי
1860-1945	לאליק (Lalique) רנה
1860-1939	מוחה (Mucha) אלפונס
1861-1947	הורטה (Horta) ויקטור
1862-1918	קלימט (Klimt) גוסטב
1863-1957	וולדה (Velde) הנרי ואן דר
1867-1942	גימאר (Guimard) הקטור
1867-1908	אולבריד (Olbrich) יוזף
1867-1959	רייט (Wright) פרנק לויד
1868-1928	מקינטוש (Mackintosh) צ'ארלס
1870-1956	הופמן (Hoffmann) יוזף
1871-1925	אנדל (Endell) אוגוסט
1872-1898	ברדזלי (Beardsley) אוברי

* * * * *

נולד בברלין למשפחה יהודית. למד אמנות בברלין (1866-8) ובוימאר (1868-73). בתקופת לימודיו ביקר פעמיים בהולנד (קיץ 1871 וקיץ 1873) מקום בו התרשם במיוחד מסגנונו של הצייר הראליסטי יוסף ישראלס (ע"ע). בתערוכה הראשונה של עבודותיו הציג תמונות בסגנון הראליזם החברתי על נושאי עבודה וחיי היומיום. שנה לאחר מכן (קיץ 1874) ביקר באזור בארביזון בצרפת על מנת להכיר את הציירים הוויקיטים, שעדיין פעלו במקום, ביניהם קמיל קורו (ע"ע) וז'אן-פרנסוא מילה (ע"ע). בהיותו בן 41 (1878) החל לפנות לכיוון האימפרסיוניזם - סגנון שנחשב עדיין לחדשני ביותר יחסית למגמות הרומנטיות שרווחו בתקופה זו בגרמניה. כעבור 20 שנה (1898) נתקבל לאקדמיה לאמנות ואף נבחר לימים לנשיא המוסד. בו זמנית יסד (1899) ועמד בראש קבוצת ה"סאציון" של ברלין, שפעלה לקידום האימפרסיוניזם והאר-נובו, ליברמן נפטר בברלין, שנתיים לאחר עליית היטלר לשלטון, בהיותו בן 88.

טיפאני, לואי-קומפורט **Tiffany, Louis Comfort**
1848-1933

מעצב ואדריכל אמריקאי. נודע כאחד מחשובי המעצבים בסגנון האר-נובו. נולד בניו-יורק. בנו של יצרן תכשיטים (מיסד חברת טיפאני). טיפאני (הבן) זכה לפירסום בין לאומי. בעיקר בתחום כלי זכוכית צבעונית בסגנון האר-נובו. את הרעיון לעיצוב כלים אלה קיבל כאשר ביקר בפאריז (1878) וראה לראשונה את כלי הזכוכית של המעצב הצרפתי אמיל גאלה (ע"ע). לאחר שנים של ניסויים, הצליח ליצור, גם הוא, כלים דומים (אגרטלים, מנורות, תכשיטים) מזכוכית מיוחדת, שקרא לה בשם "פאבריל (FAVRILE)". כלים אלו היו פופולארים עד מלחמת"ע1 ושוב משנות ה-1960.

בנוסף לעבודתו כמעצב נודע טיפאני גם כאדריכל-פנים, בזכות עיצוב חדר האירוח בבית הלבן בוואשינגטון והבית שבנה לעצמו סמוך לניו יורק (נמכר בשנת 1946 על מנת להמשיך ולקיים את קרן הסיוע לסטודנטים לאמנות שיסד). טיפאני נפטר בניו יורק בהיותו בן 85.

גוגן, פאול **Gauguin, Paul**
1848-1903

צייר צרפתי. מגדולי האמנים הפוסט אימפרסיוניסטים. גוגן נולד בפאריז. בן לאם צרפתית-פרואנית ואב עיתונאי צרפתי. כשנפוליון III תפס את השלטון (1851) הגרה משפחתו לפרו ולאחר 4 שנים, בגיל 7, חזר עם אמו לצרפת. בגיל 17 הצטרף לצי הסוחר ובהמשך שרת בחיל הים במלחמת צרפת-פרוסיה (1870-71). עם שחרורו מצא עבודה כפקיד אצל סוכן מניות בורסה בפאריז. ב-12 השנים הבאות התבסס מבחינה כלכלית וחברתית. נשא אישה שילדה לו 4 ילדים. במקביל, החל ללמוד ציור בשעות הפנאי בהשפעת אחד מידידיו לעבודה. בהיותו בן 28 נתקבלה והוצגה אחת מתמונותיו (נוף) בסלון האמנות הרשמי (1876). במקביל, התיידד עם קאמיל פיסארו (ע"ע) ואף למד אצלו (6-1875). לאחר מכן פגש גם את סואן (ע"ע) ידידו של פיסארו ויחד יצאו לצייר בימי חג וחופשות. כעבור 4 שנים הוזמן להציג בתערוכות האימפרסיוניסטים (החמישית - 1880, השישית - 1881, והשביעית - 1882).

ג'ורדן, פראנץ **Jourdain, Franz**
1847-1935

אדריכל צרפתי. נודע בעיקר פעילותו באירגון תערוכות אמנות ועיצוב כגון "סלון הסתיו" ובזכות תכנון (6-1905) הכל-בו 'סמאריטן' בפאריז: שילוב בניה קונבנציונלית עם שימוש נרחב בברזל וזכוכית בסגנון האר-נובו. התכנון נעשה בשיתוף עם אוגוסט אייפל (ע"ע) כיועץ לקונסטרוקציה גג הזכוכית והברזל.

מקים, צ'ארלס **McKim, Charles** 1847-1909
מיד, וויליאם **Mead, William** 1848-1928
וויט, סטנפורד **White, Stanford** 1853-1906

מקים, מיד ו-וויט **McKIM MEAD & WHITE**
משרד האדריכלים הגדול ביותר בזמנו. תכננו והקימו למעלה מ-1000 בניינים (רובם ע"י מקים) בדרך כלל בסגנון הרומנטיקה הניאו הקלאסית.

ציארלס מקים. נולד בפנסילבניה. השלים את השכלתו הכללית באוני' הרווארד ולאחר מכן למד אדריכלות בבו-זאר בפאריז. בהיותו בן 30 שב לארה"ב (1877) ונתקבל לעבודה במשרד ה"ה ריצ'ארדסון (ע"ע). כאן פגש את וויליאם מיד ויחד יצרו שותפות (1879). כעבור זמן קצר הצטרף אליהם סטנפורד וויט, אף הוא מעובדיו של ריצ'ארדסון. מקים היה הפעיל שבין שלושת השותפים. מיד היה האחראי על הצד המינהלי של החברה. ואילו וויט, שמוצאו ממשפחה ותיקה מניו-אינגלנד, נודע לא רק כאדריכל ומעצב מעולה (מרבית בנייניו נהרסו) אלא גם כאיש חברה ודמות ססגונית (נרצח בהיותו בן 53 ע"י בעל קנאי).

בשנים הראשונות היו מושפעים מסגנון הניאו רומאנסק של ריצ'ארדסון אולם בהמשך (1882) פנו לכיוון ניאו קלאסי ותוך חמש שנים (1887) נמנו על נציגיו המובהקים של סגנון זה במזרח ארה"ב.

בשנת 1891 לאחר מותו הפתאומי של ג'ון רוט (ע"ע) בשיקאגו, פנה שותפו דניאל בארנהאם (ע"ע) לציארלס מקים על מנת שישמש לו, ביחד עם האדריכל הניאו הקלאסי ריצ'רד האנט (ע"ע), כיועץ לתכנון תערוכת "קולומביה" בשיקאגו (ראה "אסכולת שיקאגו"). בהמשך הוזמן אותו צוות - מקים, האנט ובארנהאם - להכין תכנית חדשה לווישינגטון בירת ארה"ב. במקרה זה החליטו לשמר ככל האפשר את תוכניתו המקורית של צ'ארלס-פייר ל'אנפאן (ע"ע). מקים נפטר בהיותו בן 62.

משנות ה-1930 ואילך לא זכה צ'ארלס מקים אלא ליחס של תיעוב כסמל לאקדמיזם שגרם למפלתו של הסגנון האמריקאי המקורי שהחל מתפתח בשיקאגו. אבל כעבור 50 שנה שוב נמצאו אוהדים לבניינו מבין חסידי הניאו קלאסיקה הפוסט מודרנית. עבודות עיקריות בעיר ניו-יורק (ע"י מקים): ספריית אוני' "קולומביה" (1893). מוזיאון ברוקלין (1899-1915).

ספריית מורגאן (1903).

תחנת "פנסילבניה" (1904-10. נהרסה).

ליברמן, מקס **Liebermann, Max**
1847-1935

צייר גרמני. נודע כראשון האימפרסיוניסטים בגרמניה.

שלב זה בחייו הסתיים, כאשר פוטר מעבודתו כתוצאה ממשבר הבורסה של שנת 1883.

בשלב זה, בהיותו בן 35, החליט להתמסר לציור בלבד. בשנה שלאחר מכן, עבר עם משפחתו לקופנהגן, אל הורי אשתו, אלא שסידור זה הסתיים בריב משפחתי. גוגן נאלץ לחזור בגפו לפאריז, כשהוא מחוסר אמצעים ומנותק מבחינה חברתית. על מנת להתקיים עסק בעבודות שונות ואף מכר את אוסף התמונות שרכש עד כה (פיסארו, סזאן, מאנה, מונה ו-גיונקינד). בינתיים התחולל המהפך הפוסט-אימפרסיוניסטי, אצל צעירי האוואנגארד, שמצא את בטויו בתערוכת האימפרסיוניסטים השמינית ואחרונה (1886) שבה נחשפה טכניקת ה"פוינטיליזם" (ע"ע סניאק ו-סרה) בו זמנית פגש והתיידד עם ואן גוך, שהרשים אותו בלהט אמונתו באמנות וכמי שהתחיל, כמוהו, להתמסר לציור בגיל מאוחר יחסית.

באותה שנה (1886), עבר לגור ב-פונט אבן בחבל בריטאני (PONT AVEN) לכאן התקבצו בקיץ, אמנים צעירים (ע"י סרוזייה), שהוקסמו מאישיותו. שאיפתה של הקבוצה (לימים "אסכולת פונט אבן") היה למצוא בסיס חדש לאמנות על מנת להביע את רחשי הנפש והאמונה, מעבר להישגי הגישה האוביקטיבית מדי, לטעמים של האימפרסיוניזם והפוינטיליזם. בשנה שלאחריה, (1887) נסע - ללא אגורה בכיסו - לאיים הקאריביים, מקום בו הוקסם מהצבעוניות הטרונית.

עם שובו לפונט-אבן חזרו והתקבצו אליו האמנים הצעירים כמו בקיץ הקודם. באוקטובר ירד דרומה ל-ארל על מנת לפגוש את ידידו ואן גוך. יחד ציירו כחודשים, בלהט שאין דוגמתו, עד ערב חג המולד, כאשר ואן גוך חתך חלק מאוזנו, בהתקפה ראשונה של טרוף (אחד משלבי מחלת העגבת).

בשנת 1889, כאשר גוגן וידידו מפונט אבן, הציגו את עבודותיהם, כבר התגבש אצלם הסגנון החדש (SYNTHESISM), שבו תארו נושאים דתיים, על רקע חי האכרים והנופים של נורמנדיה, בשילוב צבעים רוויים וקווי מתאר שחורים (CLOISSONISM), בטכניקת חלונות הזכוכית מהתקופה הגותית. עתידה האמנותי של הקבוצה היה מובטח ויש ביניהם שחלמו אפילו על יסודה של קומונת אמנים, רעיון העולה בקנה אחד עם האוטופיות האנטי ממסדיות (אנארכיזם) של אותם ימים, אלא שלא כך עלה הדבר.

לאחר שנתיים (1891), בהיותו בן 43, חזר לאזור הקאריבי (מארטיניק) ומשם הרחיק הלאה לאיי האוקיינוס השקט (טאהיטי ואיי מארקסה). כאן התקיים מקיצה קטנה, שקיבל מסוחר האמנות אמברואז וואולאר (ע"ע) תמורת תמונות ששלח לפאריז. בתום 8 שנים (1899) נטרופפה בריאותו ממחלה שפגעה בו (כנראה עגבת). בו זמנית נהיו חייו קשים עוד יותר כתוצאה מסכסוכים עם השלטונות הצרפתיים, בגלל התנהגותם המתנשאת כלפי תושבי האיים שבחסותם.

גוגן נפטר על אחד מאיי מארקסה בהיותו בן 55. השפעתו המידית של גוגן ניכרת בסגנונם של הקבוצות שצמחו מרעיונות פונט-אבן, כגון ה"נביא" (ע"ע סרוזייה) - אותם אמנים שגילו גם את הצייר "לה דואנייה" רוסו (ע"ע) ואפשר שהשפיעו גם על הופעתן של מסכות אפריקאיות ביצירתו של פיקאסו (ע"ע). בהמשך תשפיע

אמנותו של גוגן, בדומה לזו של ואן גוך, על האקספרסיוניסטים, כגון הנורבגי אדוארד מונק (ע"ע), קבוצת ה"פרש הכחול" במינכן ובמיוחד קבוצת ה"גשר" (די ברוקה) בדרזדן.

נסיעתו של גוגן לאיים הטרופים מזכירה לא מעט את החיפוש אחר ה"פרא האציל" של ז'אן-ז'אק רוסו - דימוי המלווה את גוגן בעיני הציבור הרחב, כמו גם אמנים אחרים שביקשו להתנתק מהציולליזציה ע"י בריחה ליערות העד, להרים או למדבר, אלא שלרוע המזל רק בודדים זכו להגיע לאותה רמה אמנותית.

אפשר שהמסע לארץ רחוקה הבשיל אצל גוגן עוד בצעירותו, כאשר שרת בצי, כפי שקרה לשני סופרים, מתוך רבים, כגון: פייר לוטי (1850-1923) וגיוזף קונראד (1853-1924). גם הם כמו גוגן פתחו אשנב אל האקזוטיקה של תרבויות רחוקות, אנשי בראשית, תמימות, יערות עד וכיו"ב, שלא נס ליחה, כפי שמעידים מסעות הצעירים, עד היום.

פוסט אימפרסיוניזם POST IMPRESSIONISM. מושג שנקבע במקורו ע"י מבקר האמנות הבריטי רוג'ר פרי, על מנת לתאר את פועלם של קבוצת האמנים הכוללת את פאול סזאן, ג'ורג' סרה, פאול סניאק, פאול גוגן, וינסנט ואן גוך, טולוז לוטרק ואחרים. אמנים אלו לא היוו קבוצה מאורגנת, דוגמת האימפרסיוניסטים למשל, על אף שנהגו להציג במשותף בתערוכות 'העצמאיים'. כיום עשוי המושג להופיע בהקשר לסגנונות שונים, שהתפתחו לאחר האימפרסיוניזם, בהם בולט שילוב של ראלים וצבעוניות.

Root, John

רוט, ג'ון

1850-1891.

אדריכל אמריקאי. ע"ע ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ' 407.

Howard, Ebenezer

הווארד, אבנעזר

1850-1928

מתכנן ערים בריטי. מיסד תנועת ערי הגנים באנגליה. השפיע מרעיונותיו על התפתחות פרברי הגנים בכל רחבי העולם. נולד בלונדון. לבלר וקצרן במקצועו. ביקר בארה"ב (7-1872), כאן פגש את המשורר וולט ויטמן ואת ההומניסט רלף אמרסון, שיעץ לו לבחון את האפשרות לחלץ את תרבות המערב מערי התעשייה המזוהמות. הווארד הושפע גם מהתיאוריות החברתיות של האנארכיסטים האוטופיים במאה ה-19, כולל הערים השיתופיות, שהוקמו ע"י תעשיינים במקומות שונים באירופה וארה"ב.

הסינטזה הרעיונית של הווארד מצאה את ביטויה (1898) בחוברת "מחר - דרך השלום לתיקון חברתי". השם שונה במהדורה שניה, ב-1902, ל"ערי הגנים של המחר", בה מתאר הווארד "עיר גנים" עם אוכלוסיה שלא תעלה על 32,000 נפש. למעשה פרבר מגורים המוקף בטבעת חקלאית רחבה. את אזורי הקניות, התרבות והגנים הבוטניים הציג לקבוע, במרכז הישוב, בבנינים מזכוכית וברזל - דוגמת ה'קריסטל פאלאס', שתוכנן ע"י פאקסטון (ע"ע) עבור היריד הבין לאומי בלונדון (1851. נשרף 1936).

כל אחת מערי הגנים אמורה להתחבר, מנהלית ותחברתית, עם מספר ערים דומות וסמוכות, על מנת

ליצור 'אגד ערים' בעל אוכלוסיה כוללת של 300,000 תושבים. כדי לשמור על אופין ולמנוע צפיפות יתר, הציע הווארד בעלות משותפת על הקרקע, בשיטה שתמנע לחצים ספקולטיביים. חשוב לציין שהחבורת של הווארד כללה גם כמה תרשימים שהובנו בטעות כתכניות אדריכליות.

אבנעזר הווארד עצמו פעל ללא לאות להגשמת חזונו: עיר הגנים הראשונה LETCHWORTH שליד לונדון תוכננה ונבנתה (1903) ע"י האדריכלים פארקר ואנווין (Parker & Unwin). לאחר מכן תוכננו ונבנו עוד אין ספור ערי ופרברי גנים - בוריאציות שונות - בכל רחבי העולם, כולל ארץ ישראל לפני ואחרי הקמת המדינה.

הווארד נפטר ב-וייוולין, עיר הגנים השניה, שנוסדה ביוזמתו, בהיותו בן 78.

הקמתם של פרברי הגנים היא תופעה בין לאומית, שתחילתה בשלהי המאה ה-19, ללא קשר עם רעיון או מתכנן כלשהו. עם זאת מקובל לציין את תרומתם של אישים כגון האדריכל קמילו סיטה (ע"ע) באוסטריה, טוני גארניה (ע"ע) בצרפת ואחרים שפעלו באיטליה, בארה"ב, הולנד, ספרד וכו' - כולם במקביל לאבנעזר הווארד. בדרך כלל ניתן לחלק את פרברי הגנים, לשני סוגים: אלה שהוקמו עבור אוכלוסיה עמידה ואלה שנועדו לספק מגורים לציבור בעל הכנסה נמוכה יחסית. למרות ההבדל, אין ספק לגבי הכוונה החיובית המשותפת: דיוור בסביבה נעימה ובריאה מחוץ לתנאים הנוראים של ערי התעשייה או המטרופולין של המאה ה-19. אבל, על צד השלילה בולט במיוחד הנזק הבלתי צפוי, שנגרם ע"י עידוד ההגירה מהעיר, שהפך לימים לבריחה המונית, כתוצאה מהמעבר משרות הרכבת אל המכונית הפרטית.

האידיאולוגיה של ערי הגנים גרמה גם לשיתוק כמעט מוחלט של החשיבה בתחום התכנון העירוני. ניתן לומר ששיקומה של פאריז ע"י האוסמן, בשנים 1851-70, מסמן את הפעולה המקורית האחרונה בתחום זה. אלה שנעשו לאחר מכן, היו בדרך כלל חקוי של פאריז. בשנים שלאחר מלחמ"ע 19 נזנחה גם מגמה זו, שהוחלפה בצימצום העשייה האורבנית לפתרונות תחבורתיים על מנת לאפשר את המשך תנועת כלי הרכב.

בינתיים הלכו ותפחו פרברי הגנים, שגרמו לפרישתה של העיר על פני שטחים הולכים וגדלים, ואיתם מספר כלי הרכב. כל זאת לא מנע כמובן את המשך ניוון המרכז העירוני מבחינה חברתית ואיכות החיים.

גאודי, אנטוניו (Gaudi (Y Cornet), Antoni 1852-1926

אדריכל ספרדי. זכור בזכות סגנונו המיוחד: צורות חופשיות אורגניות וצבעים זוהרים. גאודי, בנו של אומן עבודות נחושת, נולד ב-ראוס, כפר קטן ב-קאטאלוניה (ספרד), על חוף הים התיכון. החל בלימודי אדריכלות ב-ברצלונה בגיל 18, אולם בגלל בעיות כספיות ושרות צבאי סיים רק כעבור 8 שנים בהיותו בן 26.

את סגנון עבודותיו ניתן לחלק לכמה תקופות עיקריות:

1. השלב הראשון, בשנות לימודיו, כולל עבודת הגמר, שהיא עדיין בהשפעת הרומנטיקה הניאו קלאסית שרווחה במכללה לאדריכלות בברצלונה.
2. השלב השני, עד גיל 40 לערך (1898). פניה לכיוון רומנטי לאומי קיצוני המתאפיין באריחי קרמיקה ועבודות ברזל,

עם מרכיבים ספרדיים שמקורם בסגנון הגותיקה, סגנון האיסלאם, הסגנון הנוצרי-ערבי ואפילו רמזים מסגנון הבניה של מארוקו. בתקופה זו (1883) קיבל גם את ההזמנה לתכנון כנסית SACRADA FAMILIA (המשפחה הקדושה). כנסיה זו, העתידה להעלות לרמה של אדריכל בעל שם בין לאומי, תחילתה בסגנון הניאו גותיקה, כפי שניתן לראות ב-קריפטה, שהושלמה בשנים הראשונות לבניתה. שנתיים לאחר מכן (1885) נתבקש ע"י הדוכס גואל (Guell) לתכנן ארמון בשטח אחוזתו. כתוצאה מכך ארע תיזמון שמעטים כמותם בתולדות האמנות: אדריכל יוצא דופן, מוזמן ע"י אדם יוצא דופן (נאור, בעל חזון ואמצעים כספיים), בתקופה יוצאת דופן (כתוצאה מהתעוררות לאומית של האומה והשפה הקאטאלנית).

3. השלב השלישי. בעוד הארמון עצמו (עד 1889) עדיין בסגנון האקלקטי הקודם, הרי שבהמשך חל מהפך קיצוני, כפי שניתן לראות בכנסיית ס' קולונה (ST. COLONA) (1848) על אדמות הדוכס גואל, מדרום לברצלונה. כאן נראים רעיונות חדשים, שביטויים מתחזק עוד יותר היות והבנין לא הושלם. אפשר גם שהשאירו אותו במצב זה - כמעין ביתן פתוח - כדי להבליט את חדשנות מרכיביו העקריים (עמודים, קורות, קמרונות, וקירות) הנוטים לכיוונים שונים. אבל, למעשה תוצאה של פיתוח שיטה רציונאלית המתעלמת מהמוסכמות החזותיות (יש הסוברים שמקור השינוי בתאוריות הקונסטרוקציה הניאו גותית, של ויולה לה דוק). מכאן נובעת התאמה מוחלטת בין השלד וצירי הכוחות הפועלים על הבנין. לצורך זה תלה חוטים מהתקרה ואילו כיוון וגודל הכוחות נמדד בעזרת משקולות, שחוברו לנקודות מפתח. בנוסף, כדי להקטין את הלחצים למינימום, הסתייע בבניית תקרות מקומרות העשויות שכבות דקות, של לבני קרמיקה חלולות (טכניקה נפוצה למדי באותם ימים). התוצאה מדהימה בכח הביטוי: תוכנית א-סימטרית, עמודים אלכסוניים, קשתות פראבולה וקמרונות הגולשים כמפרשים.

בהמשך (04-1901) הוזמן גאודי ע"י הדוכס גואל לתכנן גן שהיה אמור לשמש מרכז לקהילה אוטופית סוציאליסטית בפרברי ברצלונה (היום פארק גואל). כאן יכול היה גאודי - באמצעות הטכניקה החדשה - לתת חופש מוחלט לרעיונותיו: פסיפסים צבעוניים של קרמיקה מוזוגת, קירות תומכים ההופכים לקימרונות, כמעין גלי ים ונתמכים בקצותיהם ע"י עמודונים אלכסוניים העשויים מאבנים בודדות מהוקצאות למחצה. בנוסף עיצב עמודים בסגנון "פרוטו דוריי" עם כותרת חלולה שבתוכה שתיל עץ. (כלומר אם מעץ ניתן לעשות עמוד הרי שמעמוד ניתן לעשות עץ), וכך הלאה, מבית התפילה ועד לביתן השומר, שצורתם ברוח אגדות ילדים.

אין ספק, שאפילו הצופה של היום, שכבר הורגל כמעט לכל, אינו יכול שלא להעלות חיוך למראה שילובים אלה של דמיון, תמימות וסחרחורת הצורות. כאן המקום לציין ש"פארק גואל" נבנה בשנים בהן חי פאבלו פיקאסו (ע"ע) בברצלונה ולעתיד גם חואן מירו (ע"ע) ו-סלבדור דאלי (ע"ע) - במילים אחרות, כמה מראשי הסורראליזם הספרדי.

לתקופה זו שייכים גם שני בנייני דירות "קאזה באטאלו" ו-"קאזה מילה" (1905), שהוקמו במרכז ברצלונה. אלו מתמזגים, בבחינת שונים/דומים, עם מירקם הרחוב וניתן

הייתה השפעה מכרעת על התהוותו של האקספרסיוניזם בדורות שלאחריו. יליד צינדכט (הולנד). בנו הבכור (משישה ילדים) של כומר פרוטסטנטי.

בגיל 20 (1873) נשלח וינסנט, ללונדון ולאחר מכן לפאריז, כמתמחה בחנויות לממכר תמונות וספרים - תחום שעסקו בו כמה מבני משפחתו. כעבור שלוש שנים ניסה למצוא את יעודו בתחום הדת ואף פעל, כשנתיים, כמטיף בין כורי הפחם בבלגיה. בגיל 27 (1880) החליט להקדיש את עצמו לציור. תחילה למד, זמן קצר, באקדמיה בבריסל ובהמשך אצל צייר נוף הולנדי. לאחר שש שנים (1886), הצטרף לאחיו הצעיר תיאו, שעסק במסחר תמונות בפאריז. כאן פגש, בין היתר, את טולוז-לוטרק ו-גוגן. בשנתיים ששה בפאריז כבר החל להתגבש סגנונו המיוחד. בתחילת 1888 (פברואר) נסע לארל שבדרום צרפת. לקראת סוף אותה שנה (אוקטובר) הצטרף אליו גוגן. השניים עבדו יחד חודשיים, כשלתע, בערב חג המולד, נתקף בשיגעון (שלב של מחלת העגבת) וכתוצאה מכך חתך לעצמו חלק מאוזן ימין. גוגן הסתלק מיד ואילו גוגן חזר לעבוד לאחר שקיבל טיפול בבית החולים המקומי. כעבור כמה חודשים אושפז שוב, לפי בקשתו, במוסד לחולי רוח ושנה לאחר מכן עבר לכפר, שלייד פאריז, על מנת להיות בטיפולו של רופא פרטי ידיים של פיסארו וסזאן. בתום כמה חודשים, כשנאש מלהבריא, התאבד, בהיותו בן 37.

ואן גוך שצייר למעלה מ-800 תמונות ו-700 רישומים, לא הצליח למכור בחייו אלא תמונה בודדת אחת. בכל תקופת עבודתו כאמן נתמך על ידי אחיו תיאו שהאמין בו ללא סייג (תיאו נפטר שישה חודשים אחריו).

הולברד, וויליאם
Holabird, William
1854-1923
אדריכל אמריקאי ע"ע ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ' 407

גדס, (סר) פאטריק
Geddes, (Sir Patrick)
1854-1932

ביולוג וסוציולוג בריטי. מחלוצי התכנון העירוני והאזורי במאה ה-20. גדס נולד ב-אברדין (סקוטלנד). למד ביולוגיה בלונדון אצל החוקר הנודע תומאס הנרי האקסלי. בהיותו בן 34 (1889) פרסם ביחד עם חוקר מדעי הטבע ארתור תומאס את הספר "האבולוציה של המין". באותה שנה מונה לפרופסור לבוטניקה באוני' דאנדי - תפקיד ששימש בו שלושים שנה (עד 1919).

זמן מה לאחר תחילת עבודתו באוני' דאנדי נאלץ להפסיק את מחקריו בגלל בעיות ראייה. מכאן ואילך הקדיש את רוב מחקריו לתחום חברתי. בהיותו בן 38 (1892) יסד באדינבורג את 'המעבדה הסוציולוגית' (הראשונה בעולם) לאיסוף עובדות חברתיות כנקודת מוצא לתכנון עירוני ואזורי. כעבור 12 שנה סיכם את מסקנותיו בספר פיתוח העיר (1904). בהמשך (1911) אירגן תערוכה נודדת (אירופה והודו) לקידום המודעות האורבנית. שנה לאחר פרוץ מלמ"ע (1915) התפרסם ספרו 'העיר באבולוציה'.

בשנת 1919, בהיותו בן 65, הוזמן לבומביי, הודו, כפרופסור לסוציולוגיה ואזרחות. בנוסף קיבל גם הזמנה, מההנהלה הציונית, לבקר בירושלים, בדרכו להודו, על מנת לערוך תוכנית אב לאוני' העברית. גדס הגיע לכאן בחודש ספטמבר

ליחסם לסגנון ה-"אר נובו" (ע"ע) שנפוץ באותם ימים בכל רחבי העולם המערבי.

4. השלב הרביעי, מגיל 50 (1902) עד יום מותו, הוקדש ברובו לבנין כנסית הסאקראדה פאמיליה. כעבור 10 שנים, בהגיעו לגיל 60, עבר להתגורר באתר. מעתה החל גאודי להתייחס לבנין כאל פסל: מגדלונים, מצופי קרמיקה צבעונית, הצומחים כאלמוגים מקרקעית הים, קשתות דואות ואין ספור של מרכיבים קטנים וגדולים הגובלים בדימדומי חלום או באקסטוזה רוחנית, שממילא היתה אופיינית לאישיותו (יש אומרים שלא רק שהיה דתי אלא שלא התחתן על מנת שיוכל להתמסר לאדריכלות).

באחד הערבים, בשובו מהתפילה נמחץ ע"י חשמלית בהיותו בן 74 ומאז ועד היום נמשכת בניית הכנסיה לפי דגמו ותוכניותיו.

עבודות עיקריות בברצלונה, אם לא צויין אחרת:

1878-80	בית וינסנט (VICENS).
1883-5	בית "אל קאפריחו" ב-קמילאס (CAMILLAS, "EL CAPRICHO").
1883-1901	כנסיית "הסאקראדה פאמיליה" שלב א' (הקריפטו).
1887-93	הארמון האפיסקופלי ב-אסטורגה (ASTORGA).
1885-89	ארמון הדוכס גואל (GUELL).
1898-1904	בית "לוס בוטינס" ("LOS BOTINES").
1898-1904	בית קאלוה (CALVET).
1898-1915	כנסיית סי קולונה מדרום לברצלונה (ST. COLONA).
1900-02	בית "בל אסקארד" (BELLESGUARD).
1900-14	פארק גואל.
1903-09	כנסיית הסאקראדה פמיליה התחלת החלק העליון.
1904-06	בית דירות "באטאלו" (BATALLO).
1905-10	בית דירות "מילה" (MILLA).
-1910	כנסיית הסאקראדה פאמיליה.

פוסאדה, חואן
Posada, Juan
1852-1913

גרפיקאי מקסיקני. נחשב לראשון האמנים 'התעמלנים' ברוח הראליזם החברתי של אסכולת מקסיקו. בן למשפחת איכרים. עבד מספר שנים כמורה בבית ספר. בגיל 25 עבר למקסיקו העיר. כאן החל לפרסם קאריקאטורות פוליטיות שבמרכזן דמות טיפוסית של שלד אדם או גולגולת. בהיותו בן 38 (1890) פתח סדנת-חנות בהן נמכרו הדפסיו בדפים נפרדים. מכאן ואילך נהיה פוסאדה פופולארי הן בקרב העם והן אצל הסטודנטים והמשכילים כולל האמנים אורוסקו, סיקיירוס ו-ריברה.

וויט, סטאנפורד
White, Stanford
1853-1906
אדריכל אמריקאי. ר' מקים עמ' 414.

ואן גוך, וינסנט
Van Gogh, Vincent
1853-1890
צייר הולנדי. ליצירתו, שבוצעה כולה ב-10 שנים (1880-90),

ביחד עם חותנו, האדריכל פרנק מירס (Mears), וכעבור שלושה חודשים, בחודש דצמבר, הגיש תוכניתו מפורטת כולל הצעות לבנינים (לא בוצעה). במקביל הגיש גם דו"ח כללי למושל הצבאי הבריטי, לצורך הכנת תוכנית אב לעיר ההולכת ונבנת מחוץ לחומות.

בתקופת שהותו בהודו (1920-23) ערך מספר סקרים לצורך הכנת תוכניות עיר. לעת זו ביקר במקסיקו וגם כאן ערך סקרים על נושאים אורבניים. עם שובו לאירופה (1923) יסד את "המכללה הסקוטית" במונפלייה, בדרום צרפת - מעין מושבת קיץ למשפחתו, אורחיו וסטודנטים דוברי אנגלית, ששהו באזור לצורך מחקריהם. באותו קיץ (1923) ערך ביקור פתע בניו יורק, ארה"ב. כאן נסתייע בארגון הרצאות במכללות שונות בכמה ממעריציו, ביניהם הסוציולוג הצעיר לואיס מאמפורד (ע"ע).

בשנת 1925 שוב הוזמן לארץ ישראל (כנראה לטקס חנוכת האוני' העברית בירושלים). בהזדמנות זו הכין הצעה לשיקום אזור מסילת הברזל בין יפו לת"א (לא בוצעה). כמו כן הוזמן ע"י עיריית ת"א על מנת לערוך סקר ותוכנית לשיקום השכונות הישנות (נוה צדק ונוה שלום) ובינוי ("תכנית גדס") השטחים החדשים, שסופחו לעיר, בין רחוב בוגרשוב/ שדרות בן ציון, בדרום; נחל הירקון בצפון; היס במערב ונחל איילון במערב. הדו"ח והתוכניות שהוגשו בכתב ובעל פה ע"י גדס עצמו, שימשו, מכאן ואילך, כבסיס לתכנון של ת"א עוד בטרם הפכו למסמך רשמי. גדס נפטר במונפלייה בהיותו בן 78.

רוש, מרטין
Roche, Martin
1855-1927
אדריכל אמריקאי ע"ע ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ' 407

סאליבן, לואי
Sullivan, Louis
1856-1924
אדריכל אמריקאי ע"ע ריצ'ארדסון ואסכולת שיקאגו עמ' 407

בראג', הנדריק
Berlage, Hendrick Petrus
1856-1934
אדריכל הולנדי. ממבשרי האדריכלות המודרנית בהולנד. בראג' נולד באמסטרדם. למד ציור (5-1874) ואדריכלות (8-1875) בציריך, שוויץ. כאן הושפע כנראה מרעיון הזיקה שבין הבניה והתועלתיות המופיע בכתביו של האדריכל הגרמני גוטפריד סמפר (ע"ע) שלימד בציריך (71-1855). בהיותו בן 41 (1897) זכה בתחרות לתכנון הבורסה באמסטרדם (סיום הבנין 1903).

סגנון הניאו רומנסק של בנין הבורסה הוא מעין שלב ביניים או פרשת דרכים בין הניאו קלאסיקה והמודרניזם באדריכלות הצפון אירופאית. בעיקר באותם אזורים בהם נתגלה הרצון לשמר את מסורת הבניה בלבנים. ומה שיותר חשוב, אולי, רתיעה מפני הסלסול המוגזם של האר-נובו. במבט לאחור ניתן לומר שבראג' יצג בשלב זה הן את השקפת העולם הפרוטסטנטית המחייבת צניעות, עמלנות וחסכוניות, לעומט הנטיה להדר ופאר של אדריכלות הארצות הקתוליות. לא פלא על כן, שלמרות היוקרתיות האמורה לאפיין בורסת יהלומים, שמר בראג' על כנות

החומר ושיטת הבניה שבה הכל חשוף וברור: תקרת זכוכית, אגד ברזל, מיתרי חיזוק, קירות לבנים ואלמנטים מיוחדים במפגשי העמודים הקשתות והמעקות. מאוחר יותר ניכרת בעבודתו גם השפעת הפרשנות החדשה של סגנון הניאו רומנסק, כפי שהגיע לידי ביטוי אצל אדריכלי שיקאגו, כולל פ"ל רייט, אותם פגש בביקורו בארה"ב (1911). עם שובו להולנד הרצה וכתב על ביקורו בארה"ב ואף המליץ לצעירים לראות במו עיניהם את הנעשה שם. מבחינה זו היתה לבראג' השפעה מכרעת על התהוותו של הסגנון המודרני בהולנד בשנים שלפני ואחרי מלחמת 1871 ובמיוחד על קבוצת "אסכולת אמסטרדם" (ע"ע דה קלרק) איתה שיתף פעולה בתכנונה של העיר (דרום אמסטרדם 1902-35). בראג' היה פעיל ונערץ עד סוף חייו, למרות שלא סטה מדרכו שנראתה מיושנת במקצת לחסידי הסגנון המודרניסטי. בראג' נפטר בהיותו בן 78. משנות השישים זכה להערכה מחודשת, בעיקר בתחום התכנון האורבני.

אמסטרדם דרום נחשבת כיום לאחת הדוגמאות הראשונות והחשובות שבהן משתלבת הבניה העירונית המסורתית עם דרכיה של העיר המודרנית - בניגוד לנטיה של בני דורו ובני הדור הבא לפרק את המרקם העירוני ברוח חזון ערי הגנים.

ורובל מיכאיל
Vrubel Mikhail
1856-1910

צייר רוסי. מגדולי האמנות הרוסים במעבר מהמאה ה-19 למאה ה-20. (ע"ג לוינתן, פאסטרנק, רפין ובאקסט). יליד אומסק, למד אמנות בפטרסבורג (84-1880) ובהמשך (8-1885) עסק בשיקום ציורי קיר בכנסיית ס' סיריל בקייב והוסיף ציורים משל עצמו בכנסיית ס' ואלדמיר. בהיותו בן 33 (1889) השתקע במוסקבה. בשנים הראשונות בולטת השפעת האמנות הרוסית העממית, אבל כעבור מספר שנים פנה לכיוון הקרוב יותר לאר נובו בגירסת הססציון הוינאי (ע"ע קלימנט). מכאן ואילך הלך והשתחרר אלא שלרוע המזל החל גם מגלה סימני טרוף (התקפה ראשונה 1902) ובהמשך התעוורר (1906). ורובל נפטר בבית מחסה לחולי רוח בהיותו בן 54.

ווייזי, צ'ארלס
Voysey, Charles
1857-1941

אדריכל בריטי. עבודותיו היו מקור השראה לחלוצי סגנון האר-נובו בבריטניה. ווייזי נולד ביורקשייר. לאחר תקופת לימודים כמתמחה, פתח משרד עצמאי, בהיותו בן 25 (1882). בעבודותיו המוקדמות מורגשת השפעת סגנון "ה'ארטס אנד קראפטס". בהמשך פיתח גירסא מקורית למדי של אר-נובו גיאומטרי בגימור לבן כגון פנים הבית שבנה לעצמו (1899). לסגנון זה היתה כנראה השפעה מסויימת על אדריכלי "אסכולת גלאזגו" (ע"ע מאקינטוש) והססציון האוסטרי (ע"ע וואגנר). ווייזי נפטר במנצ'סטר בהיותו בן 84.

סרה, ג'ורג'
Seurat, George
1859-1891

צייר צרפתי. אבי סגנון הפוינטיליזם (ניאו אימפרסיוניזם). סרה נולד בפאריז. בהיותו בן 25 (1884), ארגן יחד עם קאמיל פיסארו, פאול סניאק ואחרים את אגודת "סלון

העצמאים". אגודה זו המשיכה וקיימה במשך עשרות שנים תערוכה שנתית רבת משתתפים, יותר מכל תערוכה אחרת. אבל בניגוד לכל הסלונים האחרים ניתן לכל אמן החופש להציג את תמונותיו 'ללא מיון וללא ועדת שיפוט'. את הבסיס הרעיוני של 'העצמאים' יש להבין על רקע דעותיו הפוליטיות של סרה, שהשתייך לזרם הסוציאליזם האנארכיסטי.

בתקופה זו החל סרה גם בחיפוש דרך חדשה, שתאפשר את ביסוסו של האימפרסיוניזם על יסודות אופטיים מדעיים. לצורך זה נפגש עם הכימאי יוג'ין שברוי (ע"ע) שהיה קרוב לגיל 100 ונודע בזכות מחקריו צבע שביצע עבור מפעלי הטקסטיל הצרפתיים עוד בתחילת המאה ה-19.

בסופו של דבר הגיעו סרה וידידיו לטכניקה חדשה של ציור ע"י נקודות זעירות של צבעים בסיסים (צהוב, אדום, כחול, ירוק סגול וכתום) המתלכדים בעיני הצופה למשטחים בעלי איכות צבעונית חדשה. שיטה זו, שהוצגה בתערוכה האחרונה של האימפרסיוניסטים (1886), זכתה לכינוי פוינטיליזם (POINTILLISM). דהיינו שיטת הנקודות (POINT=נקודה). לאחר תקופה קצרה פרש פיסארו מהקבוצה וחזר לציור אימפרסיוניסטי אינטואיטיבי. סרה נפטר בפאריז, בגיל צעיר, בהיותו בן 32.

Majorelle, Louis

מאז'ורל, לואי

1859-1926

מעצב רהיטים צרפתי. מראשי תנועת האר-נובו. בנו של בעל מפעל רהיטים וקרמיקה ב-נאנסי. למד שנתיים (1877-9) ציור בבו-זאר, פאריז, אצל ז'אן פרנסוא מילה. עם מות אביו (1879 חזר לנאנסי לנהל את מפעל המשפחה.

בהשפעת אמיל גאלה (ע"ע) גם הוא מנאנסי, החל (1890) לעצב רהיטים בסגנון אר-נובו מעודן, לעתים כמעט מופשט או גיאומטרי. ע"י שילוב מתוחכם של עבודת יד ומיכון הצליח להוזיל את מחיר המוצרים, דבר שהביא בעקבותיו להצלחה מסחרית ניכרת. מאז'ורל נפטר בנאנסי בהיותו בן 67.

למרות שלקראת מחצית שנות ה-1920 הלכה והשתנתה אופנת הרהיטים, הצליח תלמידו אלפרד לוי לקיים את בית המלאכה עוד שנים רבות גם לאחר מותו של מאז'ורל.

Lalique, René

לאליק, רנה

1860-1945

צורף צרפתי. נודע כגדול מעצבי התכשיטים בסגנון האר-נובו. בנו של איש עסקים מפאריז. בנעוריו למד ציור ובהמשך עבד כמתמחה אצל צורף בפאריז. בהיותו בן 18 נסע ללונדון. כעבור שנתיים חזר לפאריז והחל לעבוד כמעצב תכשיטים, מניפות ובדים; תחילה כשכיר ולאחר מכן כעצמאי. בהיותו בן 25 רכש בית מלאכה משלו והחל מיצר עבור החברות המפורסמות BOUCHERON, CARTIER, VEVER. תוך חמש שנים (1890) כבר העסיק 30 עובדים. בשלב זה (1891) זכה לפירסום רב בזכות תכשיטים יוצאי דופן שעיצב עבור השחקנית הידועה שרה ברנהארט ובהמשך (1895) לחנות המפורסמת 'אר נובו' בפאריז.

על מנת לשמור על הפן האמנותי של תכשיטיו נמנע, ככל

האפשר, מהשימוש בזהב ויהלומים ובחר לעצב באבני חן, זכוכית וגבישים טבעיים - סגנון שזכה לשיא הצלחתו ביריד 1900 בפאריז. בשנת 1906 עיצב בהצלחה רבה את בקתות הבונים עבור חברת COTY.

כתוצאה מכך הרחיב את תחום פעילותו. תחילה (1910) יסד מפעל זכוכית ליצור גופי תאורה ומוצרים שימושיים אחרים בעיצוב פנים. בהמשך אחרי מלחמ"ע, (1918) קנה מפעל ליצור בקבוקי בשמים, שהיו להצלחה גדולה בתערוכת העיצוב (אר-דקו) 1925.

אחרי מותו בפאריז בהיותו בן 85. עבר המפעל לבנו שהמשיך בדרכי אביו.

Mucha, Alphonse

מוחה, אלפונס

1860-1939

צייר ומעצב ציכי. יליד מוראביה. למד אמנות במינכן (89-1888) ובהמשך עבר לפאריז. כאן התיידד עם חוגי האוואנגארד, ביניהם הצייר פאול גוגן (ע"ע), המחזאי השבדי אוגוסט סטרינברג. בשנת 1894, בהיותו בן 34, קיבל הזמנה לעיצוב מודעה למופע של השחקנית שרה ברנהארט (Bernhardt), שחתמה איתו חוזה לשש שנים, לעיצוב כל הכרזות, המודעות, התכשיטים, התלבושות והתפאורות למופעיה - כולם בסגנון האר-נובו. בהמשך קיבל הזמנות רבות לעיצובים גרפיים עבור חברות מסחריות כמו גם איורים לכתבי עת. מוחה ביקר והציג ארבע פעמים בהצלחה בארה"ב (1903-1922) הן בתחום האמנות והן בתחום הגרפיקה. משנת 1922 חי בארץ מולדתו, שזכתה לעצמאות, כאן עיצב את שטרות הכסף והבולים עבור הרפובליקה הצעירה. מוחה נפטר בפראג, ערב פלישת הנאצים, בהיותו בן 79.

Ensor, James

אנסור, ג'יימס

1860-1949

צייר בלגי. זכור בזכות סגנונו המיוחד המשלב את עולמו הפנימי הפאנטסטי עם ביקורת חברתית. יליד אוסטנד ולמעט תקופת לימודים בבריסל, כמעט לא עזב את עיר הולדתו. כבר בגיל 23 החל לצייר סדרת תמונות על נושא המסכות; נושא שהמשיך להעסיק אותו כל חייו. מגיל 30 (1890) ואילך התבודד וכמעט שלא נראה בציבור. רק לאחר 1900 החל זוכה בהכרה: תחילה כאחד מראשוני האקספ-רסיוניסטים ובשנות ה-1920 כמבשר הסורראליזם. בגיל 69 (1929) הוענק לו תואר בארון ע"י אלברט מלך בלגיה. אנסור נפטר בעיר הולדתו אוסטנד בגיל 89.

Isaac Israels

יצחק ישראלס

1865-1934

צייר יהודי הולנדי. יליד אמסטרדם. בנו של הצייר יוזף ישראלס (ע"ע 1824-1911) והושפע מסגנונו. מגיל 12 למד כשנתיים באקדמיה לאמנות ב-האג. לאחר מכן, בהיותו בן 21, למד שנה נוספת באקדמיה לאמנות באמסטרדם. במשך שנים רבות נהג לצייר עם אביו את חוף הים בהולנד בחודשי הקיץ. בנוסף ערך סיורים רבים בפאריז ובלונדון במשך עשרים שנה עד היותו כבן 50 כאשר קבע את מושבו בסדנה הישנה של אביו, וכאן נפטר בהיותו כבן 69.

* * * *